

PANNON LAKKÓK

Kulturális folyóirat

1. évfolyam, 3. szám.

1996. május - június

SZERKESZTI:

PÉK PÁL
főszerkesztő

*

LACKNER LÁSZLÓ
széppróza, dokumentum

TAR FERENC
honismeret, tájismeret

Z. FERENCZ GYŐZŐ
olvasószerkesztő

MUNKATÁRSÁK

Bősze Katalin (Zalaegerszeg), Bencze Lajos (Lendva),
Czupi Gyula (Nagykanizsa), Cséby Géza (Keszthely)

PÉNTEK IMRE
főmunkatárs

*

TÁNCZOS KATALIN
szerkesztőségi titkár

Folyóiratunkat Somogyi Győző grafikáival és Korniss Péter fotóival illusztráltuk.
A betétlap fotóit Lackner László (1. oldal és poszter) és Pezetta Umberto (3. oldal) készítették.

Készült a Nemzeti Kulturális Alap, Zala Megye, Hévíz, Lenti,
Nagykanizsa és Zalaegerszeg önkormányzatainak támogatásával.

ISSN 1219-6886

Megjelenik kéthavonta, minden páros hónap 15-én

Kiadja a Zalai Írók Egyesülete. Felelős kiadó: Orsós Jakab elnök

Szerkesztőségi levélcím: Pék Pál Nagykanizsa, Ady Endre u. 12/B. Telefon: 93/314-460

Előfizethető csekkkel a Zalavölgye Takarékszövetkezet, Zalaegerszeg, 755-00258-10809415 sz. számláján

A lap megrendelhető a ZALATOURL címen: 8900 Zalaegerszeg, Kovács Károly tér 1. Tel./fax: 92/311-469

Előfizetési díj egy évre: 420,-Ft. Az egyes számok ára 95,-Ft

Címlapterv: Euromanager Kft. Zalaegerszeg

Nyomdai munkák:

TARTALOM

SZÉPIRODALOM

Keresztury Dezső (1904-1996)	3
Babits Mihály verse.	4
Dienes Ottó esszékiérlete.	5
Nagy Gáspár versei.	11
András Sándor verse.	13
Tar Ferenc beszélget András Sándorral.	15
Cukor György verse.	17
Sobor Antal naplójegyzetei.	20
Bayer Béla tárcanovellái.	23
Ébert Tibor verse.	25
Kelemen Lajos versei.	26
Bertók László: Talán ha öregebb lesz - Közelítések	28
Fa Ede versei.	30
Fodor András: Zalában (A hetvenes évek).	32
Baán Tibor Fodor Andrásról.	35
Németh J. Attila versei.	37
Fülöp Gábor verse.	38
Karay Lajos verse.	39
Polner Zoltán versei.	40
Gere István elbeszélése.	42
Pécsi Gabriella: Betűzés a Pannon T-be.	46

DOKUMENTUM

Berentés Tamás naplója - 2. rész	48
--	----

TESTVÉRMÚZSÁK

Csapó Ida beszélget Somogyi Győzővel.	52
Laczkó András tanulmánya.	56
Baráth Zoltán zenei jegyzete.	61

HONISMERET, TÁJISMERET

Baltoni tájakon.	I. - XVI.
--------------------------	-----------

SZEMLE

Bertók László: Három az ötödiken (Büky László).	64
Lőrinczy Huba: „... személyiségnek lenni a legtöbb ...” - Márai - tanulmányok. (Szabó Zoltán).	66
Vermes Géza: A zsidó Jézus (Egri Zsolt).	67
Nagy Gáspár: augusztusban, Ludvikjahn nyomában - Dalos György: A kulcsfigura (Bakonyi István).	69
Az olvasó lélegzése - Goncsarov: Oblomov (Molnár Miklós).	70
A torta meg a hab - Berlioz: Symphonie fantastique (Fáy Miklós)	70

Olivier Guichard, a Loire-menti Regionális Tanács elnöke virágcsokorral köszönti a Balatont.

A francia régió elnök összefoglalja az együttműködés konkrét lehetőségeit.

Június 5-én együttműködési megállapodást kötött a három Balaton parti megye és a francia Loire-menti régió.

A kapcsolatfelvétel alapvető indítéka, hogy mindkét térség gazdaságában kiemelt fontosságú az idegenforgalom.

Hamarosan megalakul a balatoni információs központ, balatoni marketing terv készül, beindul egy speciális manager képzés - és mindez francia segítségével.

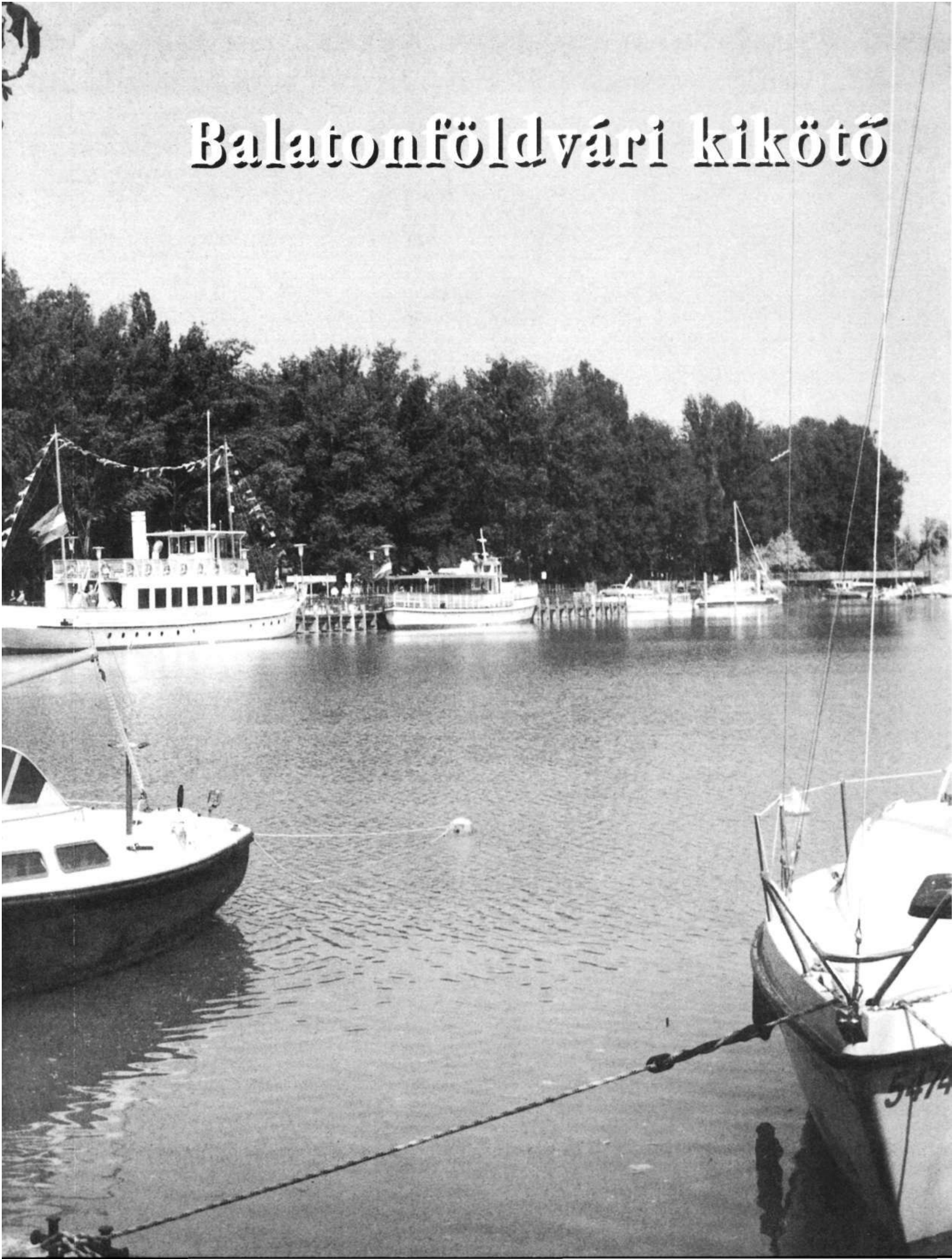
Fotó: LACKNER LÁSZLÓ

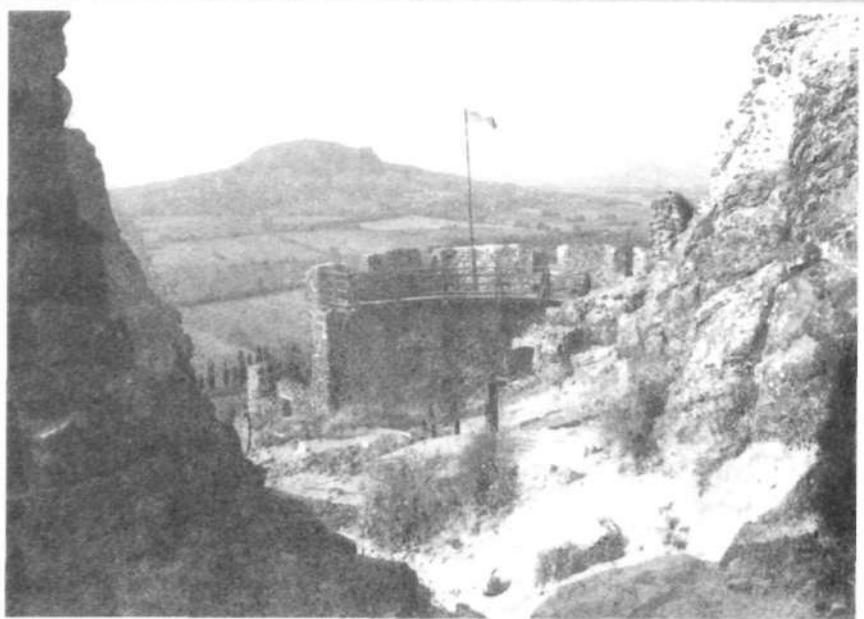

Balatonföldvári kikötő

**„LEGYEN A
BALATON
A GYERMEKES
CSALÁDOK
PARADICSOMA!”**

Fotó: PEZETTA UMBERTO

KERESZTURY DEZSŐ

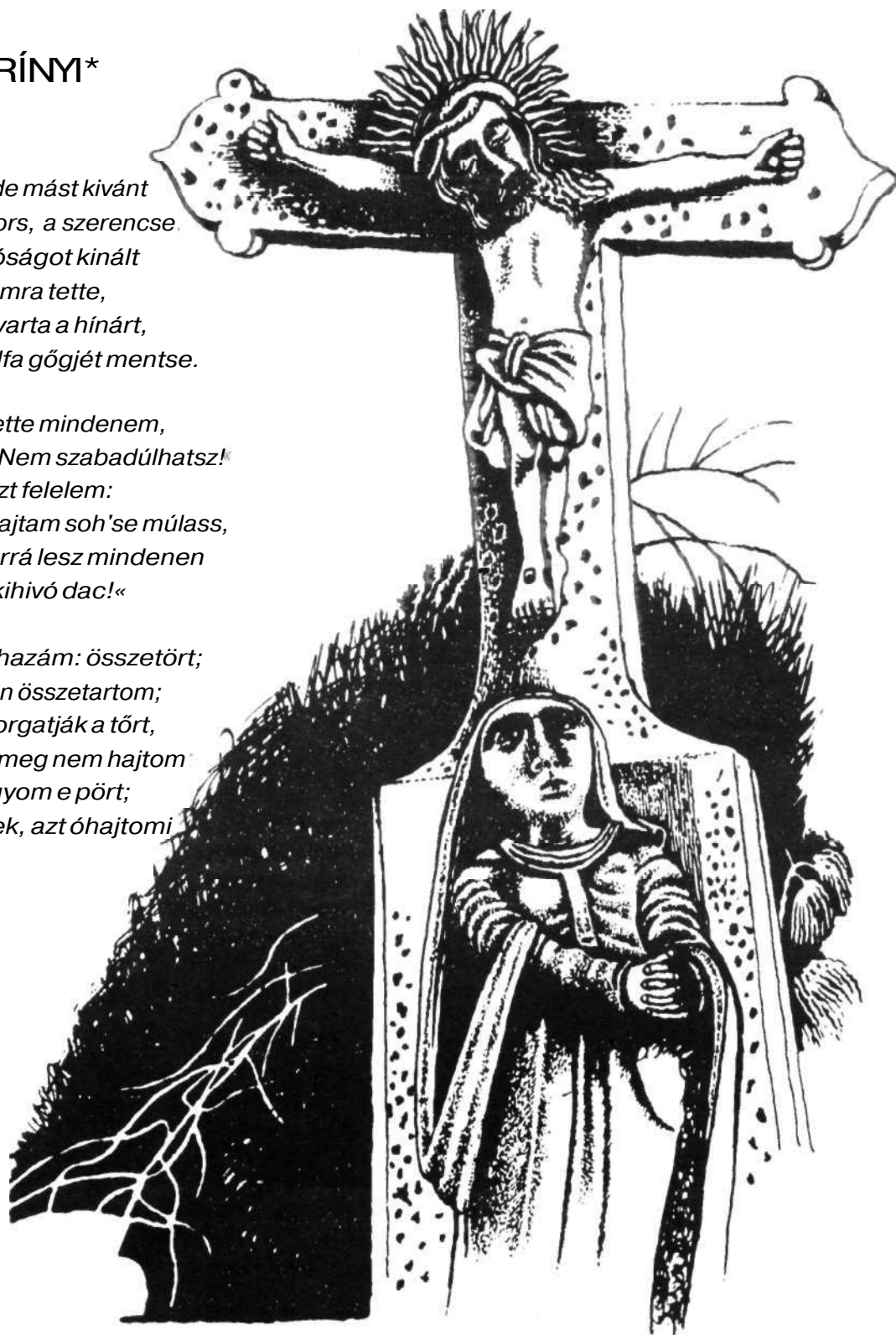
(1904- 1996)

ZRÍNYI*

Énekeltem, de mást kívánt
tőlem a sors, a szerencse.
Nehéz méltóságot kínált
erős vállamra tette,
s körém csavarta a hínárt,
hogy csalfa gőgjét mentse.

Kockára vetette mindenem,
s nevet: »Nem szabadúlhatsz!
De én neki ezt felelem:
»Velem, rajtam soh'se múlass,
mert végül úrrá lesz mindenem
a sorsot kihívó dac!«

Volt váram, hazám: összetört;
elmémbe összetartom;
szívemben forgatják a tört,
de fejem meg nem hajtom
ükeimre hagyom e pört;
győzzenek, azt óhajtomi

BABITS MIHÁLY

MINT KÜLÖNÖS HÍRMONDÓ

*Mint különös hírmondó, ki nem tud semmi újságot
mert nyáron át messze a hegytetején ült s ha este
kigyultak a város lámpái alatta, nem látta őket
sem nagyobbak, sem közelebbnek a csillagoknál*

*s ha berregést hallott, találgatta: autó? vagy repülőgép?
vagy motor a síma Dunán? s ha szórt dobogásokat hallott
tompán a völgyekben maradozva, gondolhatta, házat
vernek lenn kőművesek, vagy a rossz szomszéd a folyón túl*

*gépfegyvert próbál - oly mindegy volt neki! tudta,
balga az emberi faj, nem nyughat, elrontja a jót is,
századokon át épít, s egy gyermeki civakodásért
újra ledönt mindent; sürgősebb néki keserves*

*jussa a bandáknak, mint hogy kiviruljon a föld és
a konok isteneket vakítva lobogjon az égig
szellem és szerelem - jól tudta ezt a hegyi hírnök
s elbútt, messze a hírektől; de ha megjön a füttyös,*

*korbácsos korhely, a szél, s ha kegyetlen a távolodó nap
kéjes mosollyal nézi, hogy sápadnak érte öngyilkos
bánatban elhagyott szeretői, a lombok és ingnak.
mint beteg táncoslány aki holtan hull ki a táncból:*

*akkor a hírnök feláll, veszi botját, s megindul a népes
völgyek felé mint akit nagy hír kerget le hegyéről
és ha kérdik a hírt, nem bir mást mondani: ősz van!
nagy hírként kiáltja amit mindenki tud: ősz van!*

*úgy vagyok én is, nagy hír tudója: s mint bércezt annál több
forrás feszíti, mennél több hó ül fején, öreg szívem
úgyfeszül a szavaktól; pedig mi hírt hozok én? mit
bánom a híreket én? forrong a világ, napok állnak*

*versenyt az évekkel, évek a századokkal, az örült
népek nyugtalanok: mit számít? én csak az őszre
nézek, az őszet érzem, mint bölcs növények és jámbor
állatok, érzem, a föld hogy fordul az égnek aléltabb*

*tájaira, s lankad lélekzete, mint szeretőké -
óh szent Ritmus, örök szerelem nagy ritmusa, évek
ritmusa, Isten versének ritmusa - mily kicsi minden
emberi történet! a tél puha lépteit hallom,*

*jó a fehér tigris, majd elnyújtózik a tájon,
csattogtatja fogát, harap, aztán fölszedi lomha
tagjait s megy, hulló szőrétől foltos a rétség,
megy s eltűnik az új tavasz illatos dzsungelében.*

DIENES OTTÓ

HOMO NOETICUS

ESSZÉKÍSÉRLET EGY BABITS-VERS ÜRÜGYÉN

(„Mint különös hírmondó”)

Az olvasó Babits Mihály

I.

A rendet különleges helyzetként kell elképzelnünk. Ha ez a különleges helyzet megszűnik, akkor bekövetkezik a rendezetlenség, azaz a világ vége, a káosz. Így tehát a rendet a káoszból való elszakadási kísérletnek, erőszakételnek kell felfognunk. Amíg az élettelen világ - vagy legalább is az annak tűnő - a rendezetlenség (formájának elvesztése) felé tart, azaz entrópiája növekszik, az élő szervezetek mindenáron, s az élettelen világnál sokkalta nagyobb energiakifejtéssel negantrópiára törekcsenek: a bekebelezett energiából negantrópiát hoznak létre, a káoszból a kozmoszba menekülnek. A nem-létből a lét-be.

Az ember mint olyan, az élők eme különleges szerveződése, az állétból a számára feladatként adott valódi létbe törekcszik. Nemcsak a mindenholnan reá leselkedő káoszt, a rendezetlenséget akarja legyőzni, hanem megtetéli azzal, hogy létre akarja hozni az eszményi valóságot, az Eszményi Várost, amely természetesen nem azonos a Kierószakolt Kommunával.

Je tiens impossible de connaitre les parties sans connaitre le tout, non plus que de connaitre le tout sans connaitre les parties."

(„Lehetetlennek tartom, hogy megismerjük a részeket az egész, s hasonlóképpen: az egészet a részek megismerése nélkül.”)

(Pascal: Gonlafok, 72.)

A költő - a Mindenség Mémnöke - mindenkinél mélyebben feltárja a rend leírhatatlan fenségességét, hogy aztán a kijózanodás tragikus pillanataiban annál mélyebbre zuhanjon a reménytelenség szirén-karjai közé. Babits maga is rész-mél arra, hogy a Világmegváltás folyamata - s ebben a folyamatban az írástudó munkálkodása - a kudarcra ítéltetés zátonyaira kell hogy fusson, s hogy a békés költő inkább csak eszmei délibáb, semmint a közeljövőben bekövetkező konkrét fizikalitás. A kudarcraítéltetésből fakadó kishitűség kicsinyesen emberi hályogát maga az Úr tépi le Babits Jónása szeméről: „A szó tiéd, a fegyver az enyém. /Te csak prédikálj, Jónás, én cselekszem.”

A condition humaine fenségeseen tragikus, egyúttal tragikomikus küzdőtere, arénája, a babitsi Isten - legalább is az itt jelen lévő - működési területévé (játzóterévé?) válik: egyedül a kozmikus Teremtő (- és valójában az-e Babitsnál, vagy inkább a legmagasabbrendű noeticus tudat kapaszkodása a humánumba vetett religió enyhet adó oázisába, mindegy -) sugall csak számunkra felfoghatatlan logikát abba, ami katasztrófálisan illogikusnak tűnik, mivel az emberi értelem és minden magasrendű szellemi tevékenység, igyekezet ellenére munkálkodik a káosz, az entrópia, a rendvesztés, az eszményi valóságtól való nagyfokú eltérés. A „miniatűr isten” (vicente Huidobro leleménye), a költő aláveti magát a legvégső, dilettánsok számára ismeretlen kozmikus felismerésnek. Az egocentrikus tér-idő illúziója szertefoszlik, hogy helyet adjon a kozmikus mozgások számunkra csak sejthető irányultságának, ha egyáltalán hiszünk abban, hogy ilyen létezik. -

Esztétika és etika transzcendens vigasszá szublimálódik. A poete doctus noeticus továbbfejlődéséről van szó tulajdonképpen. A pozitivistá gondolkodást túllépő, az értékhozás értelmében vett tudati kiteljesedésről és az ebből fakadó rezignált, de nem a reményvesztettséget magán hordozó negatív tudomásvételéről.

II.

Jean Paul egy helyütt azt írja, hogy minden nyelv a többé-kevésbé elfakult metaforák szótára. Ha azt vesszük figyelembe, hogy a közlés információtartalma a hangzavarból, a „zaj”ból emelkedik ki, s ahogy egy információ elterjed, elveszti újdonság jellegét beleolvadván a közhelyek káoszába: növekszik az entrópiája. A költő azonban megújítja a kifakult metaforákat, új energiával tölti fel a nyelvet, ami nem lehet csupán elszűrült metaforák merkantilista halmaza. Cél, hogy a szavak a szellem és az értelem jelei legyenek. Így az emberi tapasztalatok végtelen sorainak végpontjai, illetve jelenlegi állomárai. Ezek a tapasztalatok a pozitivistá ésszel aligha felmérhető múlt tapasztalatok kiindulópontjai a még ismeretlen jövő felé vezető úton. A szó lényege valójában nem merül ki abban, hogy érzelmet vagy gondolatot közvetít, sem jelenlegi jelentésében csupán. Az igazán nagy költészetnek ezért varázsereje van, az lge van jelen benne.

Aligha fér kétség ahhoz, hogy a nyelv megszületése az embernem létrejötte is. Minden szóba, a hangok megformálásába hatalmas erőfeszítés, teremtő hőstett foglaltatott bele. A beszéd megteremtése - megteremtődése az embernem művészi hőstette, ha a művészetet

a valóság meg-, illetve újjáteremtésének és plasztikus képmásának tekintjük az emberi tapasztalatok révén. A szóban megvalósuló teremtés útján az ember hatalmába kerítette az univerzumot. Új dimenziót fedezett fel, önmagában egy olyan világot, melynek segítségével az élet, a létezés és a lét egyre magasabb formátumú perspektívái nyíltak meg egyedül csak az ő számára. Így az ember képessé vált arra, hogy meghaladja pillanatnyi embervoltának állapotát. A racionálisan megmagyarázhatatlan őstapasztalatok szimbólumokba sűrítődtek. A szimbólumok nem önkényes találmányok: a kifejezés olyan spontán formái, amelyek a formálódó emberi szellem legmélyebb tartományából emelkedtek a szóban kimondható valóság szintre.

A régebbi korok inkább tudatában voltak annak a sarkallatos igazságnak, hogy a szó csak az emberre jellemző valóságdimenzió megteremtője.

III.

Már magában az *ember* szóban szimbolikus mélytartalom rejlik, olyan tartalom, amely magában foglalja az embernek történelme folyamán kialakult önképét, önarcmását az összegezés és az univerzumba való belehelyeződés alapján.

Az ember ősi idők óta úgy jelenik meg a különféle tradíciókban mint a világ szintézise, az univerzum kicsinyített mása, az ember és a világegyetemet alkotó elemek között meglévő analógia és megfelelés. Az ember imigyen három kozmikus szintet érint: a földi szintet lábával, mellkasával és törzsével az atmoszférát, fejével pedig az égi szintet. Emellett három világ részese: ásványi, növényi, állati. Szellemén keresztül kapcsolatba léphet az isteni világgal, kozmikus

Első kötete

tartóoszlop - Atlasz -, akinek a lényegi küldetése az, hogy alátámassza az eget és a földet, amelyet állandóan az a veszély fenyeget, hogy szétválk - szétbomlik. Nyilván a fizikai - materiális - animális és a spirituális - szellemi - isteni szféráról van szó, amelynek az egyensúlya bármikor megbomolhat, illetve kettészakadhat úgy, hogy nem az utóbbi javára billen a mérleg. De ezt most ne is részletezzük tovább.

A születés minden egyes emberi lény számára olyan, mint egy világteremtés: számára az anyagba való materializálódás azonos a világ születésével, a halál olyan, mint a világ vége: aki eltávozik, annak meghalni a világ számára vagy a világnak meghalni vele ugyanaz. Ezt az Isten-univerzum-ember egységet egy olyan szféra fejezi ki - a világ hagyományos képe -, amelynek minden ember a központját foglalja el. Ő a világban, a világ őbenne csak kölcsönös kapcsolatok révén határozható meg: az ember mint olyan kozmikus kapcsolatok csomópontját szimbolizálja tehát.

A hagyományos emberkép szerint az ember test (érzéki létszféra) is és szellem (mentáliszféra) is. A szellem meglétéből származtatható a csak az emberben meglévő s egyedül reá jellemző transzcendens nosztalgia, a számára adott világot meghaladni akaró noeticus igény. Hogy ez pontosabban mit is jelent, álljon itt példának egy, a második században élt egyiptomi gnosztikus jóslata az eljövendő korok emberének hanyatlásáról. Olyan idők eljövételéről beszél - miután felteszi a kérdést: vajon a szellemet nélkülöző ember méltó-e valójában az ember névre? -, amikor már nem lesznek szellemi élettel rendelkező lények, hanem csak tudatlan pszichikumok, amelyek elutasítanak minden szellemhez tartozót. Akkor majd mindenki meglegszik azzal a világgal, amelyben él vagy kényszerül élni, s nem lesz többé érdekelve az örök életben. Ha majdan valaki ezen a ponton szellemi életéről beszélne, legalább olyan nevetségessé válna, mint az a hal, amelyik a birkákkal szeretne legelészni a hegyi mezőkön. Amikor ez a teljes sötétség és tudatlanság el fog terjedni a földkerekségen, megszűnik a szellemi élet iránti kutatóvágy vagy valamiféle óhajlás. A világ teljes egészében meg lesz fosztva a szellemi életre sóvárgó nosztalgától. E sötét jóslat szerint ekkor következik be a test-szellem ember vége. Ezzel elérkezik ama nap, amikor az ember egyesegyedül a testet szimbolizálja: lemond az öröklétre való vágyáról...

Babitsot is mélységesen megrendíti a hagyományos emberkép katasztrófális

válsága: „Az Antikrisztusok megsokasodtak, / az ég illata elveszik a bűzben: / Uram, aki vagy, adj jelet magadról, / igazgasd tévedt ebeid szimatját!” (Vers apostolokról).

Vagy ahogy A sziget nem elég magasban hallatja fájdalmas szavát: „Sanda jövő, körülöttem népek nyomora, / kadt / gyűlölet hálója, önös kománnyok öröklő / versenye, vér, vér, vér,... Nem apadt el az ösztönök alja, / könnyű zsilip szegi csak, szomjas kontárok ügyetlen / uija alatt...”. A természet és szellemet vesztett ember, az értékelherdáló lény víziója is megjelenik: „... Ember, / te züllött, véres, rossz kártyás, éji veszett / játékból a réten ocsudva, - hogy fogsz / a vadvirágok szeméibe nézni?” (Új esztendő 1918.). „A lélek csak ruha a testeken”, panaszkodik a költő, majd Istent sem kímélve pöröl más helyen: „Az Isten és ördög két jó hivatalnok. / Mennyivel vadabb lett és gazabb a világ, / mióta az Ember, e gyenge akarnok, / viszi mindkettőnek ürült hivatalát!” (Az Isten és ördög).

A költői ötletesség szípkarkája a mélységes megrendülés valós kifejezése. Tudjuk, hogy a vallásos szimbolikában az ördögnek nyilvánvalóan az a szerepe az exotériában, hogy a pokol rémével fenyegetett ember sűrűn Isten felé vegye útját. Az ördög kiürült hivatala tehát ugyanolyan veszélyes a kontárkodó ember számára, mint az Istenének megszüntetése. A pokolra vonatkozó teológiai dogma azt jelenti, hogy az ember életét az örök kudarcra való ítéletés reális lehetősége fenyegeti. Ez abból is adódik, hogy az ember szabad akarata révén szabadon rendelkezhet magával, s ezáltal elutasíthatja a valós szabad akarat egyetlen célját: Istent. A mennyország és a pokol közötti szimbolikus egyensúly megbomlik, egymásba zuhannak - erre már fentebb is utaltunk -, s a romokon ül kisajátított új hivatalába az ember. Az eredményt nem csak Babits szemlélhet!

IV.

Mint különös hírmondóban fokozottan jelen van már az egybeült is lapangó prófétai szerepre való utalás. Ez a vonulat majd a Jónás könyvében éri el rezignált végpontját. A költő most még a titokzatosnak tűnő „különös hírmondó” titlust ruhazza magára, de még nevezi magát „hegyi hírnöknek”, „nagy hír tudója”-nak, máshol egyszerűen „hírnök”-nek. A hegy tetején búvik meg, ül, figyel, hallgat. A völgyvilágból felszűrődő zajok alig hatolnak el hozzá. Egyszer találgat, másszor hallucinál. Megbénítja a mindentudásból fakadó melanholikus tehetetlenség és elesettség, mert

„balga az emberi faj, elrontja a jót is,/ századokon át épít, s egy gyermeki ávakkodásért / újra ledönt mindent." Ügy és zi látokosságában, hogy a „szellem és szerelem" isteneket vakító tüze soha nem fog az égbe lobbanni a felszabadító áldozat gigantikus mámorában. A kozmikus folyamatokat megtestesítő természeti ciklus beköszöntése, az őszé, felrúzza kedélytelenségéből a hegyi hírnököket.

Az első húsz sorral így le is zárul az első szerkezeti egység, hogy aztán a hatodik szakasz „akkor" jával új verstabló táruljon szemünk elé: „a hírnök föláll, veszi botját, s megindul a népes / völgyek felé...". A „nagy hír tudója", akinek az öreg szíve „feszül a szavaktól", felmérhetetlen jelentőségű kozmikus hírral érkezik: „ősz van". Ez a kapitális hír viszont nevelésesen semmitmondó lenni a völgyi világban, ahol „az örült népek nyugtalanok", „forrong a világ", ahol ördögi nyugalommal készül a végkatasztrófa, a visszahanyatlás a káoszba. A határtalan szellemi terek megvilágosított tudója, a kozmikus látnok, érzéketlen rezignált szomorúsággal mondja ki: „mily kicsi minden emberi történet". S az „emberi történet" a látható és láthatatlan univerzumban mért jelentőségénküliségében eltűnik a tablóról. A szelíd „hegyi hírnök" csak az ősz érzé, „mint bölcs növények és jámbor állatok", a földgolyó fordulását; „a tél puha lépteit" hallja, s látja, hogy „jő a fehér tigris", majd „megy s eltűnik az új tavasz illatos dzsungelében".

Most pedig ezen igencsak változatos körülmények után nézzük meg, hogy milyen szimbolikus engrammok nyomódnak a vers mélytartalmába.

V.

Először is azt vizsgáljuk, mi rejlik az egyszerűnek tűnő „hírnök" mögött. „Különös hírnök", „hegyi hírnök", vagy így is mondhatnánk, zarándok, isten szócsöve: próféta, hogy ne soroljuk tovább.

A zarándok elsősorban vallásos szimbólum, amely megfelel az ember földön betöltött helyzetének. A zarándok betölti próbatételeit, hogy a halál pillanatában átkerülhessen az ígéret földjére, az elveszett Paradicsomba.

A kifejezés tulajdonképpen arra az emberre vonatkozik, aki idegennek érzi magát abban a világban, környezetben, ahol él; ahol azonban csak áthaladóban van, miközben kutatja az Ideális Várost. A szimbólum nemcsak minden helyzet átmenetiségét fejezi ki, hanem a jelenből való elszakadást, egyúttal magasabbrendű és távoli szellemi célokhoz való hozzáférést is. Kétségtelen, hogy a zarándokképek, a Vándorlélek - ha nem a fentiekben említett felsőbbrendű célok vezérlék - irracionlizmust is jelenthet,

amely párhuzamos lehet egyféle szentimentális idealizmussal. Az igazi prófétát megóvjá ettől isteni elhivatottsága.

A hírnök kezében „bot" van: „akkor a hírnök föláll, veszi botját, s megindul...". A bot a szimbolikában főképp fegyverként, elsődlegesen mágikus fegyverként jelenik meg. A zarándok, a vándor, a hírnök, a lelkipásztor botja lehet támasz, de kifejezetten világtengely is. Lehet az ördögűzés fegyvere és a gonosz erők elhárítója. Kiszabadítja a lelkeket a pokolból, megjuhászítja a sárkányokat, farást lehet vele fakasztani és így tovább. A taoistáknál a bambuszboton lévő hét vagy kilenc csomó a végső tudásba való beavatás fokozatait szimbolizálja. A hinduknál az emberi test hét energiaközpontját, a spirituális önmegvalósulás fokozatait.

Röviden: a sámán, a zarándok, a szellemi vezető, a mágus botja a láthatatlan felemelkedés szimbóluma, utazásai eszköze a lét- és szellemi síkba, világokba. De ezzel még aligha merítettük ki eszközünk szimbolikus tartalmát, hiszen csak a legnyilvánvalóbbakat említettük.

Babits mindenesetre akarva-akaratlanul is botot fog a kezébe, amikor a kozmikus hírtől borzongva végre rászánja magát a hegyről való lejutételre, „bár hangom szerte tárult mélybevész," (Hadjárat a semmibe).

VI.

De mielőtt leérné a Vándor, a zarándok, a próféta, a hírnök a „hegy"ről, „mert nyáron át messze a hegy tetején ült", nézzük meg közelebbről, hogy az ember milyen mélytartalommal töltötte meg a természeti képződményt, és miért?

Előjáróban azt kell megállapítanunk, hogy a hegy szimbolizmusát egyrészt a magasság, másrészt a centrumképzet nyújtja. A hegy magas, meredek vagy éppenséggel függőleges abban az értelemben, hogy az éghez közelít. E tulajdonságok, külső jelek révén a transzcendencia szimbolizmusában részesedik. Amennyiben atmoszférikus jelenségek és istenségek megjelenésének, láthatóvá válásának, azaz anyagiasulásának a színhelye, annyiban a kinyilatkoztatás szimbolizmusának része. A hegy tehát az ég és a föld találkozási pontja, az istenek hajléka, az ember szellemi felemelkedésének végpontja. Felülről nézvést egy függőleges felé törekvő alakzat tetőpontja: a világ központja. Alulról, a horizontvonalról szemlélve, lényege a függőlegesség, azaz világtengellyel válik. De ugyanígy lehet latorja vagy megmászdandó lejtő. Lehet az állandóság és a változtathatatatlanság, ritkábban a tisztaság kifejezője is. A hegy megmászdása egyenértékű az ég felé való felemelkedés-

sel, eszköz arra, hogy a felemelkedő kapcsolatba lépjen az istenséggel, eszköz az Eredethez, a Forráshoz, azaz az Ősprincipiumhoz, az Egységhez való visszatéréshez. A kínai császárok hegytetőn mutatják be áldozatukat, Mózes a törvénykönyvet a Sinai hegy tetején kapja kézhez. Dante a Paradicsomot a Purgatórium hegyének csúcsára helyezi. A hegy megmászdása az önismeretre vonatkozik, s ami a hegy fölött történik, a felsőbbrendű szellemi értékek, a Mérték, az Arány, az Isten megismeréséhez vezet. A rossz szelleme- ket hegy tetején talált karddal kell elűzni.

A tradicionalitás viszont azt tanítja, hogy azok a csúcsok, ahová az ember azért emelkedik, hogy magát az embert és bálványait imádjá, s nem az igaz Istent, a dolyf és a gög jelei és a későbbi összeomlás ómenjei (Bábel). A 48. zsoltárból világos szimbólum-lánc kerekedik elő: Isten-hegy-város-palota-citadella-templom-világcentrum. Ha a templomot síkságon építik, a hegyet jelképesen helyezik bele.

A szent hegy a magányosság és az elmélkedés helye is, szemben a völgygel, a síksággal, ahol a felemelkedésre képtelen lények, a halottak laknak. A költő sem marad adósunk, ő is szól mindezekről: „Nyájás magasságban csüng a dombtetőn a ház, / de én mordan ülök benne, mint Jeremiás". Majd így folytatja: „S mordan nézem, hogy köttem vak élet hal,/ mint egy holt próféta, kit már senki ugysé hall." (Holt próféta a hegyen). De más példával is előhozakodhatunk. A *Szekszárd 1915* nyarán imígyen szól: „A lila kékbe feketéll,/ áll az Idő és máll a Tér,/ kilencszáztizentöt - / lgy csüggtem én a mély egen,/ mint régi jó sok dombhegyen,/ a vén présház fölött./. Vagy: „... mint én vonulok most tuskés/ bérei-magamba" (Medve-nóta).

Az esztergomi ház előtt

Az égbe emelkedő hegycsúcsok - lásd többek között kínai vízfestmények, Leonardo da Vinci - nemcsak szép festői motívumok, mivel szimbolikusan jelképezik a napistenségek lakhelyét, az emberi lélek legfelsőbb minőségeit, az életerők tudatfelettes funkcióját, a világot alkotó s egymással harcban álló elvek ellentétét, az ember sorsát a lentől felfelé haladás értelmében. A hegycsúcs így lesz az emberi fejlődés végleges állomása, a tudatfelettes pszichikai funkciója, amely helyes működésének pontosan az a célja - amint láttuk -, hogy az embert fejlődésének ormára vezérelje.

VII.

Ejtsünk szót a vers végén megjelenő „fehér tigris”-ről is.

A verstablót szemlélve különös talányosság nem lengi körül a hirtelen látómezőnkbe kerülő állatot, kivéve talán fehér színét. A metafora-tigris felfalja az ősz, s lomha tagjait fölszedve eltűnik csendesen, szertefoszlik „az új tavasz tlatos dzsungelében.” A fehér szín sem zavar túlságosan bennünket, hiszen létezik fehér tigris, s hó maga is fehér. A tragikus alaphang megszélidül, a vers lezárul. Igenám, de mégis ébredhet bennünk egyfajta kétely: vajon a fehér tigris nem kriptogramma-e, nincs-e a vers egész szempontjából különlegesen kiemelt szerepe. Azaz, még pontosabbak legyünk: nem szimbólumról van-e szó. Méghozzá mindkét eleme, a fehér is és a tigris is.

Először vegyük a tigrist. Amint tudjuk, ez a vérengző állat a hatalom, a vadság és a kegyetlenség képzetét idézi fel - még az állatkerben élő is -, azaz félünk és rettegünk tőle. Ezzel szemben az ősi Kínában az Őt Tigris a véderő szimbóluma. Védik ugyanis a négy világ-aját és a központot, a világ egységét.

A Jónás könyve kéziratából

A tigris különösképpen Észak állata, a téli napfordulónál, amikor felfalja a gonosz erőket. A buddhizmusban a hit, a spirituális erő jelképe. A bűnök dzsungelén halad át: a spirituális erő elpusztítja az ösztönvilág asztrális démonait. A hindu ikonográfiában bőre Siva tróféája. A tigris a természet energiájának, a Shaktinak a hordozója; Siva azonban nincs alávétve a természet erőinek, sőt uralja őket. Szimbolikus értelmezhetőségének kettősége abban is megmutatkozik, hogy lehet sötétség és az újhald szörnye, de ugyanakkor a felsőbbrendű világ egyik jelentős figurája is. Ha oroszlánt vagy sast győz le, akkor csak a haragos ösztönt jelképezi, amely ki akarja elégíteni vérszomját a felsőbbrendű tiltások ellenére. Ha alsóbbrendű állatok ellen küzd, például csúszó-mászókkal, akkor a tudat felsőbbrendű megtestesítője. Álomban való megjelenése rossz ómen: az álmodó annak van kitéve, hogy szembe kerül ösztönmozgásának állatiségével.

Mielőtt a fentebb elmondottakat közvetlen kapcsolatba hoznánk a versbeli tigrissel, szóljunk néhány szót a „fehér”-ről.

VIII.

Ellentétéhez a feketéhez hasonlóan, a fehér a színskála két végén helyezkedik el. A fehér abszolút szín, és csak olyan variációi vannak, amelyek a fénytelen mattól a ragyogóig terjednek: hol a szín hiányát, hol ezek összegét fejezik ki. A nappali életnek és a látható világnak hol a kezdetén, hol a végén helyezkedik el. Emiatt értéke ideális jellegű, aszimptotikus, tehát olyan egyeneshez hasonló, amelyet valamely görbe végtelenbe nyúló része megközelít, de el nem ér. A szimbolikában a halál pillanata - az élet végződése - átmeneti pillanat, a látható és a láthatatlan tengelyén: egy másik elindulás. Lehet Keletnek, de ugyanakkor Nyugatnak is a színe: ezek azok a pontok ugyanis, ahol megszületik és elenyészik a Nap, a nappali a világos gondolat csillaga. A fehér mindezekért határérték.

Nyugat fehér színe a fakó fehére: elnyeli az emberi lényt, átvezeti a hideg, negatív jellegű, lunáris világba; a hiánya vezet, az éjszakai ürességbe, elvezet a tudat és a nappali színek eltűnéséhez. A keleti fehér a visszatérés színe: a hajnalé, amikor az égbolt újra láthatóvá válik, habár még színek nélkül, de gazdagon a kinyilatkoztatás potenciális energiájában, amelyből a mikro- és makrokozmosz újra feltöltődött, mialatt áthaladt az éjszaka anyaoán, minden energia forrásán.

A festő Kandinsky értelmezése szerint a fehér színre jellemző az, hogy nem-szín, azaz egy olyan világ szimbóluma, amelyben az összes szín mint anyagi

szubsztranciák tulajdonsága eltűnik, hogy lelkünkre úgy hat, mint az abszolút csend; ez a csend azonban nem halott, hanem szinte kiárad az élő lehetőségektől, hogy olyan „semmi”, amely tele van fiatalos örömmel, amely megelőz minden születést, s minden kezdet előtt létezik.

A beavatási rítusokban a fehér az első mozzanat színe, a halál-ellenes küzdelemé. Pontosabban: a halál felé indulásé. A fehér a tisztaság színe is, de passzív szín, mivel azt mutatja, hogy még semmi sem hajtatott végre: ebből adódik a szűzies szín beavatási értelme (ezért kapnak például a keresztény rítusokban a halott gyerekek fehér szemfedőt fehér virágokkal díszítve). Ez a semleges fehér szín anyaméhi, anyai fehérség, olyan forrás, amelyet egy varázsvesszőnek kell felébresztenie. Innen tör föl az első táplálék, az első tápláló folyadék, a tej, gazdagon a még kifejezetlen életpotenciákban, tele még szunnyadással, álommal. Ezt a tejet azelőtt szívja magába a csecsemő, mielőtt szemet nyitott volna a világra. A tej fehérsége a liliumhoz és a lótuszhoz hasonlít; ezek a virágok a valamivé válás, az ébredés virágai, gazdagok ígéretekben és lappangó lehetőségekben. A tej az ezüstnek és a holdnak a fénye. A hold telihold alakjában a termékeny asszony archetípusa, s gazdagságot és hajnalhasadást ígér.

A kereszténység kezdeti időszakában a keresztelést és a fogadalmat követően felöltött ragyogó fehér öltözék azt jelképezte, hogy az újonnan megkeresztelt menekül a hamis szenvedélyek elől, vágyván az egységre. Ez az egység eddigi életében megbomlott volt benne, de most újra összeáll, felépül, ami tökéletlen volt benne, most megszépül, lényét ezentúl a szent és tiszta élet pompás fénye ragyogja be. Emlékeztessünk még arra is, hogy a keltáknál a druidákon és a szentként tisztelt költőkön kívül csak a királynak volt joga fehérbe öltözni. Így válik a fehér szín a kinyilatkoztatás, az isteni kegyelem, az értelem felébresztésének s ugyanakkor meghaladásának színévé. Az istenség láthatóvá válásának a színe, a színek összegezése (glória). Egyes értelmezések szerint, például a szufiknál, a fehér és a piros között szimbolikus kapcsolat áll fenn. A fehér a bölcsesség lényegi színe, s ez az ember eredetéből és jövendő hitvatásából származik. A piros a világ sötétségeibe belekeveredett és saját béklyóinak rabságában szenvedő emberi lény színe. Ilyen tehát az ember a földön, mondja egy hajdani iráni bölcs, ez a borszínű angyal. Fehér, az vagyok valójában. Nagyon öreg vagyok már. Bölcs, akinek lényege a fény... De én magam is bele vagyok vetve a mély kútba...

KORNISS PÉTER • FÁRADTSÁG

IX.

De térjünk vissza a „fehér tigris”-hez. Ha tehát, mint az előzőekben mondtuk, a szó-kép metafora, akkor némi költői képzavarnak is tanúi lehetünk. A költő már előzőleg is megnevezi magát a telet: „a tél puha lépteit hallom”, s ezután közvetlenül hangzik el, hogy „jő a fehér tigris”. Így a tél és a fehér tigris valóban könnyedén asszociálódhat egymással, s az azonosítás révén a tél fehér tigrissé változhat. Ha azonban a telet a hóhoz, a jéghez rokonítjuk általában, akkor az alábbi problémával találkozunk magunkat szembe. Ha a télnek „puha lépteit” vannak, akkor ennek a „puha” jelzőnek az asszociatív potenciája származhat a tigris-képzetből, mivel a tigrisnek a fizikai valóságban is puha lépteit vannak, különösen akkor, ha alattomban szándékozik támadni. Ha a „fehér tigris”-ből indítjuk az asszociáció irányát, akkor a hóképzet révén a puhán, könnyen hulló hó jut az eszembe. Akkor viszont a „fehér tigris” a téli világ hóba borult mozgó imágója lesz. A hóajégbe-fehérbe öltözött világban hogyan lehet a „fehér tigris” hulló szőrétől foltos a rétség?; mert akkor vagy a „fehér tigris” nem fehér, s a hulló tarka szőrét hullatja, akkor viszont nem a tél metaforája, mivel a fehérre hullatott fehér nem hagy foltot. Igaz ugyan, hogy ilyesfajta szörszálhasogatás nemigen szokott beleilleszkedni a versek elemzésébe, de értelmezési kísérletünk miatt nem tekinthetünk el tőle.

A „fehér tigris” az amúgy racionálisan klasszicista gondolatosságú költeményben tulajdonképpen szinte idegen testként van jelen, legalábbis ilyenképpen is felfoghatjuk. Ha élünk ezzel a feltételezéssel - s figyelembe vesszük az elmondottakat -, akkor a „fehér tigris”-ről a következőket mondhatjuk el. A „fehér tigris” - hacsak nem tudatos költői szerkesztési-stilisztikai aktusról van szó - a konfliktusos életviszonylatban élő költő tudatalattijából ezen élethelyzetben fellépő öntudatlan asszociációs mechanizmus révén felbukkanó, s „költői kép alakját magára öltő archetípus, azaz ösztimbólum. A „tigris” és a „fehér” szimbolikus értelmezhetőségének bemutatásával félig-meddig eleget tettünk annak a feladatunknak, hogy érzékeltessük a szókép kétségtelenül szimbolikus telítettségét. A tigris-szimbólumot a konfliktusos helyzetben lévő személy sajátos helyzetéből adódóan kell értelmezni. A szimbólum jelentési potenciája tehát variábilis.

A „fehér tigris” esetünkben *kettős* szerepben van jelen. A versbéli tigris a versbéli tablón a kellemesnek tűnő hatások mellett - mint: „puha lépteit hallom”, „elnyújtózik”, „eltűnik az új tavasz illatos dzsungelében” - „csattogtatja fogát” és „harap” is. A rettenés, a borzalom, a fenyegetettség, a katasztrófa előérzetének e cselekvési aktusokba kódolt tudatalatti jelenléte nem kétséges. Amint az előzőekben láttuk, a tigris megjelenése az álomban - vagy így is kimondhatjuk: a költői transzban - tragikus előjel. Je-

lengethi az emberi tudat sötétbe borulását, a láncaitól szabadult elementáris vágyak uralomra jutását, szem bekerülést az ösztönmozgások állatiaságával. Babitsnál ez a tudatalatti rettegés még a versben kifejezett katasztrófális helyzetjelentésnél is mélyebb. A költő mint az emberi faj egyede, retteg saját fajának a kaoszba való visszahullásától - az entrópiától - az állati, vad, barbár ösztönörök kitorésától: elégikus szomorúságában a figyelmen kívül hagyott s ten tehetetlen küldöttének (prófétájának) érezvén magát. Babits isten-fogalma bonyolult vizsgálódásokat igényelne. Az anagenézis, a magasabb rendű szervezetek, képződmények kialakulási folyamatát vizsgáló tudomány, némileg közelebb vihet bennünket az Istenhez fűződő lelki kapcsolatok jobb megértéséhez. Paul Diel anagenetikum szimbolizmusa szerint az istenségek az ember idealizált kvalitásait (tulajdonságait, minőségeit, képességeit, tehetségeit) szimbolizálják. Ezen minőségek kibontakozása örömezzettel jár együtt; ezzel szemben rombolódásuk, illetve leromlásuk szorongást, gátlást, tehetetlenség-érzetet, sőt kinszenvedést, lelki gyötrelmet szül (Krisztus kereszthalála). A mítosz, külső tárgyakra vonatkoztatva e belső küzdelmet, az embert a szörnyekkel való küzdelmének közepette mutatja be; s ezek az emberellenes erők az elvetemült, romlott, beteglelkű, perverz, eltévelyedett ösztönök szimbólumai. Az istenségeket úgy képzelem el az ember, hogy azok fegyvert adnak a kezébe a küzdelemhez. Ami azonban valójában az ember segítségére siet, az nem más, mint saját kvalitásai, amelyeket - mint láttuk - a segítő istenség kvalitásai jelképeznek s azon fegyverek, küzdőeszközök, amelyeket az istenség(ek) kölcsönöz(nek) az embernek. A lelki konfliktusok síkján a győzelem az emberben inhereensen jelen lévő erőnek köszönhető. Az emberen csak az Ember segíthet. (-) Babits így mondja:

A szó tiéd, a fegyver az enyém.

Te csak prédikálj, Jónás, én cselekszem.

Az Istenhez való viszony különféle árnyalatai sűrűsödtek itt gnómává: légyen szó Jónásról és Istenről, a prédikálás és cselekvés egyaránt az ember-Ember dolga! Démon és demurgosz. Káin és Ábel. Minden nagy szimbólum utópiája: az anyag spiritualizálódása.

Kanyarodjunk vissza költői képünkhöz, s a következő megállapításunk ez lesz: e képben két tigris monitírozódik egymásra. A vad ösztönvilág tigrise és a „puha léptű” „fehér tigris”, amely „megy s eltűnik az új tavasz illatos dzsungelében”. S most meg kell állnunk egy percre. Nem nyugtathat meg bennünket a grammatikai vagy stilisztikai magyarázat. A vers zárósorának különös zenei légysága szentimentális következtetésre adhat okot: a tél felfalja az őszt, majd „az új tavasz illatos dzsungel” lágyan, szinte rezzenetlenül - mintha álmodnánk -, észrevétel-

nül átsegítve a nemlétbe, magába fogadja.

De még ezen magyarázat után is marad valami többlet a sorokban. Méghozzá az, hogy „az új tavasz illatos dzsungel” több, mint egy illatos költői kikelet; nem más, mint az elveszett Paradicsom, az Édenkert, vagy ha még egyszerűbben akarnánk fogalmazni: az anyaméh jelképes értelemben, amelyben megfogantunk, ahonnan e világra születtek bennünket. Az „az”, az „én” és a „felettes én” mellett - velük párhuzamosan - már Freud is több helyütt emleget egy úgynevezett „ideális én”-t vagy „én-ideált”, amely az emberi psziché új szerű összegzése lenne kombinálódva a másik hárommal. Ennek az „ideális én”-nek a lényeges funkciója az, hogy az ember elé olyan végcélvet vetítsen, amelyet gyakorlatilag alig képes elérni, vagy inkább sohasem: a tökéletességet, az örökké áhított tökéletes harmóniát. Ez egy olyan biológiai vezérlési rendszer, amely az embert tulajdonképpen állandóan arra készíti, hogy a jelenben meg nem lévőt a jövőtől kérje számon. Bizonyos vetületben az egyén állandóan abban bízódik, hogy „majd” elér oda, ahonnan tulajdonképpen ki rekesztetett, kifizettetett (Ádám és Éva kiűzetésére sem felesleges talán gondolnunk): az anyaméhnek az öntudatra ébredést megelőző, tökéletes boldogságot, harmóniát nyújtó ósocéánijába. Az ideális én az embernek a narcissizmusra való hajlamát vezérli.

A „fehér tigris” versünkben így lesz a második tigris, a beavató, aki az oly sokszor emlegetett - s nem ok nélkül - „új tavasz illatos dzsungelében” tűnik el szemünk elől. Így viszi magával a költőt is az illatos dzsungelbe, vissza az Édenbe, az újra megvalósult kozmikus harmóniába, az ember-és-kozmosz harmóniájába. Az örök emberi narcissizmusról lehet csak itt szó, de egy magasabbrendű önszeretetről, amely az Ember elé a boldog jövőt vetíti, amely jövőbeli tükörképe az elveszett Édennek...

A két egymásra monitírozott tigris nem más, mint az emberben lakozó két ellentétes princípium: az ember ördögi és isteni arculata. A költő, e különleges médium, e „különös hímondó” e két szféra között lebeg az ideális Város délibábjában gyönyörködve, és a démoni világ végzetes torzképe előtt megiszonyodva...

X.

Babits az egyetemes emberi szimbólumban gondolkodó költő. Ez a szimbolikus igény szinte kivétel nélkül minden művére rányomja bélyegét. Istennel - magával az Emberrel - való pörösködését, békekötéseit vagy küzdelmeit csak ezek alapján tudjuk igazán megérteni és értékelni. Költészete, művészete az egyetemes emberi törekvések egyik kiemelkedő csúcsa, pontosabban: ez az egyetemes szimbólumok magaslatán való gondolkodása, sajátos pszichikuma tette őt poeta doctusszá, pontosabban: homo noeticusszá...

(1983)

NAGY GÁSPÁR

LÉPCSŐK ÜRÜGYÉN

Orosz Istvánnak

Az ember csupa belső fokozat
s így a gondolat és érzelem szép kárpitjából
okozat is: csupa belső fém-fa-kő-grádics.
Szüntelen Pokolba s Mennybe vezető botladozás.
És eldönthetetlen múlt-jövő.
Meg iránytűk nélküli biztos előre-hátra.
Kívülről pedig határozott talán és hátha.
Erezted már milyen a felhők hab-tortáit
szeletelő leszállni (mintha zuhanni!) készülő
repülő lépcsős-fűrészfogas döcögése?
De a lépcsők - templom iskola börtön
kilátótorony magasles - mégis bennünk
fényeskednek „bennünk vásznak” ...
Amíg érdekelnek a fokok lépcsők
grádicsok közti porszemek.

TITKOLÓDZÓ

Be kell avassalak titkaimba!
Első titok: szerettelek.
Második titok: mást is szerettem.
Harmadik titok: újra csak téged szeretlek.
Negyedik titok: mást nem tudok szeretni.
Ötödik titok: csak magamat tudtam szeretni.
Hatodik titok: kezdettől rosszul szerettelek.
Hetedik titok: másokat is rosszul szerettem.
Nyolcadik titok: magamra maradtam.
Kilencedik titok: de csöppet sem vagyok
szeretetre méltó.
Tizedik titok: magányban gyakorlom
eszeveszett öngyűlöletemet.
Tizenegyedik titok: néha azt hiszem
hogy ő nem gyűlöl.
Tizenkettedik titok: sőt egyre jobban szeret.

MOSTANÁBAN EGY FEKETE MACSKA

Mondhatom bájos
ahogy a diktátúra
visszasompolyog

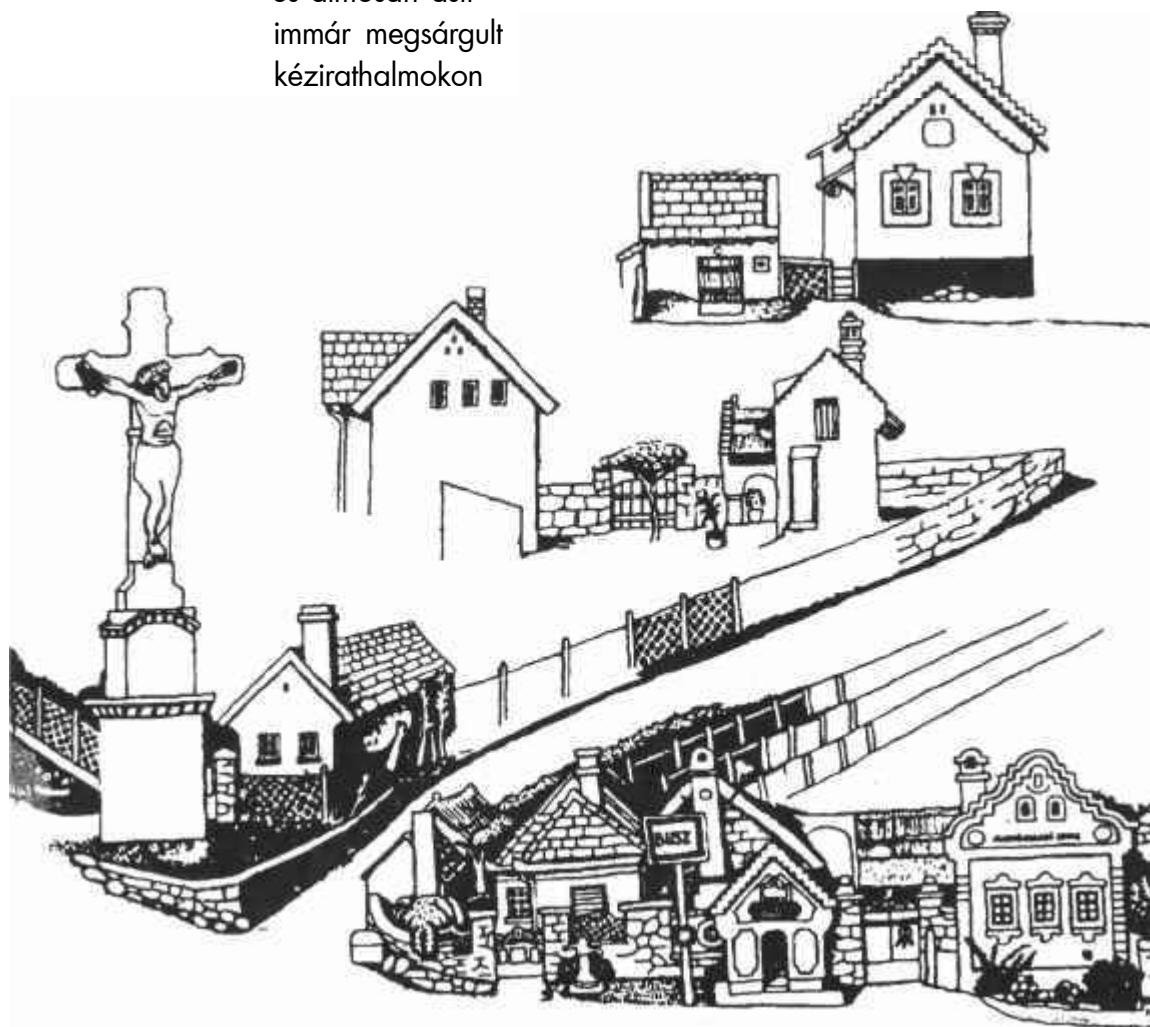
mostanában egy
fekete macska
a legfőbb cenzorom

míg a Nap besüt
szobámba addig
vígan dorombol
az asztalomon

kéjesen nyújtózik
és álmosan ásít
immár megsárgult
kézirathalmokon

ki hozta ezt a
fekete macskát?
gyanúsíthatnék
egy Margaritát

talán lenne rá
alapos okom -
de most azt kérem
- vigye messzire! -
nem veszem zokon.

SOMOGYI GYŐZŐ : Salföld (Részlet)

ANDRÁS SÁNDOR

VILÁGCSÚCS

Bakucz Józsefnek

I.

boszorkányok közt ökredezem arcodat
bajuszka
véröntött agy
fakó mosoly
a fényképezőgép tükre mögötti sötétben jajszó
hiába forog a föld
sírunkban a halott
a presztízsek és a dzsungerek nőnek
halálmadár bőrtok okos szerető
a vérbaj örök lankáin
valaki köhög

„igen" mondta a nő és felhúzta
szemöldökét „igen" a szeméremajkát
„igen" szemérmes ajkát a guzmó
tejútja előtt „igen" kiáltotta
széttárva éhező combjait „igen"
és te mit is tehetél volna nemes úr

boszorkányok között ökredezem

négy maroknyi hamu vagy öt
öt kötetnyi vers vagy hat
és a hátborzongató fényképek immár
örökkön első áldozása
pigmentum-kolostorok mélyén imádkozik a homály
harangok zuhannak
villám keveri szörnyű italom

véröntött mosoly
fakó agy
bajuszka
boszorkányok közt most őt rendezem

II.

a köszvény is eltűnt akár a porcogók
 a fogfájások szellem-teste már sehohsem kísért
 a próféta elszelelt
 egy csapásra megszűntek adósságai
 eliszkolt a törvény és a lojalítások karmai közül
 az emlék csak dicsőséget kamatozik tűzszünet
 tavirózsák úsznak homlokodon

III.

nem térkép nem időkép
 egy lélek csatangoló képe
 kaleidoszkóp áttetsző ernyőjén
 szó-ásványok bagatell kristályaiban
 dereng át az egyszerű átok
 ez mind te voltál egyszer
 így ment át rajtad egy kerge csapat
 zöld hordókban érik a tél

IV.

az óceánon át jössz boston felől
 szigony-pórázon sarkadnál moby dick
 halántékon tejút zsebedben lamborghini
 sirályok énekelnek a térded körül
 csípődnél szinkrétikus angyalok tánca
 az egyiknek mintha breton feje volna
 mész dehogyis budapest atlantisz felé
 hogy levitálásra tanítsd a tengeralatti egyetem
 auditoriumában összegyűlt isteneket
 bakucz-nyelven (kihalt nyelv)
 galaktika-közi közhelyekben rejtekező arkánium

V.

nyugatra mozdult valóban maximus
 csak a könyvtár könyvei követték alexandriából
 nyugatra mozdult a távol-kelet
 zen kolostorba húzódot kuzánusz
 sőt még nyugatabbra is tantrikus úszó
 gyakorlatokra combok hullámai közt
 a lélek sportjai tantrikus ima
 s a világcsúccsal megszakad az élet

ITTHON LENNI

ANDRÁS SÁNDOR

(Beszélgetőtárs Tar Ferenc)

- Te is, mint sokan mások 1956-ban kerültél Nyugatra. Hogyan telt előtte az életed?

- 1934-ben születtem. Apám családja hódmezővásárhelyi, elég sok időt töltöttem ott, gyerekkoromhoz nagyon hozzátartozik. Orosházán volt egy nagybátyám, nála szintén sokat voltam. Egy gépműhelye volt, sőt egy Erika írógépe is. Budán a Mátyás király gimnáziumba jártam. Itt érettségiztem 1952-ben. 1956. júniusában magyarból államvizsgáztam az egyetemen. Akkor már írtam, és tulajdonképpen szabadúszó szerettem volna lenni. Eszem ágában sem volt, hogy egyetemi tanár legyek. Benne voltam a fiatal írók munkaközösségében, nagyon jó társaság volt. (Tagja volt többek között Abody Béla, Ansel Éva is, aki akkor még irodalommal foglalkozott.) Még gimnazista voltam, amikor ide bekerültem. Aztán, 56-ban én már végeztem, de amikor jött a forradalom bementem az egyetemre, s mert Gömöri Gyurka volt az Egyetemi Ifjúság szerkesztője, oda kerültem. Aztán átmentem az Igazsághoz.

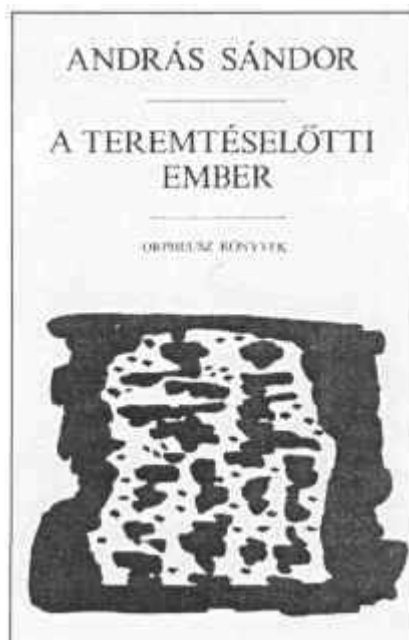
Az Egyetemi Forradalmi Diákbizottság november 17-én küldött egy négy tagú delegációt Nyugatra, amelynek én is tagja voltam. Így kerültem ki. Igazából nem akartam kintmaradni. Előtte sokat gondolkodtam azon, hogy jó lenne pár hónapra kiszökni, aztán visszajönni. Izgatott a nagyobb világ. De ebben az esetben nem erről volt szó. Az volt a megbízatásunk (még megvan a megbízólevelem az Egyetemi Diákbizottságtól), hogy szervezzünk egy konferenciát, ahol elítélik az orosz bevonulást. Bécsbe mentünk, és úgy volt, hogy onnan fogunk visszajönni két héten belül - ez volt az elképzelés. Ez nem ment, mert az osztrákok politikailag semlegesek voltak, és nem voltak hajlandók semmiféle politikai demonstrációba belemenni. Így oda kellett menni, ahol ezt meg lehet csinálni. Valaki mondta, hogy Oxfordban nagyon lelkesek a diákok, így kerültünk Angliába. Ott valóban összegyűjtöttek az oxfordi diákok nekünk pénzt. (Akkor már ketten maradtunk.) Hollandiába, Leidenbe utaztunk. Ott volt a nemzeti diákszövetségek ún. szervezői kársága. Kiderült, ők sem hajlandók segíteni, mert nem foglalkoznak politikával. December 10-e körül megtudtuk, hogy otthon a Diákbizottság tagjait letartóztatták - s akkor már nem volt értelme visszajönni.

Így maradtunk kint. Én úgy döntöttem, hogy miután nem tudtam egy szót sem angolul - Gömöri tudott, mert ő Sárospatakra járt - megtanulok angolul, és rendszeren németül, mert németül sem tudtam rendszeren, esetleg tanulok egy kicsit franciául, utána pedig visszajövök. De Oxfordban maradtam, ott szereztem egy magister diplomát - ez középfokú diploma. Szabó Zoltánnal barátkoztam össze, haláláig tartott a kapcsolatunk. Ő csinált egy Magyar Szó című újságot 57 elején, ennek lettem a szerkesztője. Volt aztán a magyar írók szövetsége, amelyben Gömöri, Krassó Miklós és én dolgoztunk. Benne voltam az Irodalmi Újságban is, amikor még Londonban volt. Amikor Londonból átkerült Párizsba, akkor már nem. Aztán volt egy Eszmélet című újság, amibe szintén dolgoztam. Oxfordban harmincketten voltunk, ez a csoport elég erős és lelkes volt. Ha kellett valami tiltakozás, meg tudtuk szervezni az embereket. 1961-ben végeztem, németet tanultam Oxfordban.

A tanulmányaim befejezése után szerettem volna visszatérni Magyarországra. De anyám nagyon erősködött, hogy ne menjek vissza. (Ugyanis 56 után ő öcsémrel és a nevelőapámmal Amerikába ment.)

ANDRÁS SÁNDOR (1934-): az Egyesült Államokban élő magyar költő. A Szegedi Tudományegyetemen végzett 1956-ban, s ugyanezen évben hagyta el Magyarországot. 1967-ben doktorált az USA-ban, német-irodalomból. Tanított a kaliforniai Berkley-ben és a Harvard Egyetemen, Washingtonban. 1981-től az Arkanum című irodalmi folyóirat egyik szerkesztője.

Válogatott kötetének címlapja

Előadás közben

A professzorom elintézte, hogy Princetonba kerüljek. Egy évig tanultam Amerikában. Majd 30 kemény dollárral a zsebemben visszakerültem, és elmentem egy gyárba dolgozni, éjszakai műszakba. Közben a professzorom ki akarta adni a disszertációm, így a gyári munka mellett azon dolgoztam. Egy alkalommal aztán elütött az autó. Eltört a medencecsontom, bekerültem a kórházba. És amikor ott feküdtem az ágyon eldöntöttem, hogy visszamegyek az egyetemre dolgozni, ott mégis csak van 3-3,5 hónap szabadságom, amikor írni tudok. A kórház után a BBC-hez kerültem. Közben megpályáztam egy német ösztöndíjat, német filozófiát tanulni Münchenbe, amit megkaptam. Fél év után kerültem a londoni rádiótól Németországba. Münchenben voltam egy évig. Itt borzalmas tél volt. Eldöntöttem, hogy nem kell több tél - így kerültem Kaliforniába. Ott doktoráltam. Összesen egy évet voltam Los Angelesben. Tanítottam magyar nyelv és irodalmat Berkeley-ben. Igazából nem magyart, hanem németet akartam tanítani. Megjelent Heinérol a könyvem, az a címe, hogy Istenek száműzetésben. Akkor költöztem Washingtonba, azóta ott tanítok német irodalmat, évek óta professzor vagyok. De az elmúlt 10-15 évben inkább szövegelmélettel, filmesztétikával foglalkoztam.

1981-től elindítottuk négyen az Arkánium című folyóiratot Bakucz Józseffel, Kemenes Géfin Lászlóval és Vitéz Györggyel. Ez rettenetesen jó volt.

Kemenes Géfin Lászlóval

1970-ben kijött egy kötetem Londonban. Mindig európainak éreztem magamat, azt hiszem az is maradtam. Mivel a kötetnek nem volt semmi visszhangja, nem írtam vagy nyolc évig. A házasságom is elromlott. És ebben az állapotban akadtunk össze négyen Amerikában. Bakucz New Yorkban, Bostonban Kemenes Géfin, Vitéz György Montreálban.

- Később Nemesvitán vettem egy házat.

- 1973-ban jöttem először vissza, rövid ideig, egy hétig-tíz napig voltam itthon. Azt kell, hogy mondjam, hogy megszakadt a kapcsolatom a régi barátokkal. Ennek bizonyára az idő és a távolság mellett pszichológiai okai is vannak. 1989-ben, amikor újra visszajöttem, inkább azokkal tartottam a kapcsolatot, akikkel kint ismerkedtem meg: Mészöly Miklós, Jovánovics György, Konrád György (vele az egyetemen egy évfolyamon voltam.) '89-ben csak egy hétre jöttem a Nagy Imre temetésre. 1990-ben szabad évem volt az egyetemen, és akkor a feleségemmel (második feleségem, amerikai és antropológus) és a kislánnyal eljöttünk egy évre Budapestre. Akkor én úgy jöttem haza, hogy amikor visszamegyek, legyen egy lakáskulcsom. Arra nem volt pénzem, hogy Pesten vagy Budán vegyek lakást. Aztán valahogy elkerül-

tem Nemesvitára - nagyon megtetszett, ott vettem egy házat, azóta is nagyon szeretem. Az elmúlt öt évben kb. két évet itthon töltöttem. Kaptam egy nyolchónapos ösztöndíjat Szabó Zoltán kéziratainak rendezésére, amiből könyv is született.

○

András Sándor munkái

Istenek száműzetésben (1968.) Rohanó oázis (1970, London) Mondolatok (1981, London) A teremtés előtti ember (1993, Budapest) Szabó Zoltán összegyűjtött munkái (Szerk. 1993.) Heidegger és a szent (1994., Budapest)

Az időbeosztásom változni fog, mert Washingtonban ez lesz az utolsó év, amit végigtanítok, jövőre elmegyek korai nyugdíjba. (Amerikában 62 év a korai nyugdíj.) Az évnek a felét, vagy kétharmadát itthon fogom tölteni. Nagyon nagy probléma ez nekem. Mindenkinek, akinek nem magyar a felesége és gyereke van, sok problémát vet fel. Azt szoktam mondani: az oroszok kétszer toltak ki velem, egyszer amikor bejöttek, másodszor amikor kimentek. Ténylegesen egész életemet megváltoztatták. 1996-ban már csak kert miatt is szeretnék itthon lenni, nemcsak gondozni, hanem szüretelni is. Szüretelni!

(A beszélgetés 1995. augusztusában készült a keszthelyi Hotel Abbázia kertjében - GERENCSÉR FERENC fotóival.)

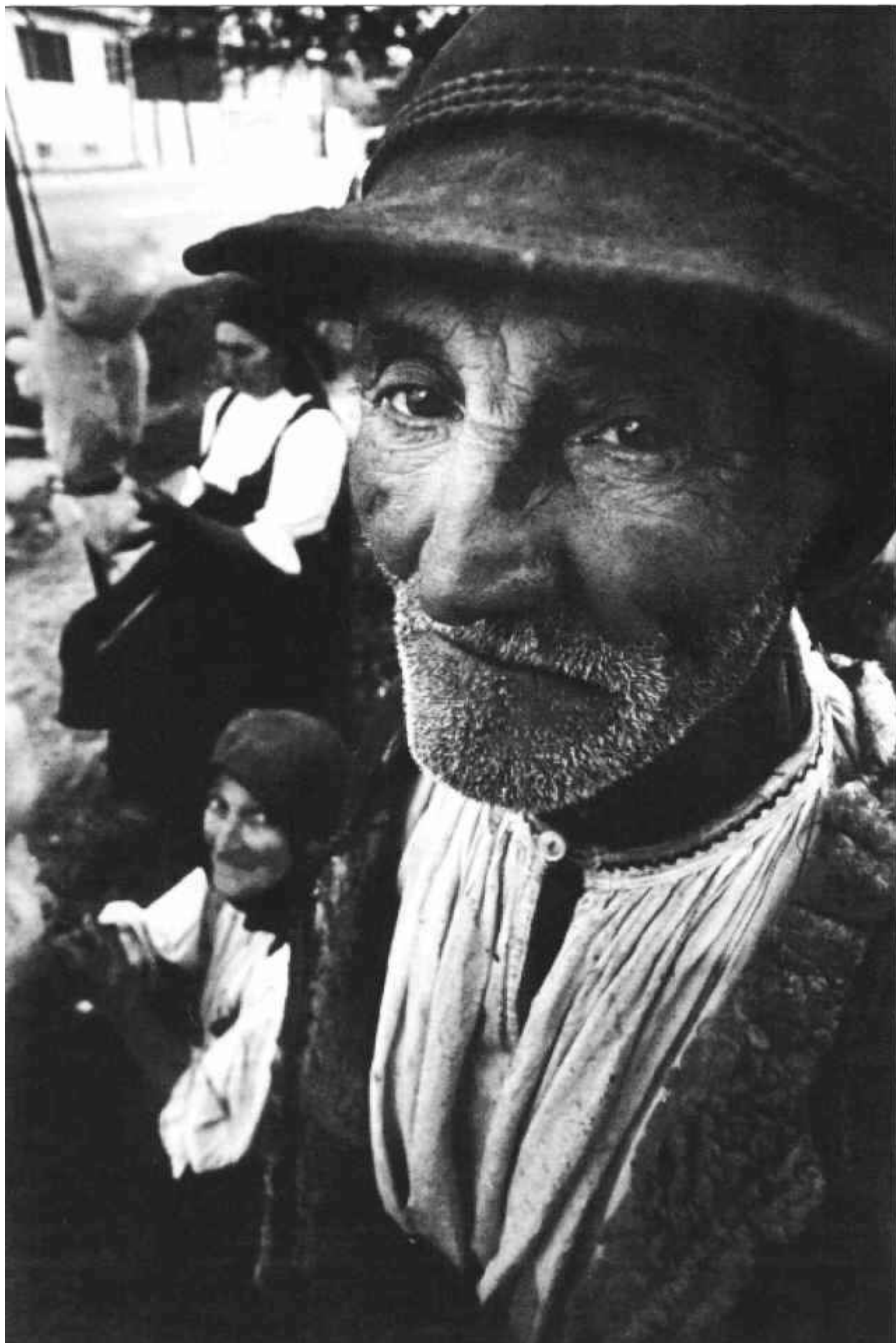

CUKOR GYÖRGY

DE PROFUNDIS

Tavaszelő
 mint szemcsés fölvetelen
 Köd reggelente mi a gyerek
 szívéig hatol És gyógyszerek kávé víz
 Szívéig a köd s a füzesből
 a vesszőparipa téveteg ingerei
 A kocsúton girhes kutya
 s nyomában akár híve a télnek pocsolyákon
 átcaplatva sáros kabátban mint szökött nagyság
 vonul a prokonzul
 s önnön kegyes szerepét meghozza
 Kegyelmet mi nem isteni vonás gyakorolgat
 éhes kutyának gyerekek ki alszik még
 a szégyen s az aranykor függelmében
 udvari népségnek mondom gyerekek kutyának
 Bámész verébnék a körtefa kéreg-ablakában
 Oszt ő fűnek-fának a kékség mögött erjedő
 rügy-mániának Hátfájós tetemeknek mert
 fordulnának az oldalukra megkegyelmez
 sercegve súrlódó fénynek s megáll sárosan íme
 a kormányzóság két évszak határán íme
 az országos klinikai halál a percben

Mi tudható a halottakról
 Háborúban élek a Semmi jövevénye
 ahol elvegyül a vér sodradéka az utcán
 vánkosság szagával Értük ki felelne
 Kikelnek majd a kertben locsold meg locsold csak
 Eliot után Legyen virága A hó félrecsúszik
 lerúgta a láb kilóg megcsavarodva
 koponya vicsorít rossz álma esze tokját
 szétvarratolja Táj ez tájékom kökénytől juharig
 s amott sөvény nap süt csigolya-füzérre
 Felhők futnak árnyékot húzva mellkasra rémeim
 harchelyén szieszta Mondják tavasz lesz
 vizek szokványos gyakorlata tóduló
 vizeké gesztikuláló füveké Tetemekről
 mi tudható Erették-e a mai árnyék súlyát még
 gyerekként heverve eh botor olvasó A vidékem
 ez s ezek éjjel fülcsöngésig verik a kannát
 ütök a lukas vaslábast vagy morognak
 fektükben mint az ember
 és hajnal s reggel között a tökéletes űr durva
 szövését hümmögve méltányolják

KORNISS PÉTER • ÖREGEMBER (1974)

Róluk mi tudható felhő takarja ki e fantomokat
 kik az árnyék araszát két világnyira becsülik
 élt idejükből féltakarásként idehatóan
 Amint hallani értük hemzsegnek a gyökerek
 Vidékem ez itt tenyésztik a fényt a fagyot
 a földszinűek népét
 De profundis Semmi

Mélységek halmozói ideértünk
 Visszaesők tudatmélye szól ki érti a dolgát
 S a nyomorultak végtelen menete újra
 s az elszabadult karabélygolyók köteléke
 és gyógyszerek víz kávé víz nyugtató
 s a cigaretták felhőzetében tájra táj vetül
 egy az est s a nap Áttételeiken elforognak
 az univerzumok és e planetáriumban a hajtogatott
 irkalap madarak mása hamis csillaghoz igazodik
 elköltözne
 Nappal az éjnek másolata Elúnt szereim
 a trükktelen Semmi szemete korom fény-árnyék-
 kommandaturák tömeg-korpája-politika üvegcserép
 ketrec szókincse lőtt sebé beretva
 kutyaszar honfibú csontok mellbősége És rigó
 És sírás a hátsó padban Óvatag belső
 beszéd hordalékai
 Nem a hevülés árama vert ide
 eszkálni a semmit s figyelni hasonmásomat hogy
 a sötétből mint pergeti mézét mint tolja át
 a látást az idő odvain ide hol a hóban
 fehér egyszerűséggel hazardírozik zsizsik és isten
 a kítaszítottakért Nem és nem
 Zavart vélekedés maradt mára
 visszanezve egy kutató fénytörésben hol reggeli
 árnyam súlya az emlékezetre hull
 mint szemcsés fölvetelen Szó-szó-szó: csönd
 És lappadó hó-dünébe vállamba metsz
 kímélettel a reggel hol a hajdani gömbvillám
 legurult s másolatát a nap sárga foltját
 a pocsolyán hagyta
 Rigó iszik belőle viseltes allegória
 Felröppen a tájat világi csapásnál súlyosabban
 a déli tenger felé rúgja:
 a tavaszba értünk
 Adjál bort Adj rám fehér inget

SOBOR ANTAL

HATVAN FELÉ

Naplójegyzetek

A mondást, hogy „*hatvan felé: hazafelé*”- nagyszüleim falujában hallottam, még gyerekkoromban. Már akkor megrendítőnek és szépnek tartottam. Hogy a halál: megérkezés haza. Atyánk házába.

Mezítláb ha mentem a porban, mintha finom bársonypapucsban járnék...

Földutak vastag porában nyaranta sokat jártam gyerekként egyik faluból a másikba. Melengető, finom por volt, selymesen lágy, olyan, mint a liszt, csak éppen szürke-barna. Jó volt benne lépdelni, talpalni, ahogy könnyű szemcséje kipörgött a lábujjak közül. S a lépés nyomán megannyi kis pamacsfelhő szállt föl, terjengett még sokáig, megtelepedett aztán az útmneti akácokon, bodzákon. Mindig ketten-hárman jártuk oda-vissza az utat, unokatestvérek. Ha éppen meggyet vittünk jó vesszőkosárban, leültünk az árokpart-ra, szemelgettünk belőle. Savanyú-édes ízeit forgattuk tikkadt szánkban. Ültünk a nyárban némán, a nagy mezei csöndben, mögöttünk aranyos érésben a búza, vagy a zsenge kukorica táblája.

Ha kerek, nyári eső esett, buborékos zápor, az úti porból híg sár lett, hűvös, síkos. Ebben is nagy gyönyörűség volt a járás, mezítláb tapicskolni, csúszkálni. A selymes sár is bőven buggyant elő lábujjaink közül. Olykor az árokba is leereszkedtünk, bokáig, térdig lábaltuk a patakzó vizet.

Pornak és sárnak ez a parádéja elkísér máig: kedvem lenne elhagyni a cipőt, és járni megint a földut-at, vagy taposni csupasz lábbal a sarat, ha bő zápor áztatja a határt...

Mi ez a káprázat? Az imént itt volt az anyám.

A tíz éve halott anyám.

Egy pillanattal előbb mintha hallottam volna a hangját, megérintettem volna a kezét.

Mi volt ez? Csakugyan itt járt?

Reggeli havazásban indulunk a szomszédos kisvárosba, az ipari tanulók irodalmi és nyelvtani versenyt zsűrizzük. R.K. Daciája derekasan küszködik a hóval, az észak-nyugati nagy szelekkel.

De megérkezünk. Ó, hogy ismerem a vidéki iskoláknak és kollégiumoknak ezt a 60-as, 70-es években épült panel-fajtáját! Rosszul fűtöttek, dermesztő hideg járja folyosóikat, vagy tűrhetetlen hőség terjeng. És a konyha felől a tegnapi ételszag árad, lassan helyet cserél a mai főzelék vastag illatával.

Ám nem itt lesz a verseny, átme gyünk a kastélyba, aminek örülök, hiszen emlékezetes irodalmi estek, kiállítások részese voltam itt valaha. Gyönyörű a behavazott udvara, odabent azonban valami kellemetlen avítság, elhasználtság.

A hóvihár ellenére befut vagy negyven diák a megyéből, fázósan gunnyasztanak a műanyag félkabátokban, vékonyka nadrágjukban, főleg farmerban, fiúk és lányok. Kiderül, hogy a kastélyban valahol csőrepedés van, nincs fűtés, elzárták a csapokat, használhatatlanok a WC-k, időnként elalszik a villany, áramszünetekkel telik versenyünk délelőttije. A romlásban is nemesen szép falak közül mindenki az ablakokra mered, pompás látvány odakint a sűrű havazás. A park hatalmas fái között hullámzó hópárna, szel teregette hófátylak imbolygása.

Mindannyiunkat meglepett és elkésérített a „titkos borítékok” bontása: olyan feladatok érkeztek, amelyeknek negyedével sem birkózhatnak meg ezek a gyerekek, főleg irodalomból. Már megint ez a fennhéjázó, kapcáskodó tudálékosság! Mintha ezek a hentesinasok, fodrászlányok, karosszéria-lakatosok csupa szemüveges kis bölcsészjelölt lennének. Van itt kor- és stílustörténeti, műfajelméleti és poétikai kérdés, bonyolultan ravasz szövegtani feladvány, verselemzés, az elmaradhatatlan „idősíkokkal”, „felütéssel” és „zárlattal”.

Mintha a tesztlapok összeállítói akarnának megfelelni valami eszelős vizsgának a filológiai fakultás pályázatán, ahol azt kell bizonyítaniuk, hogy nem suszterek ám, nem akárhonnán szalajtott szurtos inasok.

Délután fél háromra végzünk az értékeléssel és az „eredmény” kihirdetésével; elengedjük szegény éhes és szomjas inasainkat. Az elérhető legmagasabb pontszám 93: egy lány nyeri meg a versenyt (kereskedelmi tanuló) 38 ponttal. Talán még ketten teljesítenek 30 pont fölött.

A tanárok fejüket csóválják, fáradtak, elcsigázottak. Egy pohár friss vizet sem tudunk inni reggel óta, nemhogy egy kávé vagy teát. Ebédre invitálnak bennünket a kollégiumba. Nem megyünk, mindenki igyekszik haza, tanár és diák, mielőtt végképp járhatatlanná lesznek az utak.

D.K. okosan és szépen ír az iskoláról. Terjedelmes cikke élére mottóul részletet kínál Robert Bolt *Minden idősk embere* című drámájából. Íme:

„Sir Thomas Mose: *Miért ne menne el tanárnak? Magából jó tanár lenne, talán még nagy tanár is.*

Richard Rick: *És ha az lennék, ki tudna róla?*

Sir Thomas Mose: *Maga. A tanítványai. A barátai. Az Isten. Nem is rossz nyilvánosság...*”

És rögtön megint belémnyilall Illyés Gyula fekete mondata: az a tanár, aki nem jókedvvel megy az órájára, akár be se nyisson az iskolába.

M. dicséri Cs-t, hogy az egyetemen ötvenperces filmtörténeti előadást tartott angolul.

- Na és? - kérdezem megjátszott naivitással, tehát némi cinizmussal. - És mit kapott érte?

-Jelest.

-Jelest, jelest... Én úgy értem; mi a konkrét, valutáris haszna a hosszú angol szövegelésnek, ráadásul olyan filmekről (ismerve Cs. „moziját”), amelyekre csak fél- vagy negyedháznyi közönség ül be, ha be ül. A tanárnál egy szállodai londiner is tízszer „jobban keres”, pedig csak annyit tud angolul, hogy „szabad a bőrdíjért, asszonyom”, vagy „uram, a mosdó a folyosón balra az utolsó ajtó”.

A napokban valaki a számítógépet mutatja. Magyarozza tüzetesen, hogy mi mindent tud egy ilyen gép. (Teller Ede számológépnek nevezi, azt mondja, ez jobb szó.)

Valóban megcsodálom a nagytudású gépezetet, dicsérem is. Erre a gazda meg akar tanítani a gép-csoda kezelésére, biztat is erősen, hogy mit és hogyan kérdezzek tőle. Hiába szabódom, hogy én már semmit meg nem tanulok, azt a keveset is, amit tudtam valaha, lassan elfelejtem.

Nem akar tágítani. Végső kibúvóm a tanulás elől: azokra a kérdésekre, amikre kíváncsi vagyok, ez a gép úgysem felelhet.

- És mik lennének azok? - faggat buzgó oktatóm.

- Például: ki vagyok én? És kik a többiek? És hol van a bennünket teremtő Úristen?

Furcsa álmom egyetlen mondat:

Iratlan leveleket őrzök édes nénémnek Fehér-Rodostóban.

*

A nyelvtörténész kolozsvári professzor, Szabó T. Attila egy életem át gyűjtötte a magyar szavakat, s talált több mint egy milliót. (Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár - a teljes kiadás tíz kötetre tervezett).

E páratlan nyelvészeti csoda óta tudjuk, hogy hányadán állunk szavainkkal. Öt kötetet már én is összeszedtem, várom a hatodikot. Tehát nem vagyok már éppenséggel szegény: félmillió magyar szót tárolok a könyvespolcomon.

Szeretném megérni a tizedik kötetet a milliomodik szóval. Hogy elmondhassam; milliomos vagyok, van mit az utódaimra hagyni...

Járva a várost, a szürke panelház sivár falán a költő Pilinszky János „fegyencfejére” pillantok - Vigh Tamás domborművű bronzabláján. Itt lakott halála előtt egy évig, ebben a tízemeletes házban, a „történelmi belváros” tőszomszédságában. Azt mondják, ámultan járta az utcákat (a belvárost a barokk csodájának tartotta),

s ha hazatért a szűk kis lakásba, zenét hallgatott. Mozartot, vég nélkül; megesett, hogy azt sem tudta, reggel van-e vagy este.

Nem ismertük személyesen egymást, fehérvári esztendejében egyetlen egyszer láttam. A fűszer-csemege boltban pillantottam meg, kosárral a karján járta a boltot, tétován, mint aki még nem döntötte el, mit is akar vásárolni.

Hajlongott a polcok között, keresgélt, válogatott, gusztált, vissza-visszatért egy-egy áruhoz. Ami aztán megtetszett neki, beletette a kosarába.

Volt benne valami nem evilági ott a konzerv, a liszt, cukor, a mosópor polcai között, ahogy a hentesáru, az italok és cigaretták között angyali tanácsalanságban téblábolt, törekenyen, sápadtan, ezüst-őszben.

Távolabbról figyeltem, amint nagysokára fizetett. Szót váltott a pénztáros kisasszonnyal, mosolygott, amitől a lány is elmosolyodott, földerült fáradt, elgyötört arca, s ámultan nézett a költő után, amikor az távoztában kedvesen köszöntötte, meg is hajolt neki. Kár, hogy nem hallottam, mit mondott a lánynak.

Vajon megismeri-e a pénztáros kisasszony a panelház falán a poeta benedictust? A szatyros, őszhajú bevásárlót, aki olyan bájosan és elegánsan köszöntötte őt azon a délutánon?

Poeta benedictus-nak Takács Imre nevezte. Tőle hallottam később azt is, hogy Pilinszky készült hozzánk, az írók városi klubjába, azt mondta volna: közöttünk, itteni írók között a helye.

De már nem jöhetett el közénk- 1981 nyarán hirtelen meghalt. A hír villámgyorsan járta be a várost; sürgősen Pestre vitték a „szívével”, másnap meghalt.

Most már Pilinszkyvel is járom a várost: rójuk az utcákat (ahogy járhattunk volna s járhatnánk még ma is együtt, akár bevásárló szatyorral a kézben) - télben, nyárban, őszben és tavaszban...

A minap egy képzőművész csoport tagjai kiállításuk megnyitása előtt fél órával láttak hozzá lázasan képeik elkészítéséhez. Vad iramban összekentek, bemázoltak vagy 25-30 rajzlapot, s nyomban a falra szerelték ki a magáét; mások - azt hiszem, ezek a szobrászok - egy teherautónyi méterfát aprítottak föl fűrészszel és fejszével, majd a galéria közepére hányták a rakás fadarabot, mint a szorgos kereskedők a fatelepen.

S mint akik jól végezték dolgukat, átengedték a termet a tárlatlátogató közönségnek, maguk pedig visszatelepedtek sőreik és boraik mellé.

Áron Nagy Lajos emlékkiállítás.

Képeit jóformán halála óta nem láttam. Meglepően frissek, üdék itt a kései falakon. Mintha az idő tovább nemesítette volna őket. Vagy mintha a holt mester azóta is dolgozott volna rajtuk.

Van bennük valami álomszerű, nem evilági. Pedig itt, ezeken a földi tereken készültek, kéklő hegyvonalattal, fényes vízparttal. Némelyiken az akarattyai, kenesei égálja; valaki áll a tájban, messze, a fák alatt. Rejtett ragyogást kap minden, a közelben a nagy tó, a „magyar tenger” dereng...

A nyári kertben a rádió gyors híre; meghalt Marosvásárhelyen Székely János erdélyi író.

A minap kaptam föl a fejem, ahogy a *Kortárshan* egyik mondatára nyitottam: „Elvesztegetett idő minden perc, amit nem koporsójában tölt el az ember”.

Döbbsen ülök az elnémult rádió mellett. Most hát koporsójába tért, hogy „hasznosan” tölthesse minden azután való idejét.

*

Márainál olvasom;

„Az állatok bölcsőbbek, mint az emberek, mert nem vágynak távoli dolgokra. A fák bölcsőbbek, mint az állatok, mert nem vágynak semmire. A felhők bölcsőbbek, mint a fák, mert lenni sem akarnak.”

SOMOGYI GYÖZŐ : Salföld (Részlet)

BAYER BÉLA

KÖKÉNYSZIROM

A szöllei hagymát útközben csente. A Csepe-hegy lábánál, az öreg Apika lugasából. Hogy a cipógyürke honnan került, aligha kibogozható, de a fiú jöttekor már ott foszladozott az öreg Csuma babos szalvétakendőjén. Egy jókora sonkadarab szolgáltatva a társaságot. Volt az tán háromujnyi is, bíborszín húscsik élénkítette opálszín ábrázatját.

- Oszti bicskád van-e? - *dörrent rá a szikár trénkocsis* -, mert máma magyar huszár a früstök. Igazi, istenes „mufflok”. (Arról, hogy veretes szóhasználata a Piavenál csiszolódott, ezeddig hallgatott.) Csak a trénről mesélt a fiúnak. Meg arról, ha nem is voltak a tűzvonalban, a legjobb szállítóoszlop az övék volt. No, meg a lovak. A Rebi meg a Tünde. Hósi halált haltak. Egy srappner szaggatta ronggyá testüket. A szekér, sőt, az utánpótlás is odaveszett. Amikor idehaza azután újra bakra ült, első dolga volt átkeresztelni a légakna fogatát.

- Bolond ez - *mondogatták* -, nyomás lötte.

De a két muraközit ők sem hívták másként. A Rebi meg a Tünde. Sodrott, erős állatok voltak. Hihetetlen terőket húztak át olykor a hegyen, hisz Máza bányát a váraljai aknaöltől jókora meddőhányó különítette el.

- A jó ég áldja meg magukat, minek büntetnek engem evvel a hátramoszdítóval? - *dörögte szokásos módján, amikor a fiút melléje osztották* -, girnyó ez, meg a szürkéktől is fé! Küldjék mán el, ennek még szopnia köllene!

Csak akkor enyhült meg kissé, amikor „tudomásába gyűtt”, hogy a sújtóéig áldozatai közt a gyerek apja is ott van. Pénz nélkül meg, „nem löhet” a család. Regulázta aztán őt is, akár a lánynevű igavonókat. Szeretettel, állhatatosan. De dörrenve mindig. A gyanútlan arrajáró akár szidalmazásnak is vélhette a fennhangú artikulációt. Darab ideig csak kószolgatták egymást, mígnem a rettegett morc megenyhült, s késpenge ajkaira mosoly lopodzott. Kínosan ilanó, bánattal elegy. Olyan, „amék” már évek óta készülődik, de mindmáig nem villant. Ez a pöttömnyi girnyó, nos, „ez mög előcsalogatta”.

A nyár derekától tán. Azóta kenyeresek. Mármint kenyeres pajtások. A bolond trén meg a fogadott fattya. Hogy a zöldhagyma lopott? Ugyan, maradt „nyúlpecér Apinak” elég.

A fiú szájában összefutott a nyál. Az esti krumpli helye már hűtlenné lett öklömnyi gyomrához.

- Van ám! - *mondja*, s már hajolna a babos kendőre, amikor az öreg fültövön legyinti.

- Csiba te! Nem konc ez csikaszi! Ennek módja van, szertartása. No figyelj csak! Legelőbb a szalonna. Huszár az, látod?

Cipóparipán. Hagymazöld gyepen. Ez a csík itt, nos, ez piros. Fehér a kenyér, zöld a hagyma haj. Hüvelykkel fogod a sódort a kenyérre, a poré a nagyujj és a gyűrűs közé kerül. Ilyen formán, ni! Na, prószáld ki.

A fiúnak esetlenül ment, bárhogy módolgatta. Amikor harmadszor is ölébe esett a huszár, el sírta magát.

- Sebaj komisz, lesz még érkezésed rá. Hadd, majd fölszabdalom.

A fiú szinte rágás nélkül nyelte a katonákat. Az öreg fogatos elébb a gyereket nézte, aztán csak úgy maga elé, bele a semmibe. Fogatlan ínyével feleselt a falat, homlokán fénycsepp időzött. Lelkének sáncain kökény virága feslett.

AJÁNDÉKHOLD

Kényszerű tétlenségem második estéjén - melyet megvilágított egy vézna fénysugár és megtöltött az olcsó főzelék meg a hitvány hús szaga - keveredtem a Péróba. Szemekélt az eső. Egy szűk, sötét utcában botorkáltam odáig. Későre járt. Nappal sem lehet kellemes látvány ez a hely - ötlött tudatomba. Szörnyű még a szaga is! Avas zsiradék, a piszkos edények, a nyomorúság szaga. Úgy tűnt, hogy a szél, az arcomba csapódó esőcsepp is az itteni konyháktól bűzlik, hogy ez a szag a síromig követni fog.

Eljutottam a sarokig. A „gát” parton közvetlenül egy kisebb ház állt. Ugyanolyan kicsi mint a többi, vályogból rakták. Ez az, ez a Bedecs háza! Bezörgettem. Ebben a percben mint ha eltűnt volna a magabiztosságom, gyengének és tehetetlennek éreztem magam. Mintha a Péro piszkos és sárga csüggedt fénye felidézte volna a múlt súlyos és visszataszító emlékeit. Kisfiú voltam még, úgy nyolcesztendő. „Megveszem neked a holdat, ha akarod!” - türemkedtek elében a hangfoszlányok. Ni, nem, a felajánlás nem nekem szólt, hanem a gyönyörű Regina búgta a Bedecsnak, amikor is a langyos nyárvégi esten beléjük botlottam. A kísértetbaglyot akartam meglesni. Ki gondolta volna! Őket találtam a százéves gesztenye alatt.

Bedecs a falu mindenese volt, amolyan zabigyerek. Nem túl okos, de munkabíró. A „kiszolgált bakasári” anyjával élt, a rossz nyelvek szerint „vadházasságban”. A szép Regina, a tehetős juhásznő, amolyan kényeztetett fajta.

„Hallgasson ide - szakította félbe Bedecs -, bánt engem, hogy bolondnak akar tenni, mint amolyan koldusfattyat”. A sötétben a patak egyenletes lármával görgette a kavicsokat a kőbánya felől. „Ostoba! A koldusságodnak ehhez semmi köze! Ez olyan, mint a versekben.”

Bedecs mélyen hallgatott - nem olvasott verset soha. Mégis evvel az asszonnyal tréfálta meg a „rosszsors”. A „nagyvérű naccsága”, ez volt a titulusa. A Bedeccsel is csak játszott. „Hágatta magát vele!”, ahogy a környéken suttozták. Összekavarodott emlékezetemben minden későbbi. Hírlett, hogy a Bedecset valamiért (voltak akik tudni vélték, hogy a juhász egyik disznóságát vállalta magára) dutyiba zárták, meg, hogy a naccsága vette rá, juttatta oda. Sokáig nem hallottam felőle. A minap futottam össze épp egy földimmel. Tőle tudtam meg, hogy a Bedecset „rehabilitálták”. Visszament a faluba, meg hogy most mindent ki akar pakolni. Ha érdekel a sztori, ne hagyjam ki!

Már el is képzeltem magam előtt, ahogy ott ül, arcát élénkíti a bor, ahogy lila ajkain meg-megremeg a dohánytörmelék. Zörgettem újra, nem egyszer, hiába. Csak az utcabeli kutyákat bősztettem magamra. Nagy léptekkel iszkoltam előlük. Bedecs azon az éjen halt meg, itthagya e világok legjobbját, anélkül, hogy ideje jutott volna kipakolni. A csillagutat járva ránk gondol talán, s nem kell már, hogy a naccsága megvegye neki a Holdat.

SOMOGYI GYŐZŐ : Salföld (Részlet)

ÉBERT TIBOR

CSALLÓKÖZI USZADÉKFÁK

Nagy Gáspárnak

Látom az arcod
kifaragható még(?)

kifaragható az egyenes
két pontja nélkül(?)

kifaragható a kör
ha önmagába görbülete
vissza nem tér(?)

kifaragható a messziség
szemüregek kiszúrt
nézésével(?)

kifaragható a párhuzam
egyenesek híján(?)

kifaragható a fa iszap
homokszemcsék?)
kifaraghatók vagytok
csallóközi uszadékfák
mert kifaragható
a kifaraghatatlan?)

látom a homlokot
kifaraghaták még gondolataid?)

kifaragható a folyó
parttalanul?)

kifaragható
múltját elveszítvén
történelme?)

kifaragható a mozgás
mozdulatlansággal?)

a dómok tornya kifaragható
magasságok helyett
irányt változtatva
ha mélységekbe süllyed?)

kifaragható
 az értelem eszmélet
 szó beszéd hang bölcsődal
 ha csönd(?)

kifaragható a némaság
 az emlékezés
 felejtés moccanásai
 a belenyugvás
 csöndek szítálnak)?)

kifaragható a fogalom
 ha elvesztette fogalmát)?)

kifaraghatók vagyok
 csallóközi uszadékfák
 ha kifaraghatatlan
 a kifaragható)?)

KELEMEN LAJOS

GETSEMÁNÉ

*„aludva találó őket”
 Lk 22, 45*

Órákba telhet mire tiéid
 vacsora abbamaradt imádkozás után
 álmukból végre
 ébredezni kezdenek

veríték vér súlyos aromáját érzékelik

a kinyilvánítás
 mégis az lehet most ha láttatod
 ki térdel a kerti éjféli
 a megvilágosodott szenvedés fényében
 már mint sérthetetlen
 lélek tárulkozik
 várja a készülő napot

tudva Isten nem ítél unos-untalan

csak egyszer próba tárgya vehető-e
 egy név alá
 mindenkégyötrelme
 megváltása

SZIGETVILÁG

Egy kis melegért
ereszkedem le az öbölhasadékba -
nézni: a szomszéd
szigetbirtokon pár parázsló
széndarab fölé te köhécseelve
megint lángocskát bűvölsz
elég hozzád csak átpillantanom
és fölfülök -
nap mint nap mit égetsz vajon
hisz a horizont egész tere
sós víz csupán meg
karsztosodó zátonyok - bízol azért
a messzibb kucorgók magányuk grottájában
veszik tán mégis a jelet?
jő előbb-utóbb
társul árvaságodhoz új hajótörött úszik
majd látod:
ököllel üti a habot - mért
mi ne tudnánk? ha altatva is bennünk
a pillanat mikor
választani kellett -
úgy voltunk: vagy a tengerfenék
vagy a puszta sziklaalap

IZSÁK

Tövisek közé a szövevénybe
(várt remélt helyettesítőm) kerül majd
később is újra egy kos? -

aztán is még egy mindig akad

a rituálé okán engedelmes
áldozatok
végtére hosszú sora óv
fürán ápolt folyamatosság: hogy nem én
egyre csak a másik
a kéve rőzse lángcsóvái közt

s muszáj lelkem javára
megint elégnie?

BERTÓK LÁSZLÓ

TALÁN HA ÖREGEBB LESZ

- Közelítések -

1

Éppen akkora. Terjedelemre is, súlyra is. Olyan a látványa, a tapintása, a hangja, az illata (a szaga?) az íze. Igen. Ha ráteszik a többire, felölelik a targoncával, ha áll ott a placcon, az eladótérben, csak ránéznek, megfogják s viszik. Tizenkettő egy tucatot, múltja van, vannak akik esküsznek rá, akiknek már a szülei is ezt, s hogy lehetetlen. Lehetetlen, hogy romlott volna, amióta... Vagy, hogy lényegbevágóan javult volna attól, hogy... A világ azért áll, mi több, azért megy, mert az affélékben bízni lehet. Ha valami változik rajta, benne, az csak a csomagolás, vagy olyasmi, ami valamiképpen a javára szolgál, a korszak ízléséhez igazítja, az élvezetet fokozza. Mi lenne, ha a pisai ferde torony tetete egyszer csak túllógna a holtpontra? Mi lenne, na, mi lenne? Összedőlne, ugye? De nem lóg túl, nem lóghat túl, mert figyelik, bebetonozzák, tudományosan vigyázzák az állását, sőt, az a hír járja, hogy az utóbbi időben egy-két centit már vissza is egyenesítették. Hát akkor? Kérem, meg lehet bízni az emberiségben. No, persze, előfordulhat, hogy a szaga egy kicsit már, hogy az íze mintha más lenne, s beszélnek, hogy valakik hasmenést kaptak, hogy némelyeknek a látása, a hallása, hogy már alig van erejük, hogy a szájukhoz emeljék, no, de kérem, ezek az esetek nagyon ritkák és semmit sem bizonyítanak, hiszen többnyire öregekkel esnek meg, akik emlékeznek valamire, amiről ki tudja, hogy tényleg az volt-e, olyan volt-e, hiszen már ők maguk is, ugye... S egyébként...

2

„Felnőtté öregedni!” Volt valami efféle a programban. Vagy ha nem a programban, akkor az ötletekben, a mentségek és a menekülések útjain. Hogy ha másképpen nem megy, talán az idővel, az idő múlásával egyenes arányban megszűnik a bizonytalanság, a bártortalanság, a készülletlenség, az óvatosság, a gyerekes félelem a felnőttek kemény és korlátolt világától. Megszűnnek az infantilis reakciók, az iszkolások a nemlétező, de biztos és meleg anyaölbé, ahol a nap, ha fölkel, akkor le is nyugszik, a lónak négy lába van, s egy méter az egy méter. Kínlódott, nem találta a helyét a komoly, céltudatos, ravasz, merev, bölcs, s ugyanakkor megbocsátó felnőttek között. Csak a tartozása növekedett. Úgy érezte, egyiknek azért tartozik, mert az megijesztette, mert fél tőle, a másiktól azért, mert nem viszonzta eléggé a szeretetét, a harmadiktól, mert az jót tett vele. S különben is. Itt a világ, ez a világ, csinálni kell, tartani, hogy össze ne dőljön, oldalba rúgni, hogy menjen, de sose tudja, hogy hol, miért, mennyire. Talán ha öregebb lesz, ha megöregszik, bölcs lesz a bölcsök között, bolond a bolondok között, s a legbutább és a leggonoszabb emberrel is szót tud érteni. Tudni fogja, hogy érdemes-e szóba állni valakivel, döntenie tud a jó és a rossz között. S amit elveszített a vámon, megnyeri majd a réven. Ezt gondolta. Aztán kiderült, hogy az életkor alig számít, hogy úgy fog meghalni, mint egy gyerek.

3

Az agysejtek rugalmassága (befogadóképessége?), (szemfülessége?) az első években a legnagyobb, mondja P. A kéthárom éves kisgyerek, de még a hatnyolc éves agyába is, mint a szivacsba a nedvesség, mint a mágnesre a vasszeg, szívódik bele, tapad rá az ismeret,

az élmény, a világ bármely ingere. Ezért meghatározó az anya, az apa, a család, az első tíz év környezete, tudása, intelligenciája, türelme vagy erőszakossága, igényessége vagy igénytelensége, gazdag szegénysége vagy szegény gazdasága, s ezért, hogy a későbbi tanulások, tapasztalatok milyen viszonylatokba kerülnek, formálni képesek-e, s milyen irányban és mértékben a személyiséget. Hiába, hogy agysejtjeinknek csak kicsiny részét dolgoztatjuk, s hogy mi mindenre lennének képesek még, ha csak bizonyos életkor után, s pláne ha öregkorban akarjuk megmozgatni őket. Többnyire azok villognak csak, amelyek korábban is, amelyek annak idején, idejében megtanulták, hogy hány a kettő. Csakhogy ők meg már telítve vannak, s talán el is fáradtak, tehát befogadják, megfogják, de gyorsan meg is szabadulnak, elengedik az új információkat, ismereteket, és sokkal keményebben és hosszabban kell beléjük döngölni, hogy tovább őrizzék őket.

4

Most meg attól ijedt meg, amire mindig vágyott, hogy kapásból válaszolt, hogy „mikrofonkész” volt, okos volt, határozott, magabiztos, végleges volt. Mint egy politikus, mint valaki, akinek hatalma van, vagy a hatalmat meg akarja szerezni. Lehet, hogy holnap más mond, akár az ellenkezőjét is mondhatja, de azt is ilyen magától értetődően, keményen mondja majd. Most, hogy visszaidézi a reakciókat, úgy érzi, ez is benne volt. Örülnie kéne, hogy sikerült, hogy nyilvánosan is képes volt azonossá válni önmagával, de szorong, mert szándékosan nem tudná megismételni, mert most már bármikor megkérdezhetik, helyzetbe hozhatják, háborgathatják, s rögtön kiderül, hogy nem ő volt, hogy a benne lappangó titok volt, hogy egy kábító proton részecske a világegyetem fontos tényezőjévé tette, s most íme itt áll megint a mindennapi szerencsétlenségével, kiszolgáltatottságával, s az a része is inog, bajban van, cserben hagyja majd, amelyik eddig a helyzet megszokásában, elviselésében, a túlélésben segítette, amelyiknek ez a se itt, se ott, ez az ingovány folyamatos készülődés, próbálkozás, menekülés, ez volt a földje és az ege, s csak azért nem dőlt össze, szakad rá egyik a másikra, mert mozgott, forgott, keringett valami biztos körül, mert a bizonytalanság gravitációja nem engedte.

5

Üi a konyhaasztalnál, előtte a reggeliző edények és a reggeli. Tányér, bögre, mézescsupor, kés, a tej, a kétszersült, a margarin, a kockasajt, a két-három centi kolbász vagy a parizer, az alma vagy a lekvár. Keni a margarint a kétszersültre, kortyolja a tejet, kanalazza a lekvárt, gépiesen rág, nyel, az esze másutt jár. Jön-megy mellette a felesége, s mert olyan kicsi a konyha, hozzá-hozzáér. Lehet, hogy csak az aurája, az elektromos vagy a mágneses tere, vagy a vele mozgó levegő, de szikrázik. Miért az idegesség? Valami fontos, fontosnak tetsző gondolata támadt az éjjel, ami azóta is, a WC-n ülve is, a fürdőkádban is, a konyhai előkészületek közben is, folytonosan az eszében járt. Formálgatta, egyengette, letakarta, hogy el ne illanjon, amíg reggeli után az íróasztalhoz nem ül, de máris eltűnt. Csak ezek a mozdulatok, a töltekezés, s a súly, ami a vérrel együtt ereszkedik lassan le a gyomrába, a beleibe, s a magasfeszültség a test felső szintjein, ezek maradtak. A francba a reggelivel! Éppen tegnap mondta egy természetgyógyász, hogy a sok evés, különösen öregkorban, nagyon próbára teszi a szervezetet, amely képtelen túlteljesíteni a normát, s nem csak a felesleges zsírok, szénhidrátok s egyebek, a rengeteg mérgező anyag is ott marad benne. Mennyi okos ember, és mind meghal. Először a vörös húsokat, a disznót meg a marhát, aztán a fehéréket, a baromfit és a halat kéne abbahagyni. S zöldségeket és magvakat kéne eszegetni, mint a kecskék meg a madarak, jaj istenem! Ha nem jut rögtön eszébe, amit elfelejtett, bármire képes lesz.

FA EDE

ALKONY

hányszor hívott e tavon-túli táj?
átnézel a busz s a közöny ablakán/

erdők vadkékben/ innen titkosak/
amonnán fák-fák/ titkuk ittmarad/

lány tükörtó s nőies fa: fűz/
ott vagy?
szunyog csíp/ rothadás-szag űz/

innen a város ködmítosz/ lebeg/
onnan házsorok/ gép-stressz/ emberek/

égalj/ „szín-ünnep”?/ szemednek „csoda”/
közelről füstköd/ korunk alkonya...

TÜKÖR

a hegyoldal szőlőzöldje
izzik a víz kékjén/ mintha
álmodnád csak/ lebegsz
az élő tükrön/ villamos foltokká
riadnak a kemény sziklaszürkék/
párás hangzavar ölel körül/
s hóhatárig szökken
hegyek tarajló láncával
a KONTRASZT/ a közönynek
nem marad tere/ csupa figyelem
és lendület vagy/ leráztad
az elkínzott táj emlékét/
nem menekülsz/ nincs is hova/
éltél valaha itt/ éltél/
vagy csak a tenger mondja ki
ezernyi fürge habbal sorsodat/
hány újulni-kész LET története ez!/
fürge vagy/ amilyen egykor voltál/
másban és másként torz álcáid
az anyai víz/ kegyelme lemosta

KORNISS PÉTER • NAGYMOSÁS

FODOR ANDRÁS

ZALÁBAN...

Naplórészletek A HETVENES ÉVEK-ből

1975. IV. 21. Hétfő. Zalaegerszeg

Meghívásom a Költészet Napja ürügyén a József Attila Általános Iskolába szól. Az igazgatóhelyettes Janzsó Éva kicsiny, de igen életre való teremtés. Hasonló eredeti figurák veszik körül. Ahogy a szép kertes házak közt a Vizsla parkon át, a virágzó fák alatt megyek a hölgyekkel cseresznyepálinkázni, megérint a zalai világ közvetlen légköre. Ilyesmit éltem meg Rádón, Nagypapornakon is legutóbb Madaras Jenő jóvoltából. És Odryné fantasztikus története! Ez aztán a személyiség! Nemhiába kétszer ejtették fejre. Először éppen születésekor, 1933. március 15-én, amikor a *Himnusz szavára* Gellénházán ő is megszólalt. Apácákhoz járt, meg Sík Sándorhoz órákra. Amikor nem engedték tovább tanulni, 50 forinttal lekenyerezte a portást a Népművelési Minisztériumban, hagyja őt bejutni Révaihoz. Fújta neki a *Marxizmus, népiesség, magyarságot*.

- Most mondjon valamit magáról! Nosza, elkezdte az önéletrajzát s a miniszter dőlt a nevetéstől, s titkárnőjével fölvetette a hölgyet a Rezi Károly úti iskolára. Aztán még sok kacifántos történet következik. Férje, a tamburmajom, ki úgy szöktette meg, igazi Odry-leszármazott. (Nem a 21 számon tartott törvénytelen nemzés közül való.)

A városi gyerek- és ifjúsági könyvtárban Nyakasné Thury Klára egykori jóismerősöm biztonságát, humorát is élvezhetem. Minden szavaló gyerekével szót tudok váltani. Műsoruk kitűnő. Pécsi Gabi is itt volt, karon fogva kísér a városba. Egy plakátoszlopon meglátom, hogy a kaposvári Csiky Gergely Színház szerepel itt. Hoppá! Beszélnem kell okvetlenül Molnár Piroskával! Odamegyünk hozzá a művelődési házba. Már a szemüvegéről leolvasom: nem számíthatok rá Nagy László hónap végi szerzői estjén. Fölajánlja viszont, hogy az érte jövő filmgyári kocsival én is utazhatom Pestre.

Előadás után hamar előkerül. Szívesen, értelmesen válaszolok kérdéseimre. Csak az nem derül ki: Ötvös Pétertől valóban válóféltben van-e.

1975. VIII. 22. Péntek. Bece-hegy

Messziről mutatom Csűrös Miklósnak a *Két oszlopo*\, mely nem fehérlik már úgy mint régen, belenőtt a környezetbe. Takáts Gyula nem csak észlelte érkezésünket, de keresztbecsíkos trikójában elénk is jön a kapuig, kezében a fehér ellenzős sapka. A pince előtt most nem ülünk le stációzni. Miklós kap egy fonott üveg bort, élvezettel nézi a krétával díszített hordókat. Egyikre nevetős napot rajzolt a jókedvű gazda. A jókedvű érződik a fönti ház tájékán is. Loncika magához öleli az elsőként érkező Jánost: - Hogy dobog a kis szíved! - Futottam...

Gyula minden mozdulatán, házigazdai sürgölődésén érzik az elégedettség. Feleségétől hallom először, nagyon szépnek tartja Miklós róla írt dolgozatát. - Ilyen még nem volt. - Kitűnő az írásod! - kontráz az illetékes. Miklós elismeri, a bor is, a látvány is szebb-jobb itt, mint Szenfgyörgy-hegyen. Gyula arra beszélne rá a fiút, ne adják föl az ottani javakat, legalább a ház maradjon, kis szőlővel.

Gyula előhossa a *Száz nap a hegyen*\ s kis versmagyarázatot tart az érdekes tanítványoknak. Miklós szinte kívülről tudja a *heszperidák kertjén innen*\. Elég szép Csányi kritikája, Tüskésé is jó a Dunántúli Naplóban, annál le-sújtóbb a vélemény Laczkó András „Tiszatáj”-beli dolgozatáról.

Kellő időben kapjuk a töltött káposzta ebédet. A gyerekeknek nagyon tetszik a rásütött szalonnakoszorú. Szorgosan hajtogatom a bort, de a dioniszoszi felszabadító élményt most nem kapom tőle. írunk három társaslapot Bullának, Kormosnak, Szásznak. /Imre minap, „Magyar Hírlap”-beli Vaspróba-ismertetőjében olyan várakozáskeltően írt, mintha Kaposvár új Nagyváradként bontakoznék a horizonton./

Gyerekeink a remek messzilátóval szórakoznak. Igen szép a felső kertbeli kirándulásunk. Pompás-tiszta az atmosféra. A szigligeti hegyek árnyéka már ringadozik az öbölben. A fiúk fantáziáját foglalkoztatja, hogy a vaddisznók le szoktak járni a tetőről, a ciszternának dörgölve hátukat, feneküket. Gyula elővette a Bacchus könyvet is az *Osztályrészem* 177. évfordulóján. Feljegyzések, s ha az AGFA film is úgy akarja, szép felvételek maradnak kirándulásunkról.

1976. VII. 19. Hétfő. Bece-hegy

Beszélgőtársnak szegődtem Takáts Gyula televíziós portréfilmjéhez. Nagypál Endre rendezővel, Bihari Sándor szerkesztővel a fonyódi Delta-Étteremben elköltött ebéd után, déli egy órakor végre útnak eredünk Keszthelyen át a Szépkilátó /Györök/ felé. Ott lebzsel a stáb műszaki része. Ők már találkoztak Gyula bácsival, ki a helyszínen /pár száz méterrel odébb/ matrózos ingben, gatyában, borral, barackkal fogadja a társaságot. A málhahordozók közt iszonyú pofák vannak. - Összehajtható tábori fapicsa - mondja az egyik nőre Sándor. A rendező és Schnöller Géza

operatőr normálisan viselkedik, mindkettő akceptálja, hogy a környezetet a portré részeként kellene beiktatni, de nekik az alsó pince melletti stáció jobban tetszene. Csakhogy annak közelében ma reggel építkezni kezdtek. Jobb volna fentről befogni az öblöt. Ez viszont Gyulának nincs ínyére, mert nem természetes helyzetbe kerülne. Ő kint a platón sose szokott ülni... S még hogy valami napellenző baldachint húzzanak a fejük fölé? - Nem lehet megoldani. Én tudom... gyakorlati ember vagyok.

Szó ami szó, fölveendő filmünk hőse úgy viselkedik, mint egy mérges kakas. Hol itt, hol ott ugrál ellene a tervnek, mármár én csitítom, hangolom, pedig magam is eléggé szűkölök. A nap járásának kellő tanulmányozása után abban maradunk, hogy holnap két óra körül kezdünk teljes szereléssel.

VII. 20. Kedd. Bece-hegy, Keszthely

Félhárom felé munkába állunk. A tegnapi sok tanakodásnak mára semmi értelme. Olyan párás lett a szigligeti öböl, hogy háttérként nem alkalmazható. Maradunk hát a két oszlop között. Nyakamba akasztják a mikrofont. Sanyi ötletére Gyula a *Száz nap a hegyen* egyik versét /*A hegy segít lélegezni* címűt/ olvassa föl, utána próbálok úgy kérdezni, hogy a somogyi gyerekkor szóba kerülhessen. Ez persze erőltetett ügyködés. Bihari az első tekercest használhatatlannak tartja. Újra akarja mondatni a verset, engem meg arra kényszerít: bele se nézzek a forgatókönyvbe. Induljunk ki az itteni környezetből. Gyula nagyon mérges, de az indulat érdekes, friss megfogalmazásokat hajt ki belőle, én is utána tudok menni. A második tekercsnél a mögöttem ülő szerkesztő már vállon is vereget. A tabi, kaposvári idők emlékei szinte filmszerű elevenséggel sorjáznak. A pécsi egyetemi évek adatszerűbbek. Fülep külön megdöbbentése, hogy a tanárok sorában őt említi elsőnek. Kényes téma a vidéken maradás megokolása. A „hogy bírtad ki?” kérdést Bihari utólag sértőnek találja. Végtére Kaposváron is emberek élnek.

A fesztelenségre ügyelés közben nem látom magunkat kívülről, de a kissé didaktikus hangot leszámítva eléggé felszabadult beszélgető partnerem. Kivált ott, ahol embert /Lázár tanárt, vagy Rippl Rónait/ jelenít meg. Ősz hatját olykor kócolja a szél. A rendező biztat: kérdezzem meg, milyen lesz a holnapi idő, mert hogy Tapolca felé dörög, borul. Gyula szakszerűen kifejti, de ezen a részen egy csöpp se fog esni. /Be is válik jóslata./

Félhat felé abbahagyjuk. A hangulatból úgy látom, nem dolgoztunk rosszul. Gyula nyakába akasztja a Liberátor pilótától szerzett harminc-egynehány éves, foszladozó tarisznyáját, ő is jön velünk vacsorázni a győri Vadász vendéglőbe. Rántott pontyot kérek. Az operatőr Géza ül velem szemben. Igen szimpatikus fiú, felesége Szabó Kinga kerámikus. Miatta kérdi, hogy lehetne privátim bejutni a kaposvári múzeumba. Volt igazgatója, Gyula erre nem tud felelni. Totális rossz viszonyban van már utódával, akit pedig ő vitt oda, aki a somogyvári ásatások mellett semmivel sem törődik, aki mellől három év alatt nyegenen mentek el.

Ahogy visszaérek szállásunkra a Helikonba, képtelen vagyok beleilleszkedni a félmeztelen külföldiek világába. Elindulok a sötétedő városban toronyiránt Sáringer Gyuláékhoz. A nagybajomi tanító fia, aki Szigetvári Jánossal és velem ugyancsak a sor végen állt, ha nyolc évig együttjáró osztályunkat nagyságrendbe szedték - alighanem a legnevezetesebb osztálytársunk. Rovaretológusként már régóta nemzetközi hírv. Mindeközben szerény, művelt és szeretetre méltó. Ahogy becsengetek hozzá, ezzel a felkiáltással ölel át: -Van telepátia! Tegnap vette meg, olvassa is már Stravinszky monográfiámat. Előkerül a pedagógus feleség is, kit első látása óta igen vonzónak tartok. Jólesik az érzelmi és szellemi légkör, amivel a házaspár körülvesz. Kitűnő könyvtára van Gyuszinak. Némileg büszke lehetek az önképzőkörünk által benne is fölkellett sokoldalúságra, mert hogy Németh László összes művei mellett gazdag lírai, képzőművészeti és filozófiai anyag sorakozik. Könnyeden beszél Heisenbergéről, álmélkodik Fülepen. /Alig tudta beszerezni műveit./ A feleség Marquez *Száz év magányát* dicséri. Hallom laboratórium igazgatóságából az egyetem is magához akarta emelni. 3:0 arányban szavazták meg tanári kinevezését, de a helyi pártbizottság tiltakozva közbe lépett. Hogyan taníthatna S. Gy., aki a gyerekeit hittanra járattja? /S. Gy. *jelenleg a Pannon egyetem rektora. F.A. 1994.*/

Szobatársam, Sanyi, elalvás előtt sokat nyüglődik. Nem szereti az írók egymást pocskondiázását, inkább közéjük sem áll. Afféle tömbökön kívüli. Csűrősről nagyon sok szépet hallott az „Új írás” szerkesztőségében. Kalász, ki most beszegődött idegen nyelvű szerkesztőnek, azt mondta, ahogy ő, úgy még senki sem írt róla.

S valamit még el kell mondani Bihariról: sok Juhász Ferencet szapuló pályatárs közt, íme valaki, aki rajong érte. Minden vele kapcsolatos negatívumot az irodalmi élet átkos, rosszindulatú híresztelésének tart. Aczélhoz is Csoóri jár vacsorára és Pilinszky futkos minduntalan. Eltörölte a jövedelemadóját? Miért nagyobb baj ez, mint amikor Déry-ét törölte el? Szerinte nála okosabb, műveltebb, jószándékúbb ember nincs. Ő soha senki ellen egy kurva szót se mond. Amikor a tévétől odamentette őt az „Új írás” vers rovatához, arra utasította, mindenkitől kérjen kéziratot. S hogy tud örülni egy-egy elkészült új számnak. S vannak mégis, akik negligálják invitálását, nem adnak írást. Csoóri még csak nem is válaszolt neki. Csanádi, Benjámin, Nemes Nagy Ágnes is negligálják Ferenc nemzetmentő törekvéseit, pedig ő azért nyilatkozik folyton, azért vállal annyi társadalmi szereplést, hogy a kihaló öregek után a szükséges integrálódást eszközölje. - Adja Isten, hogy ne csalódj benne, mondom, mielőtt elaludnánk.

VII. 21. Szerda. Bece-hegy

Bihari megint elégedetlen velünk. Vérről, izzadságról szeretne hallani, mindenáron drámát, válságot szeretne látni, de hát költőnk életéből ezek a motívumok hiányoztak. - Én nem voltam az a koldusfajta... Én nagyon jól éreztem magam vidéken... A tőlem várt provokálásoknak tehát nincs értelme. Az elhallgattatás időszakáról se beszélhet T. Gy. olyan nyíltan, ahogy Sanyi várná. Nagy László védett helyzetből beszélt, neki az eltévelyedés éppúgy dicsősége, mint a megvilágosulás. Gyula nem mondhatja el a *Levelek egy fiatal költőhöz* értelmét (melyeket, most árulja el, és nyegében hozzám írt). /*A Hét levél a költészetről 1949-ből való F.A. 1994.*/ A Márciusi Frontról eleinte semmit se akar mondani, de aztán nekidurálja magát. Vallatom a prózájáról is. Bajlódunk egy aggregátorral permetező pasas miatt. Éppen az Egryről való beszélgetést kíséri éktelen morgása. A versek közül kedvem szerint a *Vihar előtt* hangzik el. Fél hat tájban sikerül az utolsó kérdést úgy föltennem, hogy válaszként elhangozhat rá a hibátlanul citált *Új Thermopülé*. Az utolsó résszel szerkesztőnk is elégedett. Ehetjük a kosár barackot, ihatjuk a mára rendelt bort. Gyula nem látszik nagyon kizsigereltnek. Szerinte is meglepően tiszteletteljes volt a stáb, Sanyi hisztériái megbocsáthatók, végtére ő volt a spiritus rector. Őszintén lelkesedett a végzett munkáért. Ahhoz képest, hogy 3000 forintot kap érte, rengeteg munkája lesz még a vágással. /*Nem lett, mert a laboratóriumi előhíváskor a felvétel teljes anyaga tönkrement, csíkossá vált. Meg kellett ismételni a forgatást 1978-ban. F. A. 1994.*/

1977. III. 7. Hétfő. Nagykanizsa

Tüskés szerzői estjéhez már délelőtt megérkeztem. Tibor ajánlja az állomástól közlekedő buszt, de én ragaszkodom a gyalogláshoz. Így ő mindjárt elkezdheti időbeli kószálását az emlékek vidékén. Hatéves korától kanizsai volt. Ebben a nagy vasutasházban laktak először - mutatja. Játzóterük a zsidótemető mögötti Práter, ott voltak a futóárkok is. 1944 őszén megszórták az állomást bombákkal, tovább kellett költözniük a Csány utcába. Onnét meg az 1946-ban hazatért lakó miatt mentek tovább a mostani, *slumosodó* környezetű Eötvös térre.

Az Ady utcán (Pék Pál lakik itt) most megyek át először gyalog a központ felé, közben Kanizsa újkori történelme is elém gomolyodik. Trianon után még élénk kereskedelmi élet volt itt, tele üzlettel, banképülettel, de aztán a rákosista években, a jugoszláv közelség miatt nem volt semmi korszerűsítés. Most igazodom el igazán a város tengelyén. Lassan kaptatunk fel a Kisfaludi-Stróbl szobortól a Kerényi-féle új Szentháromság-szoborig. Mintha a Kissné-féle házba lépnék Kaposváron, a hosszú proletár menhelyre. Az itteni házba már két cigány család is betelepült. Tibor hiába próbált óvatos megoldást keresni.

A két Szöllősi testvér a hátsó traktusban lakik. Tibor mamája mégsem olyan, amilyennek emlékezetemben rögződött. Kisebb, markánsabb arcú, profilja Tiboréhoz hasonló, hangja pedig vidékiesen darabos. A vélt urias tartózkodásnak nyomát se látom benne. A környezet inkább szegényes, - öreg falicsap, sötét bútorok, konyhaszekrény, rossz olajképek. Nagyjából az a környezet, ahonnan magam is indultam.

Jólesik a szíves kínálat, a sült hús, a szódás rizling, meg a túróslépeny. Hamarosan érkezik Tüskés Zolti, a báty, (Most hallom először, hogy István lévén, a családban mégis így hívják)...

Harkány László, az Erkel Művelődési Ház ügyintézője, melleleg tanár, néhány osztállyal lejjebb ugyanabba a gimnáziumba járt, ahová Tibor. Pék Pálnak pedig - akibe hamarosan beleütközünk - tanára volt. Szervezői ügyességének bizonyága az emlékkönyv, melyben Szemes Maritól, Sinkovitsól Latinovits, Benda Kálmánon át Szabó Magdáig és Kocsis Zoltánig annyian beiratkoztak.

Két pécsi színész és Szkladányi Péter fuvolás kíséretében megyünk a pódiumra. Csak az elfogódottság teszi fátyolozottabbá hangomat, különben a bevezető jól funkcionál. A műsor felépítése roppant arányos. A szövegek élnek, s körbe-körbe nagy az érdeklődés. A legeleveníbbé vágó írás az *Apám órája*. Figyelem Tüskés nénit, amikor elhangzik férjéről: „szép, nagydarab ember, még most is megnézi a menyecskéket” - arcvonása se rebben. Ez az írás különben igazolja tételemet, hogy Tiborban az indulatok fölött van egy szabályozó, önismeretre és önkritikára szorító ellenőrző készség is. Érzem, hogy itt valóban az ő közönsége van jelen, s tagadhatatlan, hogy személyi varázs van körülötte. Rengetegen mennek hozzá dedikálni. Harkány mindjárt szerződik velünk, hogy ősszel csináljuk meg ezt az estét fordított fölállásban is.

1979. X. 21. Vasárnap. Zalaegerszeg-Balatonyörök

Lázár Tibor, a megyei TIT-főnök prózáját olvasom az ágyban. Az 1944 március-december közt, falujában a somogyi Ladon átért tizennégy éves kori önmagát és az eseményeket elég érdekesen tárja föl. Verskötetét visszaadták, de szerintem több ő a minden régióban található izgága dilettánsnál. Jól elbeszélgetünk ebéd közben az Aranybárányban, délután pedig a ME-SZÖV-munkatárs Piroskával kocsizunk át Győrökre. Szép az egyórás napsütéses út. Az iskola körül várnak ránk, de előbb még lemegyünk a mólóra. Hajó már nem jár, csak néhány pecázó ül a vízparton állhatatosan. A szigligeti öböl csodálatos az ős párái mögött. A keszthelyi ÁFÉSZ-főnök, Sáfár Károly idevaló, ő kíséret bennünket és néhány pedagóga. Közönségem nyolc gyerek és tíz felnőtt. Egryről, Takátsról, Veres Péterről beszélnek nekik. Rendkívül értelmes nő Bándy Margit, Németh Lászlóról és sokféleségem más ösztönzőiről vallott. Egy ugyancsak értelmes fiú pedig a fojtogató közöny okairól.

Sáfárék meghívnak bennünket remekül berendezett, patika-tiszta lakásukba. Bortól, kedélyes beszélgetéstől fölhangolódva gurulunk vissza Egerszegre. Piroška kevés beszédű, de nagyon kedves és ragaszkodó teremtés. Szeretné még megmutatni a kis falut, ahol nevelkedett. (Boldogfát?) A sötétben nem sokat látok belőle, később a térképen se találok ilyen falut. Így hát most nem lehetek boldog FA.

BAÁN TIBOR

„ENGEDJETEK A TÁRGYAK BÖRTÖNÉBŐL!

Fodor András költészetéről

Fodor András 1960-ban írt *Kezdeni újra* című versében lírájának koordinátáit is meghatározó módon vall önmagáról, eszményeiről:

lettem futár, ki konok inga módra
teret, időt hitével összeköt:
mint kerékpáros postásfiú éjjel:
a hír parancsát surrogva viszem,
aranypecsét a mellemen a lámpa,
kerek sugárként üzen a szívem.

A futársors kötelmeinek problémái időről-időre megrázzák a személyiséget. Fodor e lélektani kataklizmákról csilapított rengések formájában ad hírt. Ilyen híradásnak tekinthetjük az *ítélet* című verset. A műben a költő a büntelen bűnösség vádjával viaskodik, mikor a korszak hallgatólagos elvárásaival polemizálva, a heves világátélés, a magasra csavart lángú szenvedély lényegében romantikus indítékú követelményével szemben választja önmagát, vagyis - mint ez a korszak lírájából kitűnik - a józan értelem, a szabályozott szenvedély, a másokért élő hasznosság, a cselekvő hűség programját. A „testvérsokaság” szolgálatát.

Mindezen túl érdemes fölfigyelnünk arra, hogy az e témakörhöz kapcsolható versek megnövekedett érzelmi, gondolati súlya, határozott intellektualizálódása együtt jár a korábbi alkotásokat, így a *Tengerek, dombok* (1961) című kötet *Át a tengeren* ciklusának verseit jellemző gazdag tárgyvilág bizonyos fokú visszaszorulásával. A *Kikötő, éjjelen* - 1958-ban - még így vall a tárgyakhoz fűződő kapcsolatáról a költő:

Magábaszív a környezet.
Érzéseim a tárgyakban élnek.

S ezt igazolandó, tárgy és érzelem sajátos összevillantására, erre a valóságos „imagista” képre, mely az angolszász líra (Pound, Eliot, Auden) eredményei felé mutat, álljon itt egyetlen példa - ugyanebből a versből:

A mólón üvegépület
embertelen kristálymagánya.

En a kép itt mérnökien pontos és kifejező, mintegy azt su-

gallja, hogy „előbbre valók a dolgok, mint az eszmék” (W.C. Williams). Ehhez képest négy évvel később a *Tárgyak börtöne* tanúsága szerint már problémássá vált a költői ábrázolás frissen meglelt gyakorlata:

Milyen világ is ez, amelyben
nem tudok semmit megszólítani,
csak neveket, csak szavakat tudok:
ez itt a híd, a kút, a kőszobor,
a nikkelrúd, a réz, a keramit...

E tárgyi világból az emberi közösség felé kíván kitörni a költő:

Megdermedek, ha nincs kiért legyek.
Engedjete a tárgyak börtönéből!

Mindezek után érthető, hogy az emberi jelenlét igénye felerősödik a korszak verseiben.

Érdeemes erre odafigyelnünk, mert e pillanattól fogva Fodor amúgy is emberközpontú lírája a korábbi költői eredmények szintéziseként, megőrizve a valóság plasztikus leképezésének korábbi eredményeit egyre több közösségi jeggyel gazdagodik.

Az *Ifjúsághoz* ezt így fogalmazza meg:

Nem tudok élni másképp,
örökre csak veletek.
Mikor már megromlik a pátosz,
megkövül minden romantika,
a sorsnak akkor is felel majd
hűségem válasza.

A költő közösség és egyén dialektikus kapcsolatában találja meg helyét. Ez az önfelfedezési folyamat, mely - szükségszerűen - mégsem csak az én, hanem az én és a világ, az én és az ők kapcsolatrendszerének fölfedezését is jelenti, egyre mélyebb számvetésre készíti a költőt. Ez az öntudatos, elszánt számvetés jellemzi valamiképp a korszak majd minden versét [*Az ifjúsághoz, A szemhatalma, Hunyorgó, távoli ég*], de megrendítő erővel jelen van a Takáts Gyulának ajánlott *Szomjúságban* és a Fülep Lajosnak címzett *Pannóniában*. A szonátaszerűen építkező, három tételes műben a költő barátai - Fülep Lajos és Hemádi Gyula - nyomdokán haladva, mintegy az

ő szemükkel látja és fedezi fel szűkebb pátriájukat, majd ehhez a pontos megfigyelésekből kikerekedő, egyre monumentálisabb vallomáshoz illeszti a magáét:

Azt mondják, hogy a lélek vizek fölött lebeg.
Vizek színén megismerem a szülőföldemet.

A biblikus utalás, ha fokozza is a tárgy fontosságát, mégsem ez a célja a költőnek. Épp ellenkezőleg: a mítosz el- lenében ezúttal is a realitás kártyáját kívánja kijátszani. A szülőfölddé élt táj, a tájból kinövő ember sorsközössé- ge foglalkoztatja:

Ne legyen jelképpé a táj, legyen csak önmaga.
Disznóolak mögött inog a szittyák jogara.
Egyféle szentelt vízbe nyúl vágóhíd és malom.
Kín és öröm egymásba lép nyugalmas arcomon.
A puszták fulladt csöndje és a meredek hegyek,
hol a makacs szimetriák csapdái kéklenek.
Itt bukdácsoltak tengelyig sárban a gyászokcsik.
Őseim fejfája mögött a halastó vakít.

A közelképek, mint érzékelhető, nemcsak a személyes és a történelmi sors magyarozatát adják, hanem a realista módon megélt, szépítés nélküli haza- és szülőföldszeretet mélyebb összefüggéseiről is vallanak.

Természetesen a korszak verseiben nemcsak a meg- rendítő komolyság hangjait fedezhetjük fel, jelen van az ironia is [*Titánok toborzója*], sőt a megeseimmitő gúny [*A tenger bitófái*]. A költői hatáskeresztök bővülése egyébként a korábban említett *lélet* esetében is kimutat- ható, ahol a költő a Babits-csal perlekedő József Attila szavait olvassa önfejlére:

Mit botladoz megmért szavad
lángforgató viharba,
ha torkod nem a szenvedély
lángszomja tépi, marja:

A *Titánok toborzója* az előbbi utalásnál rejtettebb módon ad poétikai leckét - visszautalva némiképp Rimbaud klasszikus költői gesztusára - az elbizakodottság titánja- inak. Rimbaud Banville urat így oktatta [*Amit a virágokról mondanak a költőnek*]:

„...de a Művészet, Kedvesem,
immár nem az - ezt végre érd fel -,
ha egy ritka fát éhesen
elnyel egy boa-hexaméter!

Fodor szintén a hatásvadász módszerek ellen kel ki:

Együgyű gyermek, - ám ha játszik,
reánkusztija alamuszi daccal
kürtök, dobok battériáit.

Nem érzi még
mi háborog, mi forr,
mi kínlódik a felület alatt,
de tudja már a lopott színözönf,
a fülvakító effektusokat.

Az idézett magatartással szemben, a „hamis színözön” ellenében tudatosan választja a szürkét:

De jobb nekem, ha maradok
kamatok nélkül, szürke körben...

A „szürke” vállalása szükségképp jelenti a hétköznapi nyelvének lírai fölfedezését, ami mégsem jelent stílári- szürkeséget, egyhangúságot. E színről ugyanis a költő- nek különvéleménye van, mint ez a jóval később írt *A bá- bu vére* című kötetben található *Nem kell* következő rész- letéből is kitűnik:

Gerjesztett mámorok, dühök közt
pávázó tarkaságban
nagyon lenézitek a szürkét?
Pedig nincs nála tisztességesebb szín,
nincs nála gazdagabb,
mert
minden benne van

S hogy ebbe a programba mi minden belefér, arról sokat elmond Fodor e korszakának érzékeny líraiságú re- meke: *A csend szólítása*. Azzá teszi a szuggesztív pon- tosság. Az a viszonyítási rendszer, amiben irányok, anyagok, formák, minden a helyére kerül. A költő József Attilát idéző módon: a tárgyak, dolgok gazdajaként jár- kel. Búcsúzik. Bűvészi a mozdulat, ahogy érintése nyomán a hétköznapi szögletes, merev, kemény tárgyai megelevenednek:

Megsimítom a padok vállát,
felröptetem a páros pavilon
szárnyas lepke-tetőit,
megpengetem a cementlépcső
égnek eredt, hatalmas xifolonját.

Megfigyelhetjük, hogy ez az antropomorfizált valóság, mert a költő érzelmi birtokává vált - ritka pillanatként - ember és világ harmonikus kapcsolatát fejezi ki. A vers hatásának másik titka, hogy az esti világ sejtelmesen ár- nyékolt képeihez hatásosan illeszkedik a „piano” elő- adás. Az idézet egyben azt is igazolja, hogy a tárgyi vi- lág elől az emberi közösséghez föllebbező költő, megő- rizve a tárgy direkt versbe emelésének igényét, egyre in- kább ember és tárgy harmóniájában oldja fel a koráb- ban említett konfliktust, ami a „tárgyak bőrtöne” és a sze- mélyes emberi jelenlét igénye között feszült.

NÉMETH J. ATTILA

KELET-EURÓPAI FRONT

kelet-európai front
 a légtömegek lassú elmozdulása
 plomba a szíven
 ólomszájzár
 a sarokban mázsás pajszerek
 farkasszemét néznek a halál/meg/vetőkkal
 mért nem vagyok kínai
 kédezte vagy inkább mondta
 a képernyőn mosolygó meteorológus
 az utolsó frontharcos
 miközben vonult a front
 a néptömegek lassú elmozdulása
 föltépett plomba a szíven
 keresztülverte a pajszer
 jegyezzék meg: Olaf
 így hívták
 behúnyta a szemét
 kis kínai négerek sakkoztak az utcakövön
 s egy sárgára pucérított villamos
 hatolt át a város héján

HOLNAPTÓL MINDEN MÁS LESZ

holnaptól minden más lesz
 a hűtőben zümmögő méz
 a konyhából kirajzanak
 a vasalók bájos
 szörfdeszkáikon

holnaptól minden más lesz
 a sarkamban csaholó kutyák
 a sintérek mosolya
 szájukon a ketchup
 nem vér

holnaptól széles közöket
 hagyunk a csenddel kitömött
 mondatok között és
 megváltozik az összes
 igeragozás

holnaptól érvénytelen leszek
 mint egy menetjegy
 magányos mint egy ezred
 katona a dísszemle
 négyszögében

mint a vasalók bájos
 szörfdeszkáikon
 szó és hallgatás közt
 Szküllám
 Kharübdiszom

FÜLÖP GÁBOR SZÁMOK

A számokat általában
 megjegyzem.
 Házzámok, telefonszámok, dátumok.
 A nevekre kevésbé emlékszem.
 Csupán az arcukról, lábukról,
 sokszor épp harisnyájukról vagy
 cipőjükéről ismerem fel
 akiknek köszönnöm kellene.
 A kocsmasztalokat is már csak
 szinte lábukról ismerem meg.
 Hogy melyik - melyik.
 Esetleg a kockás vagy fehér
 térítőről, mely bontja őket.
 Úgy ismerem fel az asztalokat,
 mint harisnyájukról a nőket,
 s nem tudom,
 nem emlékszem,
 melyik asztal a Böbe,
 melyik a Strumpfhose Kriszta,
 melyik vagyok én magam,
 s önmagamnak is -
 köszönnöm kell-e egyáltalán?
 Ezért maradok inkább
 a számoknál,
 ezeket
 - mint mondtam -
 általában megjegyzem.
 Ráadásul
 - ami a legfurcsább -
 a telefonszámok is
 rímelhetnek.

KARAY LAJOS

A LEGKISEBBIK FIÚ

Hogy csontja, vére, húsa szikkad, és ő
csak multszemét, rossz álma önmagának,
a száraz, szüntelen szelek szavának
már-már elhitte. Ám ott állt a Lépcső,

csillagszemcséjű gránit-éjbe véső
lépcsősora a csillagkertű háznak,
s a ház fönt, melyben szörnyek orgiáznak,
nap, hold világán messzi lángú ékkő:

az elrabolt Bölcső! S időtlen éve
ömlött a szél, az óriáslehellet,
a rémek fojtó, folyton- egy beszéde.

- Ez mind miattam van? - villant eszébe.
- Hisz az időnek akkor íme kellek:
reszketnek ők, miközben ünnepelnek! -

És útnak indult, fölfelé. Mivelhogy
indulni kell csak, ha korán, ha későn.
Ment, mintha épp kirándult volna. És lőn
nagy lárma fent! - Mire a csillag elfogy,

felér, ha hagyjuk! - Lesték, hátha elrogy,
lefonnyadt izmú váz, a hosszú lépcsőn,
s hullott az átok, ám a Visszatérőn
nem volt hatalmuk. Csak most érte fel, hogy

ő itt a hús-vér, senki más. A multját
folytatni jött! S míg lépkedett a szélben,
hallgatva a cinkét, fénycseppek lehulltát,

foszló kis árnyékfoltokon vonult át.
- Ezek? Fölöttem? Hetedhétnyi éven? -
S kishíján visszafordult szégyenében.

POLNER ZOLTÁN

FŐPRÓBA

kit engedtetek be már megint
     kiteszem a lelkem
 hogy soha senki
     gyere be Hédikém gyere
     menj ki
     gyere be
     menj ki
 menj és mondd meg az édesanyádnak
     gyere be és ragyogj
     ragyogj
 ragyogj de szüntelenül
 Picikém
 ha ide még egyszer valaki
 úgy kirúglak
     mit is próbálunk
     Shakespeare-t
 ez neked Shakespeare
     ez egy nagy
     na látod
     na látod Hédikém
     Picikém
 mit akar a tűzoltó
     ki az a táskás pasi
     egy rádiós
     ez téboly téboly
 Ügyelő
     gyere be Hédikém
     hol a statisztéria
     hol az ügyelő
 megtizedelni őket ha ketten
     maradnak akkor is

/1988/

HIÁBA

Vettetik ebek harmincadjára
 szérűskert-rózsák árnyékába
 fehér csontom.
 Messze ide
 a Golgota.
 Hiába rajtam
 Isten megőszült tekintete.
 Zöld lovast hiába küld értem.
 Sárkányjogaras szavaim
 az Énekek Énekében.

GERE ISTVÁN

A SZABADSÁG SASMADARA,
avagy
az első magyar repülőgépeltérítés hiteles története

Hajszálon múlt, hogy lemaradjak a géprablásról, mert előző este befociztuk az udvari ablakot. Nem én voltam, de mindegy; a Sebestyént nem illet volna bemártani, mert a rollerjével pofára esett a Sztálin-hídon és marhára lehorzsolta az orrát meg a bal fülét, és elvileg éppen szobafogságát töltötte. Őt menten kinyírta volna a faterja, én viszont nyerhettem még egy kis haladékat, mert a kertmozi előtt volt találkám a szüleimmel. A film szerencsére hosszú volt és szép, s bár egész idő alatt murgáztam a betört ablak és a beírás miatt, magával ragadott a romantika, s amikor a legizgalmasabb jelenetben Zsülien megvárta, míg a falióra mutatói elfedik egymást, s akkor az asztal alatt megragadta Matild térdét, hogy szerelmet valljon, nos, akkor eldöntöttem, hogy követni fogom példáját: Egy férfi legyen férfi.

Mázlim volt, mert mire hazaértünk, nagyobbik húgom megfőzte nekünk a pöttyös gumilabdát a homokozóödörben; förtelmes bűz terjengett az egész lakásban, s ilyen körülmények között nyilvánvaló aránytévesztés lett volna betört ablakokról társalogni. Szüleim hamarosan már nem is a hugival, hanem egymással ordítottak, a hugik, mint olyanok, bögtek; éppen akkora paláver támadt, mint mikor a fater azt a nyúl nagyságú patkányt ütötte a szeneslapáttal a budin. A házibácsi kijött zsinóros házikabátjában és azt monda: Na, de kérem..., aztán kijött a Bognár is klottgatyában és azt monda: Mia-lófasz?! Sokáig azt hittem, ez egy szó.

Rám csak akkor került sor, amikor már a takaró alatt bújkáltam a konyhai sezlonyon, és teljesen szabályos lélegzeteket vettem, mintha aludnék. A fater azt mondta, hogy ezek után nem visz sehová, - tanuljak rendet! - Hohó - nevetett gúnyosan a mutter -; Ez az! Ragadd meg az alkalmat, hogy eltávolítsd az útból szegény gyereket! Rajta! Rázd le, hogy nyugodtan hetyeghess azzal a nagycsöcsű szajhával!

A nagycsöcsű néni adminisztrátor volt a tűzoltóságnál, ahol a fater főfelügyelő, és mint a műkedvelő társulat tagjai együtt játszottak a „Duda Gyuri

házassága" című sikeres darabban. A néni „Angyalka" -ként csetlett-botlott a művház színpadán, pedig a mutter szerint sokkal nagyobbat domborított volna a „Lükeházyné" szerepében. Nekem tetszett ebben is meg a „Partizánfenyő"-ben és a „Sztálingrádi munkás"-ban is, csak azokat már egy ideje nem játszották.

-Jó, viszem a gyereket, nem téma - zárta le a vitát zord belenyugvással a fater, és én nyálcsordító, boldog álomba merültem. Álomban frakkba és túrabakancsba öltözve oltárkönyvvezető?) elé lértém Fruzsínát, majd könnyes búcsú után lóra pattantam és elvágtattam a csatába. Mintha mindenki csodálkozott volna kicsit, de reggelig, azt hiszem, befejezetlen maradt a történet.

Fruzsina szőke volt, mint az őszibarack, egészében gyönyörűséges - és szentelen, mint egy szúnyog. Ő nem a sulikörmékén lakott, mint mi, többiek, hanem vidékről járt busszal. Pest környékén, kevély, mégis bárátságosan alacsony, hegyek alatt megbúvó kis sváb falujuk kimaradt az akkoriban folyó nagyléptékű városfejlesztésből. Ő ínycsiklandó füstölt házi kolbászokat hozott tízóraira, míg én és szintén fővárosi illetőségű húgaim gyakran összevesztünk a paprikás krumpli szaffjában úszkáló lecsókolbász darabkákon.

Fruzsínát halálosan szerettem, de ez akkor még titok volt.

Utáltam viszont az utazással, az ünnepekkel meg a látogatásokkal járó előkészületeket. Egyszerűen nem érttem a logikáját, hogy miért kell a színházba indulás előtt lábat mosni, amikor oda senki se megy mezítláb!

Tizenharmadika volt és péntek. Bognárné meg is jegyezte a mutternek, hogy felelőtlenség elengedni a gyereket egy ilyen napon. Pláne repülni. Ő a vasta az újságban, hogy Amerikában sehol sincsen tizenharmadik emelet.

- Az nálunk sincs - állította le a mutter, és a kezembe nyomta a fehér zoknit, amit a legjobban gyűlöltem.

- Húzd fel!

Ez a Bognárné nagyon babonás volt, de őt is meg lehetett érteni, mert a fiúk szörnyű nagy huligán lettek, a Bognár meg ivott, mint a kunsági lösz.

- Mit szóltok hozzá, megint az alig-repülővel megyünk - kérdezte apa, amikor végre kiengedtek bennünket a váróból. Aranka néni, akivel véltlenül találkoztunk össze a reptéren, idegesen nevetgélt, de én már repültem a HA-LIG-gal, még a Góré is ismertem, a pilótát. Előző alkalommal beengedett a pilótafülkébe és megígérte, hogy egyszer még én is vezethetem a „Gézá”t, ahogy egymás között hívták a gépet.

Jó lett volna ablak mellé ülni, de a beszálláskor a felnőttek mind előre rohantak, s mi utolsónak értünk a lépcsőhöz. Szerencsére úgy ültek le, hogy a dupla sorban meg a másik, ablak mellettiben is maradt hely. Szerettem volna Góré emlékeztetni az ígéretére, de miután a személyzet is beszállt, egy nagydarab, vörös ürge támaszkodott neki a pilótafülke ajtajának, és nem engedett be: - Sipirc a helyedre - sziszegte a fogai közt.

Bunkó.

A fater rögtön nekiállt újságot olvasni, és én nem győztem csodálni a nyugalmát, mert engem a frász majd kitört, hogy mikor szállunk már fel. - Figyelj - szólt át Arankának, aki persze a jobb helyen ült, az egyes sorban, és éppen púderezte az orrát, amiből kicsike volt neki és turcsi -, a Fahidy hazajött. Úgy látszik, ott sincs kolbászból a kerítés.

- Ki az a Fahidy? - kérdezte Aranka néni és összecsapta a puderkompaktot.

Tisztára tudatlan a nő, igaza volt a mutternek. Fahidy a Népsport újságírója volt, és egy alkalommal kinn maradt Olaszországban.

- „Amikor a fiatal magyar sportolók és társaik ellenállása folytán az emberrablási terv meghiúsult, én már Rómában, a Via Montebello 109. szám alatti penzióban az amerikai kémiszolgálat foglya voltam” - olvasta hangosan a fater.

- Süket duma - fordult hátra az előttünk ülő magas férfi, aki bicskájával éppen egy likőrös üveg kupakját lazígtatta.

- Csak kaserolja magát a fiú. Kovács vagyok. Mi a fűtyit keresnének ott az amerikaiak?

Na, a másik tudatlan. Köztudott, hogy a CIA ott van mindenütt; egyszer még egy féllábú kémet is láttam a moziban. Rádió volt a falában, kés, hurom és patkányméreg.

Kovács megkínálta a diólikőrrel a fatert, de ő elhárította.

- Ideje lenne szárnyra kelni - mondta, miután megnézte az óráját. Aranka köszönettel elfogadott egy slukkot a likőrből.

A motorokat már beindították, mégse mozdultunk, pedig egyre melegebb lett. Kovács benyelte az utolsó kortyot az üvegből és azonmód gyöngyözni kezdett a homloka, mintha az ital egyenesen átszüremlett volna a bőrén. - Rohadt meleg van - nyögte ki. - Mi van már?

Végig a Duna fölött repültünk, s az ezüst csik szépen csillogott a mezők és dombok meg az apró települések között, amelyek fentről pontosan úgy néztek ki, mint a régi rádiónk belseje. Aranysárga és zöld táblák váltogatták egymást szép, szögletes elosztásban, és én csak azt sajnáltam, hogy Fruzsina nem ül mellettem.

Aranka néni közben bekapott egy Karilt, aztán mikor látta, hogy figyelem, nekem is töltött teát a termoszkupakjába.

- Melegben a legjobb a forró tea! - közölte nyomatékosan, s én ezt is elraktároztam az olyan bölcsességek közé, mint hogy a kenyér égett héját is meg kell enni, mert attól lesz piros az ember arca, meg hogy aki sok sárgarépat rág, az szebben tud fűtyülni.

A teát nem ittam meg, mert Aranka rúzsa ott várított a műanyag pohár szélén, csak tartogattam a kezemben és fogalmam se volt, hogy mit kezdjek vele.

A helyzet teljesen váratlan módon megoldódott. Egyszer csak elkiáltotta magát valaki a gép elejében, hogy: Nini, ez már Győri, s valóban, a vizektől szabdalts város már ott csillogott alattunk a fényben. - Ott meg egy lökös! - kiáltotta más, és baloldalt, fölöttünk tényleg elhúzott egy vadászgép, hosszú kondenzcsikot hagyva maga után. És akkor olyasmi történt, amit eddig csak moziban láttam. Valamelyik első ülésről felpattant egy utas, pisztolyt rántott, és nagy lendülettel fejbecsapta vele azt az embert, aki a pilótafülke ajtajánál ült. - Nem ő az, te pancser - suttozta a fater. A férfi /később megtudtuk, hogy Polyáknak hívják/ felrántotta a pilótafülke ajtaját, de belülről azonnal vissza is csukták előtte. Kovács akkor felugrott, jól beleverte a fejét a bordázatba, de aztán egy csavarhúzóval hajított oda Polyáknak, s közben igyekezett kikecmeregni az ülésből. Polyák már feszegette a csavarhúzóval az ajtót, amikor félelmetes hullámrepülésbe kezdünk, s a mögöttünk lévő csomagteréből előzúdultak a ládák meg a dobozok. A legelső, hatalmas bőrönd leterítette a fatert, s amikor megpróbáltam odakúszni hozzá, engem is eltalált egy faláda, átgördült rajtam, és földre vitte Kovácsot is, aki már az ülések között tántorgott. Annyit még láttam, hogy Aranka

fölrepül a mennyezetre, két borda közé, s hogy Polyák már benn van a pilótafülkében, s hogy olyasmivel püfölik a fejét, mint az én nagy műanyag vízpisztolyom, s közben valaki azt kiáltja: hogy lófigot, egy lófigot; aztán sötét lett minden.

- Nyugi, kis haver, nem halsz bele - jutott el hozzám egy férfihang. - Tartsd a bal kezed a jobbal. Gyere.

Valaki felhúzott a székre, és amikor kinyitottam a szemem azt láttam, hogy egészen alacsonyan elrepülünk egy ház felett, amelyre az volt kiírva „Kaffee”, mint a nagy egykori régi dobozára a konyhában. A bal alkarom olyan szögben hajolt be, mint a derékszögű vonalzó, és sajgott, mint a fene. - Eltört a kezem - néztem rá idegenkedve. - Eltört a kezem!

Csak most láttam, hogy a másodpilóta ül mellettem. A homlokán szétkenődött a vér. A fater a széksorok között feküdt, és a lábát fölpolcolták egy gépalkatrészes ládára. Aludni látszott. Aranka újra a helyén ült az ablaknál és a homlokát púderezte. Már olyan fehér volt az arca, mint a jegesmedvéé, de senki se szólt neki, hogy hagyja abba.

- Majd gipszbe teszik a kezed, ha ez az őrütl talál egy repülőteret - mondta a másodpilóta, és levette a nyakkendőjét. - Várj, majd felkötöm. Fogd.

Csomóra kötötte a nyakamban a kék nyakkendőt, én pedig óvatosan belebújtattam a hurokba a törött kezem. Piszok módon fáj, mégse sírtam, annyira megdöbbsentem. Az utastérben emberek, csomagok, ládák és gépalkatrészek heverték szanaszét, mint valami robbanás után. A hullámrepülést senki sem úszta meg sértetlenül, csak Aranka. A pilótafülke ajtaja be volt csukva, és előtte ott hevert a padlón a vörös hajú, kövér pacák, teljesen mozdulatlanul.

- Nyugi, már nem tart soká - mondta a másodpilóta. - Hamarosan elfogy az üzemanyag, és le kell szállnunk.

Úgy is lett. Nemsokára ereszkedni kezdtünk, és egy hosszú betoncsíkon szerencsésen landoltunk. Jobbra egy olyan kis fehér épület látszott, mint amilyenek a balatoni vasútállomások, de nem ácsorgott körülötte egy lélek se. Mégis, egy pillanaton belül terepszínű, U.S. Army feliratú dzsip kanyarodott a „Géza” mellé, és katonák ugráltak ki belőle. Nem tűntek túl barátságosnak.

- Ottó, Amerikában vagyunk? - kérdezte a fatertól Aranka, és én már akkor tudtam, hogy ez a nő még szégyent hoz ránk.

Hamarosan kiderült, hogy Ingolstadtban kötötünk ki, egy bajor kisvárosban, amelynek a kórhá-

zát is kisvárosra méretezték, úgyhogy legtöbbször csak a folyosón kaptunk helyet, miután elhasználtak ránk pár kilométer gézt és vagy tíz vödör gipszet.

A folyosón Dénes bácsi került mellénk, aki színházban dolgozott, és az utolsó pillanatban foglalt jegyet a gépre, hogy minél előbb Szombathelyre érjen előadást tartani a Rómeó és Juliáról.

Este egy csapat újságíró lepte meg a kórházat, s lett olyan zsvajj, mint egy pályaudvaron, hiába csitította őket a Dr. Biliig. Mindenkit lefénképeztek, engem is, ahogyan majszolom a vajás-lekváros kenyeret, de főleg a Polyákot, aki úgy körbe volt tekerve gézzel, mint a láthatatlan ember, amikor beöltözött, hogy kimenjen az utcára. Nagyon sokára mentek el, de az egyik fotóstól kaptam rágógumit.

A következő napokban is sokan jöttek látogatni, de ezek már magyarul is tudtak, ha velem nem is nagyon törődtek, csak a felnőttekkel. A „Krankenhaus”-nak nagy kertje volt, és a kert végében folyt egy patak. A patak partján állt egy pad, s éppen újságot olvasott rajta egy bolond, amikor hétfőn kiszöktem megnézni. - Szervusz - mondta, és letette maga mellé a lapot. - Szervusz, Ungar. Weisst Du, ez a Duna - jelentette ki, és a patakra mutatott.

- A Duna az nem ilyen - mondtam én. - A Duna sokkal szélesebb. Ezt a kis Bognár helyből átugraná.

- Ez a Duna - mondta erre ő hangosabban, mintha siket lennék, de kételkedő arcomat látva lemondóan legyintett egyet, bement a kerítés melletti fabódéba, s nemsokára egy gereblyével jött ki. Többet felém se nézett.

Főkaptam az újságot, amelyet ott felejtett a padon. Abban is az utolsó volt a sportoldal, mint mi nálunk, nem kellett lapozni. A legapróbb hírek között találtam meg, amit kerestem: Vasas Budapest-Partisan Beograd 6:1.

- Apa! Lemostuk őket! Apa! - ordítózva szaladtam vissza a kórházba, csak a folyosón csitított le egy nővérke.

Dénes bácsi és a fater a tolható tábori ágyakon heverték, és csendben beszélgettek. - Egy vagyont ajánlottak, ha megírom az internálásom történetét - mondta éppen Dénes bácsi. - Na és te? - kérdezte a fater. - Ekkora fiam van otthon - mutatott rám Dénes bácsi és sóhajtott. Mind a ketten nagyon szomorúnak látszottak. - Apa, egy hatost rúgtunk a Partizánnak! - lobogtattam meg az újságot. A fater elvette tőlem, de nem mutatott túl nagy lelkesedést. - És van itt egy őrütl kertész, aki csökönyösen ragaszkodik hozzá, hogy ez a patak a Duna.

- „Der Adler der Freiheit” - A szabadság sas-madara - olvasta a címlapról a fater, és aztán visszanyomta a kezembe az újságot. A teljes oldalt betöltő képen a „Géza” volt látható. Polyák ott állt előtte, mint egy gipszszobor, aki csúzlit formál a bepólyált ujjaiából.

-Jövő héten hazavisznek bennünket - mondta Dénes bácsi. - Addig is jól nézd meg azt a patá-
kot, mert az tényleg a Duna.

Hát... megnéztem aztán többször is, hittem is meg nem is, de a Fruzsina biztos nem hinné el. Csak egy héttel előbb kellett volna szerelmet vallanom neki, s akkor most aggódhatna értem, ahogy az hű szerelmeshez illik. Hiába. Minden vagy előbb van vagy később vagy máshol ... Főleg ezt a sokféle lekvárt nem fogja elhinni, amit reggelire adnak.

Amikor már mozgatni is tudtam az ujjaimat a gipszben, Schwester Petra, aki tudott pár szót magyarul, jutalomból bevitt magával a városba. Kakót ittunk mazsolás kuglóffal, és vett nekem egy képeslapot, amin rajta volt a Városháza meg a Szent Móric templom. Azt mondta, ne adjam fel postára, hamarabb hazaér majd, ha én viszem.

Schwester Petra szép lány volt, nagyszemű és szőke. Rövid kartonszoknyát hordott és ujjatlan blúzt, s ha nem lettem volna halálosan szerelmes Fruzsina-ba, lehet, hogy megkérem a kezét. Mindenesetre büszke voltam rá, hogy velem sétál.

Visszafelé a Duna partján mentünk, egy ligeten át, ahol hatalmas kerthelyiségben sört ittak az emberek, énekeltek és zajongtak, s én egyszer csak felfedeztem közöttük Arankát. Azzal a Németh nevű emberrel volt, aki szintén velünk utazott, de nem tört el semmije, csak a fülét szakította le egy vasláda. Ott smaciztak egy üres korsókkal rakott bádogasztalnál, és a Németh éppen a hét fogást gyakorolta az Aranka combján.

- Hát... igen: az Aranka nagy ribanc, akár-hogy is vesszük - sóhajtott a fater, amikor elmeséltem neki, hogy mit láttam. Más nem is mondott, mert odaállított a Kovács, és közölte, hogy miattunk annyira felment a golyófejű vérnyomása, hogy a Központi Vezetőségnek muszáj volt leváltani.

- Leváltották?! - könyökölt föl Dénes bácsi.

- Szóval hát: saját kérés, érdekem elismerése, stb...

- Ó, ilyen már volt - legyintett Dénes bácsi.

- És ki lett az első titkár? - érdeklődött a fater.

- A hídverő.

A fater és Dénes bácsi visszahanyatlottak az ágyra.

Szombat hajnalban indultunk haza. Schwester Petra is velünk jött, még hozzá ugyanabban a buszban. Hiába könyörögtem dr. Billignek, hogy menjünk be Bécsbe, mert most játszik a Rapid a Vasással, és az aztán bazi jó meccs lesz, ő hajthatatlan maradt. -Várnak bennünket a határon - mondta. - Fogadás lesz. Ünnepség.

Dénes bácsi, hogy megvigasztaljon, elmesélte nekem az egész Julius Caesar-t, töviről-hegyire; és marha nagy meleg volt, rajtam meg egy új kabát, amit ajándékba kaptam; és izzadtam és elaludtam és Brutus fel-alá rohangált Rómában, hogy jegyet szerezzen nekem a meccsre, és egyszer csak - ott voltunk a határon, Hegyeshalomnál.

Gyalog mentünk át. Rengtően vártak: elől egy csapat sötét öltönyös, kövér ember, mögöttük pedig a hozzátartozók, akiket busszal hoztak otthonról: a mutter is ott könnyezett a hugikkal. Az útmenti árokban fúvószenekar játszott a Dobri den-t, és aztán egy kövér ember azt üvöltötte a recsegő mikrofonba, hogy a kapitalizmus vasdorongos, gengszterhajlamú hívei nem tudták megakadályozni, hogy az elrabolt gép becsületes, hazánkhoz hű utasai - kevés kivétellel - hazatérjenek, és tovább dolgozzanak népünk szebb jövőjén, s hogy ez az örömeplés biztosan áthallatszik a határon is, és ért be-lőle, akinek kell.

A fater egy hónappal később kitüntetését kapott, hogy enyhítsék a kapitalizmus vasdorongos hívei által okozott sebeinek fájdalmát, én meg, akire egész faláda esett a harcban, nem egy vacak bőrrönd - semmit. - Te még nem érted, de ezt nem lehet visszautasítani - mondta a fater. - Cipőt kell venni a hűgaidnak.

Nem gondoltam volna, hogy hamarosan mindent megértek, pedig így történt. Év végére érttem mindent, de még a forradalom előtt, egy esős, őszi napon, két haboskávét és egy vaníliafagyalt fölött végre szerelmet vallottam Fruzsina-nak.

Utóirat:

A „Géza”-t később még egyszer megpróbálták eléríteni, de az a kísérlet tragikusan végződött. Az óvások már nem csak a személyzetet őrizték, hanem az utasokat is, és halomra lőttek mindenkit.

PÉCSI GABRIELLA

BETŰZÉS A PANNON T-be
egy P. anagrammáival

„...költőien lakozik az ember...”: imígyen lakol

1. Pinta eset, első rész
/annekd o t /

Heptiz eR.E. étárs
/ere - „hitér” / Pestáz
/mégis megb. Oit likl /

2. Szépen termelő Mester
„Szépre [»Te h á t le] íné?»¹¹
/l / - ri hátere, szépe

3. Biztosúrkolánd
É préterhes l z á t
tepré-e? Eh, - rizsátl

4. Mennyei poszt/k/real
Sepertl - éteri H Á Z
„errel”-hit se tépáz

5. Patyolatreklám
E.Pheéritl Tesz rá?
*

6. E.Pihenő /kussl /
P
i
r
„Te”-s-„Te!”
e - h - á - z - é
r

7. Körpersét az átkosból
E? est E? E?
r E? est E?
* (önzencúra) *

8. Csokónai lili öregkori matyogása
Te petyár s hezér
S hári élet ezér?

9. Katzenjammer Hval
Pr.¹¹ izét,¹² este. /H/rá...e?
¹¹Práhel ¹²serét. /Tize? /

10. ha-ha E.Pillantása
Iszter-páter éhe
há' itt erre szép-e?

¹¹Public Relations: Csehül

Parabola

a-pró pátria vagdalt /kampánymenü '94-ből/

Ser-te-per-té' /házi!/
Szép e Re-te-Rát /hí!/
 Á-ziste'-herr E.P.-ét
 Hány-szer-et-te ép'

12.

Piros légy a'

Seherezáptéri
 Repetlyes Házér'!

* poszt-agitka a Kis Magyar Pornográfia
 bővített kiadásához

13.

Röpint. az Új Fuharban

Hát ír-e? Eprészét,
 Pár hetyerészet,
 Ir tehát? S ép' ezer...
 És repetát? Zihér

+ 1

Mentőkérdés

/Mer.Sok.olom/

Ér-te-e rc-szer - áth/!/
 [»Per tereh« -éz] „ysá"-t?!

Ad.O

Hepiend

Borítóra./Mint nőies szemfödél.Pilla./

„...ez érett hEPirás!"
 - ezért írt Epheás".

* epebos-santó

Kettőshangzat

Egy mesteri mondatra

- váltó hangzatka -

Nem látlak. A tavaszunk,
 ún-lakk mentái tavasza,
 a tavaszka ment. Állunk.
 Laktál tavaszunk. Nem al!

A nem-látlak tavaszunk
 mentált alkunk. Szava a
 szava, mentái alkatunk
 /a nem-láttunk-lak/ szava.

Találunk? A tan vak szem,
 szavallat. Átkunk a nem.
 Nem látunk? Szava lakat?

Szavakat! Munkál a lent!
 A szavunk általak ment...
 „Nem találunk szavakat"

Átkelés a Vörös-tengeren /a harmadik évezredbe/

- izzó hangzatka -

Ki t e s z e l . A szív átmeri -
 Mária Szíve. „ Itt leszek!"
 Teszitek már? A...szíveli.
 Mária Szíve Ti lesztek!

Viszi a mertek! Átszeli
 e Szála /Ti/, 'viszki'-terem.
 S a lázt? Szíveitek meri.
 Aki rivális? „Ezt teszem!"

Átível, a ... sem rest, izzik,
 szerte iP a víz, te, másik,
 ki lám, viszi. A szeretet! -

Szerelmet! „ysa"! Vitázik,
 vezírel e tiszta másik ...
 „Ki viszi át a Szerelmet"

BERENTÉS TAMÁS

NYOLC ÉV A SZÖGESDRÓTOK ÖLELÉSÉBEN

(Molnár János raizával)

Folytatjuk a szerző háborús naplójának közlését. Előző részletünkben a drámai életutat megjárt Berentés Tamás beszámol a háború utolsó napjairól, fogságba eséséről és szökéséről, letartóztatásáról és a börtönben töltött első órákról.

*

A reggeli őrségváltáskor kizavartak bennünket - és pedig cellánként - az udvarra, ahol egy tábori latrina és hozzá folyóvíz szolgálta kényelmünket. Mondanom sem kell, hogy szappan, törölköző nem volt; az első „szappanos” mosakodásra még kb. öt hónapot kellett várnom; erről majd később írok; maradandó élmény volt, máig sem tudom elfelejteni.

Napjában háromszor kaptunk enni, s meg kell vallanunk, hogy mivel a letartóztatottak számára nem főztek, így a koszt igazán jó volt: mindent megkaptunk, ami néhány tiszt és a kis számú legénység után megmaradt. Igyatok, egyetek... úgysem éltek soká ezen a fejedelmi koszton - gondolhatták magukban őreink, akik beadták a lábast, vagy vödört az ajtón. Így is volt.

Megkezdődtek a kihallgatásaim: a második emeletre kísérték, ahol egy hatalmas íróasztal mögött ült tengerészisztii egyenruhában egy sötétbőrű, szúróstekintetű, zömök férfi. A szobában néhány iratszekrény, szék és kisebb asztal volt még, a padló szőnyeggel borított. Az ő „Tovaris Major”-nak szólította a láthatóan legmagasabb rangú tisztet, majd annak intésére elhagyta a helyiséget. Rajtunk kívül egy tolmács - a bőrkabátos - és egy nő volt jelen, aki a jegyzőkönyvet vezette. Gyakran előfordult, hogy a kihallgatáson olyanok is résztvettek, akik egyébként nem foglalkoztak velem; így a magydarab sárgahajú némbér és még egy-két tiszt a különítményből. Ma is úgy vélem, hogy ezek a tengerészek beöltözött „urak” nem sokat értettek a hajózáshoz... az ő hivatásuk egészen más volt.

A személyi adatok rögzítése után sort kerített kihallgatóm az „érdemi” kérdésekre: gyermekkorom, hol jártam és milyen iskolákba, családi kapcsolataim; Édesapám tisztiorvos volt

Gyöngyösön: ez nyilván bizalmi állás volt - Ő a magasrangú katonák gyógyításával megbízott, politikailag igen megbízható személy volt - mire tanítottak a katonaiskolában, miért támadtunk a Szovjetekre, milyen volt alakulatunk szerveződése, kik voltak a parancsnokaink, mi volt a feladatunk, milyen szabotázs-cselekményeket, gyilkosságokat hajtottunk végre és milyeneket terveztünk végrehajtani most, hogy a háború véget ért, stb, stb...

A kérdéseknek se vége, se hossza nem volt. Kihallgatásaimra a nap bármely szakában számíthattam. Sokszor ugyanarról a témáról újból és újból vallanom kellett. Vélhetően igyekeztek minél háborzongatóbb szovjetellenes összeesküvést fabrikálni történetemből. Csoportunk számos tagját kézrekerítették már előttem, és ílymódon azt is tudták, hogy repülőgépünk megsemmisülése miatt nem kerültem bevetésre. Így aztán a háború utáni terrorista és szovjetellenes összeesküvés volt kedvenc témájuk, melytől nem tángítottak. E témában kapóra jött számunkra, hogy tudomásuk volt arról, hogy kalandos hazatértünk előtt a krensi erdőben elástunk egy ládát; e ládában néhány hangtompító géppisztoly volt lőszerrel, robbanóanyag, gyutacsok, rádió, hamisított bankjegyek. Elhatározták, hogy az én segítségemmel ezeket megszerzik: szép dokumentuma lesz a tárgyaláson veszélyességünknek - Molnár János bajtársammal közös ügyünk volt! - és dicsőségük nekik, a kiváló csekistáknak.

Már december volt, amikor egyik hajnalon kikergettek egy személyes cellámból, és egy teherautó platóján - három katonával és a bőrkabátos kíséretében - elindulhattam nyugatra: oda, ahol számomra befejeződött a háború. A kocsis platóján kuporgtam, nyári nadrágom és szép szürke ingem volt egyedüli ruházatom, így aztán kaptam egy pokrócot, ami igencsak jól jött. Őreimnek sem volt inyére ez a többnapos zötykölődés, ez hangulatukon is érződött. Egy éjszakát Baden-ben töltöttünk, ahol egy szőrmesapkát kaptam, meg egy katonaköpenyt. Szép karácsonyi ajándék volt... de talán inkább mikulási lehetett, mert december eleje volt.

Megérkeztünk végre Krems-be. A város elég siralmas látványt nyújtott. Valami laktanyában éjszakáztunk, és másnap

reggel nekiindultunk a „kincs”-keresésnek. Elöl a „Tovaris Major” (a pk személyesen. Ő és egy másik tiszt személyautóval jöttek) majd én, vállamon egy ásóval, no meg a tolmács bőrkabátjában, és a három katona. Az őrnagyot kíséző tiszt minden útkereszteződésnél fényképezett, ahogyan mutattam a hegynek felfelé vezető utat.

Itt meg kell jegyezni, hogy a láda elásásakor személyesen nem voltam jelen; napok múltán mutatták meg nekem, hol is van az elrejtve. Ehhez még azt is hozzá kell fűznöm, hogy valójában semmi sanda szándékunk nem volt a ládával; egyszerűen úgy gondoltuk, a legjobb helye a föld alatt van, ha már egyszer vége a háborúnak.

Arra emlékeztem, hogy egy útszéli kereszt van az erdőhöz közel, s innen talán 5-10 percnyi távolság az, amit még meg kell tenni, hogy ahhoz a vastagtörzsrű fához érjünk, ahol a „kincs” rejlik.

Elérkeztünk a kereszthez. Az út elágazott, mindkét elágazás az erdőbe vezetett, nekem pedig fogalmam sem volt arról, hogy most melyik a helyes útirány. Rövid tétovázás után rámutattam az egyikre és mentünk be, immár a fák közé. Itt már tudtam, amit kíséretem még nem tudott akkor: zsákmány nélkül térünk meg e reményteljes útról. Egy jókora fa alatt aztán hozzákezdtem; eredmény persze semmi. Aztán másutt, majd a harmadik próbálkozás következett. Őrizőim eleinte bíztattak, majd - az idő előrehaladtával - egyre türelmetlenebbekké váltak. Besötétedett. Másnap folytattuk. Enni nem kaptam, pofonokat igen. Akkor már az őrnagy és a három katonából kettő is ácsott és káromkodott. A harmadik napon a bőrkabátos /a tolmács, a választott nép gyermeke/ is segített engem jobb belátásra bírni. Erre természetesen nem volt jogosítványa, de ő bizonyítani akart.

Déltájban - akkor már alig álltam a lábamon - az őrnagy az általam eddig kiásott legmélyebb gödröm elé állított és a tolmács útján közölte velem, megátalkodott fasiszta disznóval, hogy egy percem van ahhoz, hogy eláruljam a láda holét; egyébként jól nézzen meg a gödrömet, mert ez lesz egyben a sírom is. Azzal hátrakötötték a kezemet, összekötötték a bokámat és bekötötték a szemeimet.

Valahol egy regényt olvastam, ahol a halálraítél előtt ilyenkor végigpörög egész élete. Szentül hittem, hogy lelőnek és csak egyetlen gondolatom volt: igaz, hogy meg kell most halnom, de azt a rohadt ládát mégsem találtuk meg. Igaz, nem azért akadunk csak gyökérdarabokra, kőre, sziklára, mert én hősiiesen ellenálltam; az igazság az, hogy valóban nem tudtam hol van a nyomorult. Ezek voltak utolsóként vélt gondolataim, de ekkor hátulról egy nagy ütés érte a tarkómat, s arccal előre belezuhanam a síromba.

Két nap múltán kedvenc magáncellámban voltam a Felka u. 6-ban. Kihallgatásra is csak egyszer vittek, ahol közölték velem, hogy megátalkodott magatartásom súlyosbító körülményként esik majd latba a tárgyaláson.

A tárgyalásra néhány nap múltán sor került. Ketten állottunk a „Vojennij Tribunal” előtt (Háromfős Haditörvényszék) Molnár Jánossal. Az eredmény 10-10 év szabadságvesztés, mely szovjet munkatáborokban tölendő le. Az ítélet ellen fellebbezni nem lehet. Kész. Ez volt Dzsugasvili karácsonyi ajándéka.

Visszakísértek minket a Felka utcába, de már a bányászok cellájába kerültünk. Bár szűken voltunk, beszélgethettünk egymással, és nem fáztam többé, mint eladdig. Az olyan apróságok, mint a rossz levegő abban a zsúfolt odúban, hogy naponta csak két alkalommal engedtek a latrinára menni, hogy mosdatlanok, piszkosak, sőt bűdösek voltunk, nem sorolom tovább, lassan megszokottá váltak számunkra. Ebben a cellában már világítás is volt, egy gyengefényű izzó lógott arasznyi dróton a fejünk fölött, annak fényénél teltek napjaink, mostmár mondhatni teljes nyugalomban - lévén, hogy mindannyian túl

voltunk a kihallgatásokon, sőt már az ítéleten is. A bányászgyerekek elleni vád az volt, hogy szabotálták a széntermelést és felkelésre szítottak a felszabadítók ellen. Már nem elékezem arra, hogy milyen büntetéseket kaptak: a skála általában az 5-25 év között mozgott, s a halálbüntetések is gyakoriak voltak.

Egyik reggel az őrnagyra és rám mutatott: „Zabiraj-tisz sz-vescsámi!” - Ez azt jelentette, hogy szedjük össze a holminkat és készülünk föl indulásra. Nálam ez könnyen ment, mert a mocskos köpenyen és a sapkán kívül semmim sem volt. Rövidesen egy teherautó platóján kuporogtunk, majd zegzúgos belvárosi utcákon kanyarogva, egy szürke, robosztus, többemeletes háztömb előtt álltunk meg. „Davaj, szhagyiliszi!” - szogattak őrreink, csizmás lábukkal segítve leszállásunkat a magas platójú kocsirol, beteretelve bennünket egy boltozatos kapualjon át az épület fogadó-helyiségébe. Itt az ügyeletes őrség átvette iratainkat (Formulái) - két jókora, zsineggel átkötött iratcsomó volt ez, mely éveken át elkísért GULÁG-béli vándorlásaim alatt, s velem együtt tért vissza nyolc év múlva, ahol is az ÁVH vette azt pártfogásába... lehet, hogy ma is megvan valahol, ki tudhatja... Egy foglár megmotozott minket, majd adatainkat egy könyvbe beírta s intett, hogy indulás fel a lépcsőn.

A Conti utcai Fegyház patinás intézmény volt. Ránézésre is lehangoló látványt nyújtva rácsos ablakaival, melyek a külső járkelők számára is nyilvánvalóvá tették szomorú rendeltetését. A dúsan vasalt, masszív kapun bejutva, a vastag falak láttán, a rácsokkal elválasztott emeletek és folyosók labirintján át, amíg kijelölt cellánkhoz értünk, alkalmunk volt érezni ez ördögi terrorgépezet olajozott működését; a felvezező ismét átadott egy másik foglárnak, az újbóli motozás után intett s elindultunk előre a széles, kövezett folyosón. A folyosó két oldalán, úgy 6-7 m távolságra nyíltak a cellaajtók. Ezek előtt elhaladva, belülről csendes, de fenyegető morajlás hallott; az ormótlan kulcsos mellé még egy tolózár is szolgált. Az ajtók mellett, a falon 2-3 cm átmérőjű lyuk szemmagasságban. Nem tudtam, mi célú szolgálhat - de nem is volt időm ezen tépelődni. Az őr megállt egy ajtónál, lecsatolta övéről arasznyi kulcskarikáját, az ajtó kitérült - majd becsapódott a hátunk mögött. Talán 1945 decemberének végefelé jártunk akkor s én - a magam kis Felka utcai börtönmúltjával a hátam mögött, magamat tapasztalt börtönlakónak véelve - teljes nyugalommal léptem be. Még ma is eltölt az undor és borzadály, ha visszagondolok a látványra, amely ott minket fogadott. Talán egész nyomorult lágeréletem legmegrázóbb pillanata volt ez... bár később is volt részem tapasztalni, megélni hasonló helyzeteket, ilyen mélységes nyomorult lelkemben nem hagyott egyik sem. Talán mert addigra megédződtem. Ez viszont az első találkozásom volt azzal a mocskos csöcseléssel, amely valójában a felszabadítók második hullámát jelentette szerencsétlen Hazánk számára; az elsővonalbeli harcoló alakulatok után jöttek ők, a megszállók, a fosztogatók, lányainkat és asszonyainkat megerőszakolók, a büntetlenül gyilkolók, a söpredék. Akiiket még a saját katonai bíróságok is letartóztattak és elítéltek különböző bűncselekményeikért - főképpen dezertálás miatt - azokból láthattam vagy negyvenet a hatszemélyes cellába zsúfolva.

Mint veszett sakálok rohantak ránk, üres zsebeinket másodperc alatt kifogatva. Abban reménykedtek, hogy találnak valami zabrálni valót... Csalódás érte őket, de ez nem látszott torz pofájukon. Valamennyien mosdatlan, rongyos, tetves alakok voltak, köztük számosan különböző nemibetegséggel fertőzve. Itt jegyzem meg, hogy ezek többlet ételadagot kaptak gyógyszeradagjuk mellé - ezt rendszeresen beledobták a kübbe, nehogy meggyógyuljanak - és ezért egymást is igyekeztek megfertőzni és többnyire sikerrel. A levegő bűzös volt, majd-hogynem fojtogató. Az emberi test kigőzölgése, mocskos keveredett a folytonosan „üzemelő” kübli orrfacsaró szagával.

Erre még rátett egy lapáttal az ablakon függő, vattából csavart fityil füstje, mely arra szolgált, hogy folytonéggő paraszával rágyújtási lehetőséget biztosítson a zárka előkelőinek. Majd elfelejtettem: a cipőimtől megszabadítottak, valami elnyűt vacakot kaptam helyette és ez is kegynek számított.

Mint említettem, a cella egyik sarkában bűzlött a „parása” - a kübli. Ezt naponta egyszer ürítették. Jókora volt, a természetem mégsem fért bele és oldalt folyton csordogált. Fedele nem lévén pokoli bűzt árasztott. Természetesen az én helyem nem is lehetett másutt, mint ennek a szörnyűségnek a tőszomszédságában.

A koszt szabályos moslék volt, ezt az egykori köpöcsészekből fogyaszthattuk el; bádögök voltak. Evőeszköz nem volt, de nem is hiányzott a lötyyhöz. Kenyéradagunkat általában megdézsmálták, legcélravezetőbb volt azonnal befalni... nem volt nehéz megtenni. Itt láttam először szovjet „kenyeret”... Szegletes, fekete ragacs volt. Állítólag, ha falhoz vágták odaragadt. Én soha falhoz nem vágtam, de azt sem láttam, hogy valaki megtette volna.

Talán 2-3 hónapot töltöttem itt Jánossal, mondhatom barzalmas volt. Nem is a bezártság, a silány koszt miatti állandó és maró éhségérzet, sokkalta inkább azok miatt az emberi mivoltukból kivetkőzött (majdnem azt írtam „barmok” miatt... de ez nem lett volna igazságos azokkal szemben, akik egykor a Kisjézust melengették lehetőséggel...) élőlények miatt, akikkel összezárva voltunk.

Megrázó élmény volt számomra itt megismerni Kókai Kún Jenő alezredes urat (a fia osztálytársam volt a rep. hdp. iskolában), akit egy napon a cellánkba belöktek. Arcán látni véltem az undor és rémület kifejezését, amidőn betántorodott ebbe a pokolba. A csőcselék azonnal rárontott, és szép csizmájától pillanatok alatt megszabadították. Ha jól emlékezem, elmondta, hogy a Katpol - élén Pályi tábornokkal - adta át a szovjeteknek. Talán április lehetett, hogy egy fogoly szállítmánnyal (Etap) Sopronkőhidára vitték. Többé nem láttam. Feltételezem, hogy nem élte túl a reá váró sorsot. Ha valaki meglátogatja a községi volt Hunyadi Reáliskolai Nevelőintézet parkját, az ott álló Hősi Emlékmű talpazatára tekintve szép márványtáblán megtalálhatja Kósi Kún alezredes nevét.

Nem ritkán vert fel alvásnak alig nevezhető éjszakai kábulatomból sírás, jajveszékélés. Ilyenkor kivégzésekre került sor, és ezek helyszínéül az alagsori fürdő szolgált. Egy alkalommal egy alföldi, tanyasi családot vittek utolsó újjára. Nevüket kiáltották a visszhangzó folyosón. Később a fogház udvarán beindítottak egy-két gépkocsi motort, ezek zúgkát elnyomta a bővések hangját. A hullákat aztán az egyik teherautó elvitte. Ez a gyakorlat márciusig tartott.

Máig emlékezetes számomra az a nap, amikor a Conti utcai kivégzőhely visszakapta eredeti rendeltetését, s végre úgy-ahogy megmosakodhattam. Mintegy öt hónapja nem tudtam tisztálkodni. Szó szerint csupa mocsok voltam mindenütt. Hajam, szakállam, minden szőrzetem és a rajtam lévő kevés ruhám is telve volt tervekkel. Egy alkalommal, amikor egy másik zárkába tereltek valami oknál fogva, az ott lévő - láthatóan frissen letartóztatott két fiatal orosz katona „sztorik!”-nak szólított („öreg!”), láttam a szemükön, hogy sajnálnak. Persze ők még frissek voltak és jóllakottak is, mert az egyikük a köpenye zsebéből egy darab szép fehér „magyar” kenyeret vetett oda nekem, amit én hálásan köszönve, azonnyomban befaltam.

Egyik nap aztán futóúzként terjedt el a híre, hogy „Pajgyom v bányul!” - nem értettem, hogy ez mit jelent valójában. Úgy véltem, valami bányába visznek dolgozni. A szedett-vedett rablóbanda egészen fel volt ajzva... nem csoda, hisz ők épp oly mocskosak voltak, mint én. Felsorakoztattak a folyosón, és minden rongyunkat vinnünk kellett magunkkal. Lementünk a fürdőbe. Ott rongyainkat mind elvették, s ott álltunk pucéran, te-

vesen és bűdösen. Jánossal mindketten csont és bőr voltunk. Tetemen számos fekély éktelenkedett... nem részletezem. Végül - teljes borotválás után, hajunk lekopaszítása végeztével - belephettünk a zuhanyozó terembe. A gőztől alig lehetett valamit látni. Kerestem egy szabad vízugarat és a magamra kent feketés kenőcs lassan-lassan és kisebb-nagyobb darabokban, olykor szinte a bőrrömmel együtt oldotta le a reám kérgesedett mocskot. A víz inkább forró volt, mint meleg. Az a 3-5 perc valószínűleg menyország volt számomra: egyszerűen leírhatatlan. Nem sokára kizavartak az előtérbe, ahol már várt reánk a fertőtlenített ruha. Ez is jó érzés volt: a hideg, fűtetlen előtérben a jó meleg rongyokba belebújni. Sajnos a tervek egy része átvészeltette a tortúrát, s tovább szívta kevéske vérünket. Azért csodálatos nap volt, és a cellánk padlóját is felsikálták.

Nem sokkal az emlékezetes fürdő után, egy szállítmányt állítottak össze. Jánossal egy vagonba kerülünk, és ebben a vagonban volt Kókai alezredes úr is. Am úgy hozta a sors, hogy újaink elváltak: indulás előtt leszóliítottak, betuszkoltak egy gépkocsiba, mely mintegy félórás utazás után egy terjedelmes, szép épület előtt állt meg. Megérkeztem Vilma királyné úti „otthonom”-ba, ahol is az NKVD központja volt.

Itt minden kezdődött előlről: az „Intézmény”-be való felvételem, a magánzárka, kihallgatások. Kivételes elbánásban volt a szem: egyszemélyes ketrec a padlástérben. Meglehetősen hideg hely volt. Szerencsémre az egyik sötét sarokban - világítás nem volt - felfedeztem egy halom kócot és ezzel kitömtem ingemet és nadrágomat. Itt éjjel nem faggattak, s így kitömött ruhámban elég jól bírtam az éjszakát. Nappal megfelszálltam. Az éhség nem mardosott úgy, mint a Conti utcában, valamivel emberségebb volt az ellátás, mivel itt is a maradékokból etettek. A levegő is jó volt, hisz nem bűzös, zsúfolt zárkám volt, mint annakelőtte. Olykor a napsugár is betévedt a padlástéri tetőablakon át.

Egy-két nap múltán, amikor elérkezettnek vélték az időt, gondolván, hogy a szellős rekeszben jól megpuhultam - elkezdődtek a kihallgatásaim. Azt szerették volna tőlem megtudni, hogy hol találhatnák meg a Boffalvai Gyurkát, volt rep. hdp. iskolai évfolyam-táramat. Ő hiányzott nekik ahhoz, hogy egy összeesküvő, fasiszta csoportot a maga teljességében leleplezhessenek. Persze nem tudtam érdemleges segítséget adni, még ha akartam volna sem. Így aztán vagy két hetet töltöttem odafent. Érdekesség kedvéért elmondom, hogy szegény Gyurkát talán egy évre rá Pesten mégis elkapták, és ha jól emlékezem, legalább 10 évet töltött Dzsugasvili lágereiben.

Ugyanakkor tudomást szereztem, volt gyöngyösi diákori társamról, aki ugyanennek az Intézménynek volt a vendége. Amennyire tudom, csalinak akarták használni, hogy Boffalvait kézrekerítsék. Ő azonban túljárt az eszükön és meglógott előlük. Szkerült az osztrák határon átmennie. Ott kapcsolatba került magyar ellenállási csoportokkal. 1947-től rendszeres futárszolgálatot végzett, míg nem 1948 karácsonyán - amint azt Fehérvári István a „Börtönvilág Magyarországon” c. könyvében írja - a CIA árúsa folytán az AVH már várta a határon. Somhegyi László itt tűzharcba keveredett velük, s miután utolsó lövését is leadta, ráharcolt a nála lévő cián-kapszulára. Nagyon szerettem Őt, együtt próbálgattuk szárnyainkat a gyöngyösi reptéren: a Pipis-hegyen.

Végül is látták, hogy nem mennek velem semmire: a kihallgatások befejeződtek. Levittek egy közös cellába, ahol - be kell ismernem - arany életem volt: nem fáztam, meleg ételt is adtak és magyarokkal voltam együtt. Sajnos, nem emlékezem névszerint senkire. Itt töltöttem még néhány napot, majd egy szállítmánnyal elvittek Sopronkőhidára. Ez 1946. májusában volt.

Az utazás öt napig tartott. Enni talán egyszer kaptunk, azt hiszem, az őrszemélyzet a számunkra járó hideg ételmet ellopota. De kit érdekelt ez? Amikor a soproni állomáson kiszálltunk, a ránk váró teherautóra nem bírtam felszállni.

A sopronkőhidai fegyházra visszaemlékezve meg kell állapítanom, hogy az egyik legkellemesebb volt azon 11 műintézet között, amelyben megfordulni életem során szerencsém volt. A parancsnok szigorú és becsületes ember lehetett, mert mindenki megkapta a neki járó 2x0,5 liter lötyöt és a 45 dkg fekete kenyert naponta. Ami nagyon fontos volt: a magyarok külön celákban voltak. Minden tizedik napon fürdő volt, és a fertőtlenítés hatásos. Végre megszabadultam a tervektől. Orvosi vizsgálatra is sor került: emlékszem, hogy társaim egy emberként hördültek föl, amikor az orvos (maga is elítélt volt, egy derék zsidó) felszólítására letoltam a nadrágomat. A fenekem egyetlen tátongó seb volt a vitaminhiánytól, a piszkos ruhától, nem tudom. Ez a jó ember ekkor hozott valami sárga kenőcsöt, amivel néhány napig kengettem magam és a fekélyek lassan leszárdtak, elmúltak. Azonkívül naponta kaptam jó marékra való savanyúkáposztát.

Itt ismét összekerültünk Jánossal. Igen örültünk egymásnak, sokat beszélgettünk arról, hogy mit tartogathat még számunkra a jövő. No meg arról, hogyan lehet a poloskák ellen védekezni; napról napra meghúzták magukat, de éjszaka potyogott ránk az áldás. Engem különösen szerettek. Hiába feküdtünk a padlón, magunkat vízzel körülöccsolva. Ezek százával másztak fel a falon, hogy aztán a mennyezetről ránk vessék magukat, nem volt ellenük orvosság.

Lehetett már június, amikor bevagóniroztak egy szállítmányra való embert; becslésem szerint mi, magyarok a létszámmal a 10/6-ot tettük ki. Egy magyar vagonba 40 embert zsúfoltak össze oly módon, hogy annak két végében l-l szögesdróttal elhatárolt ketrecet alakítottak ki. Középen, a tolaajtó szélességében volt az őrségnek fenntartott hely: 3-5 fő tartózkodott ott. A ketrecek padlóján lyukat fúrta, ezen át kellett dolgunkat végezni. Nem részletezem, hogy egy ilyen akció mivel járt egy emberekkel teletömött térségben. Ahová én szorultam, ott a vagon oldalán egy vékony kis résen ki lehetett látni. Amikor Vámosgyörk állomáson megállt velünk a szerelvény, bizony összeszorult a torkom.

Az utazás Lembergig kb. 10 napig tartott. Naponta egy alkalommal kaptunk valami levesfélét: ebben a lötyben néhány szál káposzta úszkált halfoszalányokkal. Ezen kívül kétszer kaptunk egy-egy vödör forróvizet, reggel pedig belöktek valamennyi szárított kenyeret (szuharét) újságpapírba csomagolva, valamint húsz csapott evőkanál cukrot. Ez utóbbi sárga volt, de ízét nem tudom - ebből a magyaroknak nem jutott. Ugyanis már keverten utaztunk és ketrecenként az egy-két magyar jó, ha a száraz kenyérből tudott magának valamit szerezni.

Lemberg szomorú látványt nyújtott. Tántorgó léptekkel kutyagoltunk végig a városon. Kétoldali romos épületek, a meredező házfalak között mindenütt a pusztulás nyomai látszottak annak ellenére, hogy a háború már több mint egy éve véget ért. A járókelők alig vetettek ránk egy-egy pillantást... a látvány megszokott lehetett.

A város szélén egy irtatlan nagy tábor állott, ide tereltek minket és itt töltöttem el talán egy teljes hónapot. Ez a tábor volt a „Preszlinij punkt” az elosztóállomás. Mondhatnók: a GULAG előszobája. Ide futnak be az igények a Táv-Kelet Kazahsztan, az Ural és Szibéria légereiből... A Moloch farkasévégyű és ki-elégíthetetlen. Pedig a Vojennij Tribunalok ezrei dolgoznak megfeszített erővel sőt: a dolgok odáig fajultak, hogy a német fogolytáborokból szabadult szovjet katonákat egyből - rangjuktól és ki-tüntetéseiktől megfosztva - légerekbe irányították. Az ítélet sommás: 10-15 év fogságába; utolsó lövedékét agyába repíti, ajkán a „Za Sztalinul” felkiáltással. Ez nem tréfa, ezt így kell csinálni ahhoz, hogy hazatérve a Szülőhazába, elkerülhesse hazaárulóként való elítélését. Száz és százazrek jutottak erre a sorsra.

Az „Etap” - a fegyenc-szállítmány - a nyár kellős közepén indult ismeretlen cél felé. Itt már szovjet típusú vagonok lakói lettünk. Egy-egy vagonba 80 embert dugtak olyan módszerrel, mint azt a magyar vagonok esetében már elmondtam, azzal a különbséggel, hogy a két oldalsó ketrecet is kettéosztották: föld-

szinti és emeleti részre. Mind a négy rekesz 20-20 nyomorultat fogadott be. Az őrség itt is a vagonon belül volt, szökésre még gondolni sem lehetett. Az ellátás hasonló volt az addighoz: levesnek nevezett löty, a „szuharé”, egy vödör víz, ketrecenként - ezt általában az állomásokon merítették, és néha olajfoltok úsztak a feszínén, olykor fonóvíz („kipjatok” - forralt víz); s még ez volt a legjobb. Erről az útról csak annyit, hogy talán ez volt a leg-szörnyűbb az összes addigi, és a reám váró utak közül.

A nyári forróság - különösen, ha a szerelvény várakozott valahol, már pedig ezt gyakorta megtette, a vagonon belül az elviselhetetlenségig fokozódott. Utazásunk Lembergől a kazahsztáni Karabiszig 28 napig tartott. (Ez légvonatban is kb. 3800 km. a Keleti Hosszúság kb. 73 fokán.) Ami az időszámítást illeti: öt óra volt a különbség. (Az utolsó öt napban már nem tudtam enni, csak ittam volna, de a víz - ha volt - undorító, langyos és poshadt volt. Óreink is meglehetősen elcsigázottak voltak, pedig ők a nyitott vagonajtónál ültek. Naponta haltak meg emberek, ezeket egyszerűen kidobták a robogó vonatból - persze csak szigorú vizsgálat és jegyzőkönyvezés után. A vizsgálat igen egyszerű volt: az oldalukba nyomtak egy kihelyezett vasrudat. Ha erre sem mozdult, bizvást halottá lehetett nyilvánítani. Ez volt a módszer a láger halottaival is, s ott is bevált.

Az utolsó napokra nem nagyon emlékezem. Hosszú zokátolásokat követtek hosszú csendek, világosságot a sötétség, forróságot a fogvacogató hideg. Ami jó volt ebben az állapotban az a fájdalom és éhség hiánya.

Amikor végre megérkeztünk és az őrség „Davaj! Viha-gyitye szúki!” (Kifelé, kutyák!) kiáltására kiszédültem a vagon ajtaján, a tűző nap elvakított, alig volt jártányi erőm, hogy vagonbéli társaimhoz tántorogjak. Majd egyenként szólítottak mindenkit. Amikor a nevemet hallottam, felálltam, de hirtelen sötét lett és csend körülöttem. S ez csoda jó volt.

Amikor magamhoz tértem, azt hittem álmodom: egy fateknőben feküdtem - akár csak kisgyermek koromban, ahol Édesanyánk minket a jól befűtött meleg konyhában fűrésztgetett valamikor - és láss csodát: imé, itt vagyok és egy jószágos asszonyi kéz csutakolja rólam a rámkeményedett mocskot. Majd egy markos férfi lepedőbe csavar, hátára dob, sok szóban átvissz és ágyba fektet. Igazi lepedő és vánkos, igazi pokróc... Úristen, ez már a Menyország. Más nem is lehet. Aztán megint sötét lett és csend. Napokig tartó csend.

Ez a csodálatos állapot talán 3-4 napon át tartott. Néha magamhoz tértem kis időre; ilyenkor elmosódó alakokat láttam, amint fölém hajolnak, máskor énekhangot véltem hallani, magyarul. De olyan emlékem is van, hogy látom magamat, amint ott fekszem egy valódi vaságyon, pokróccal letakartan, de ebben nem voltam biztos; lehet, hogy álmodtam mindezt.

Lassanként visszatért belém az élet. A másnapokénti katasztrófák rohamok elmúltak. Ma is csak hálával tudok gondolni arra az orvosnőre - ugyancsak elítélt volt - aki visszafordította velem Kháron ladikját. Agyszomszédom elmondotta - akkor már valamit értettem az oroszról -, hogy kétféle betegségem van: malária és cinga. Ez utóbbiról akkor még nem tudtam, hogy mi csoda; ma már tudom, hogy nem más, mint egy általános gyengeség, mely a szervezet alultápláltságából ered. Vitaminhiány is járul ehhez és a szervezet, ha felélte tartalékait, akkor kerül ilyen állapotba. Nevezik még disztrófiának, skorbutnak is. A kinin, a savanyúkáposzta és a némi vízzel kevert tej volt, ami lábra állított. A maláriám még kétszer visszatért, a „cinga”, a lágerbetegség is, de nem egyidőben. Nemsokára az 1-es „Palata”-ból (kórteremből) átkerültem a 2-es, majd a 3-as terembe. Több tej nem volt, de a káposztából végig adták.

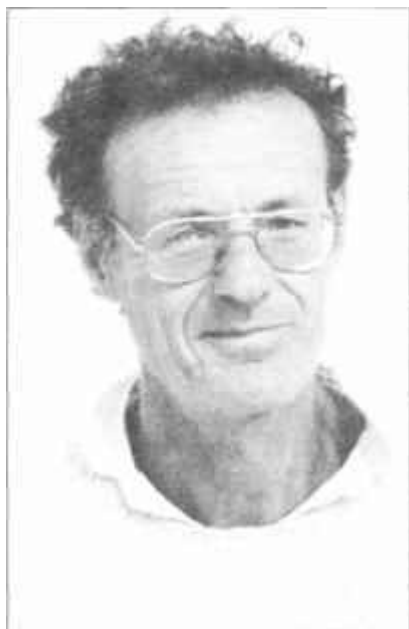
Nemsokára - talán augusztusban - indult velem egy Etap egy nyomorúságos, Dolinta (Völgycske) nevű faluba, melynek határában volt első, igazi lagerem: a GULAG teljesjogú állampolgára lettem.

(Folytatjuk)

CSAPÓ IDA

„... MINDEN JÁTÉK ÉS MINDEN KOMOLY”

Beszélgetés Somogyi Győző grafikusművésszel

Somogyi Győző 1942-ben született Budapesten. Képző- és Iparművészeti gimnáziumot és Katolikus Hittudományi Akadémiát végzett; 1968-ban egyháztörténetből doktorált. A művészetet önképzés útján tanulta. Korábban szitanyomokat készített, 1980-tól inkább fest. Eddig közel hatvan fontosabb egyéni kiállítása volt. Hat saját és illusztrált könyvet publikált. Díjai: 1977. Mikolci Grafikai Biennálé fődíja, 1982. Hatvani Tájékp Biennálé Aranydiploma, 1987. Munkácsy Mihály-díj, 1992. Magyar Művészetért díj, illetve Pro Natura-díj.

Azt tartják, a Káli-medencében mintha megállt volna az idő. S valóban: a különös hangulatot még az ide csupán betévedő is átélheti. A táj archaikus szépségű, s a színek ragyognak. Somogyi Győző festőgrafikus szerint az itteni néphűséges, s szőlőbe-borba-hitbe kapaszkodva őrizte meg a maga lelkiségét. Salföldön, ebben az emelkedőre meglepedett kicsi faluban is azonnal szembetűnőek a jellegzetesen Balaton-felvidéki klasszicista formák, pontosabban annak magyar paraszti változatai. Az itteni házak arca királyi arc. Hatosztású ablakok, magas oromfal, fehéren fehér vakolatdíszítések, csipkefal: itteni nyelven „macskalépcső”... Az oszlopok, a párkányok zömökek, a fazekakban leander nő. A házak a telekhatárra épülnek. A Kossuth utca 14-ben egy ilyen épületben lakik Somogyi Győző, aki rég felcserélte a budapesti életet a salföldivel. Unja már, ha erről faggatják, mert ezzel legtöbbször ki is merül a vele készíthető interjú.

A sok-sok különféle épületben, a műteremben isteni rendtelenség, a kívülálló számára átláthatatlan káosz. A régi tárgyak vagy elmúlt korok üzenetét sugárzó maiak között alig akad huszadik századi eszköz - a budi is udvari. Fa ülökén székely népi csúfolódás könyv és egy környezetvédelmi folyóirat. A konyhában ott hever az élénk színekben pompázó, az erdélyi fejedelemségről szóló könyv Somogyi Győző elmélyült tudásának bizonyítékeként, de a műteremben előke-

rül a Káli-medencéről szóló könyv is, melynek nemcsak grafikus, hanem szövegírója is volt, kapcsolódva Szelényi Károly fotóművész munkájához. Az egyik kép aláírása szerint racka juhokat hajtanak a salföldi Fő utcán. A fotón maga Somogyi Győző ballag birkái után. Dél előtt is kihajtotta őket két fehér pulija kíséretében, s kis idő múlva a három fehér arab félvérre is sor került. Ma már tudja, miért vonzódott ösztönösen ezekhez a lovakhoz: okosak, intelligensek, szívósságuk révén sokat bírnak. De legelőre vonult Fáni, a kis csacsi és egy várandós szamár-mama is. Beszélgetni a konyhában kezdtünk miközben a házigazda késői reggelijét falatozza.

- **A** művészen az az érdekes, amit csinál, nem a személye. Bár néha elég értelmes dolgokat mondanak a politikusokhoz képest.

- *Nem igazán szereti a politikusokat?*

- Ki kedveli őket? Aki nem párt-politikus, aki egész nemzetben vagy egy nagyobb régióban gondolkodik - mint például Habsburg Ottó -, olyan nagyon kevés van. Vagy nem kap nyilvánosságot. A szigorú terror megszűnt, elméletileg, mindent szabad mondani, senkit nem visz el az ÁVO. Legfeljebb nem jelenik meg valami vagy nem úgy, ahogy eredetileg gondolták. De arról is lehet tenni, hogy valami ne jusson el a hallgatókhoz, a nagyközönséghez. A művész azért van szerencsés helyzetben, mert nincs kiszolgáltatva a sajtó

közvetítő eszközeinek. Engem a néző - hál' Istennek! - közvetlenül néz a képeimen keresztül.

Igaz, így kisebb körű a hatás, de legalább tiszta.

- *Mit gondol: Önből mit látnak a nézői?*

- Erről inkább őket kellene megkérdezni. A szándékaimról tudok valamit mondani, illetve tapasztalataim vannak a képeim hatásáról. A művész sosem tudja, mit akar, mert nem tudatos az alkotás jelentős része. Amit tudok, az csak picit része annak, amit csinállok, és lehet, hogy nem is egyezik az eredeti elképzeléssel. Én szándékom szerint a világ szépségét és a tökéletességét szeretném bemutatni, hogy általa kedvet csináljak az embereknek az élethez. Hogy a természetet, a valóságot és egymást megszeressék. Nem az a fő cél, hogy a műveimben gyönyörködjenek, hanem, hogy általuk kinyíljon a szemük az élet szépségére, az Isten jósgára és egymásra. Eddig ez így filozófia. Hogy mennyire sikerül megvalósítani, az újabb kérdés.

- *Említette az előbb, hogy vannak tapasztalatai az alkotásai fogadtatásáról.*

- A grafikáimban például vannak, akik csak a groteszk hatást látják. Vannak, akik azt hiszik, ezek gúnyrajzok. Hogy ki akarok valamit vagy valakit figurázni. Mert nagy feje van, meg csúnya az arca, vagy szenvedést ábrázol a kép.

- *Ez lenne hát az első olvasat?*

- Most már nem mindenki... Minden alkotáshoz kell egy alkotó és egy néző. Alkati különbségek vannak. Egy kritikus és borongós karakter az előbb említett oldalát látja meg, veszi észre a grafikáimnak. A festményeim esetében pedig kimondottan érzékelhető, hogy van, akiből rajongást és boldogságot váltanak ki, másból meg egész egyszerűen dührohamokat. Az epebajos emberek a sárgát nem bírják, betegek lesznek tőle, üvöltenenek a képeimtől. Jönnek közeli barátaim, és közlik: a grafikáid szépek, de ezek a borzalmas, csiricsárá giccsek! No, nem így mondják, mert ennél azért udvariasabbak - nevet.

- Figyelmeztetnek, hogy nem kéne ezeket csinálni, mert nem lehet a festményeimet elviselni. Ugyanarra a képre mások pedig igazi, őszinte boldogsággal reagálnak - látom rajtuk -, és ezeknek a festményeknek a társaságában szeretnének élni. Az embernek az egész élettörténete benne van abban, ahogyan rezonál bizonyos dolgokra. De van még egy nagyon fontos dolog.

- *Nevezetesen?*

- Főleg a műveltebb közönség van megkeverve a kritikusoktól. Eleve már a tanárai, a tanítói is fejébe verték, hogy mi szép és mi nem. Nem őszintén és nyitott szívvel közelednek egy-egy képhez. A legtöbb modern műalkotás sokaknak nem tetszik, csak nem merik bevallani, nehogy műveletlennek tartsák őket. Nagyon szép - mondják, miközben valójában belülről szorongnak. Az egyszerűbb emberek meg, - akik még őszinték lennének - azt tanulták, úri dolog a művészet, ezért nem nézik meg a képeket, illetve nem mennek kiállításokra.

- *Kitől kap hát őszinte véleményt?*

- Azért akad ilyen is. A sok különböző véleményből végül is összeáll a kép. A művészetben a kritikusok és a művé-

szettörténészek terrorja uralkodik. Engem ez hál' Istennek nem érint, mivel vidéki művész vagyok. Mintha lövészárokban lennék: a fejem felett elmennek a lövedékek. A kritikák mindig politikai és világnézeti alapon működnek. Valamilyen ideológiát próbálnak számon kérni a művészen. Az így volt a kommunizmusban, így van most a kapitalizmusban is.

- *Minek tulajdonítja, hogy jó kritikákat kapott?*

- Annak, hogy jó dolgokat csináltam. Bizonyos színvonal fölött hiába csikorgatja valaki a fogait, akkor sem lehet letagadni, hogy valami jó. Ezenkívül abban is szerencsém volt, hogy amikor elkezdtem a szakmát, akkor már a merev elvárások oldódtak. Tíz évvel korábban a pártirányítás, a szocreál szigorúbb volt. Az előttem lévő nemzedék tagjai - mint például Gyémánt László - szinte mind kimentek külföldre, mert nem engedték őket kiállítani. Az én grafikáimat kezdetekből egyértelmű elismerés fogadta a szakma részéről, és mire elkezdtem festeni, addigra olyan nevem volt, hogy nem mertek nagyon belém marni. Hetvenháromtól mint grafikus eléggé ismert voltam, díjakat nyertem. Ha ezekkel a festményekkel kezdőként állok elő, akkor agyonvágna, hogy giccs, amit csinállok. Így meg nem húzhattak le azokat, akik korábban agyondicsérték a grafikáimért, amikor nyolcvanban megvolt az első festmény-kiállításom.

- *Mi volt a váltás mögött? Korábban is létezett bűvópatakként ez a vonulat?*

- Igen. Próbáltam festeni, de nem ment. Nem találtam a hangot, a technikát, nem voltak olyan élményeim. Budapesten piszok van, szürkeség, és ahhoz jobban illett a grafika. Aztán jött Görögország... Volt egy emlékezetes utazásom, ahol tiszta színeket láttam. Ebből szinte egyértelműen következett Salföld, a Balaton-felvidék. Ezek hatására kezdtem festeni. Kialakult egy olyan stílus, ami úgy látszik, nekem megfelel: világos, tiszta színekből. Kicsit naív... ilyeneket szoktak mondani, de ez valójában nem naív festészet. Azóta főleg festő vagyok, hogy Salföldön élek, de grafikákat is csinállok.

- *Miért pont a Káli-medencében?*

- Gyerekkorom nyaralási élményei miatt a Balaton északi partjához vonzódtam, és a barátaim is ezen a vidéken keresgettek. Hogy Salföldet találtuk meg, véletlen. Ez a régió, ez a környék a fontos nekem. Itt kicsit mediterrán a táj: sokat süt a nap, szeretem a kopár sziklákat, a szőlőt is borzasztóan. Kedvelem azokat az embereket, akik iszákosak. Az egész kicsit hasonlít a görögökre. Az itteniek jókedvűek, lezserek, szeretnek mulatni, nagyokat beszélgetni, ugyanakkor kedélyesek. Nagyon bírom őket. Állandóan meghívjuk egymást, egyik lakomából a másikba esünk...

- *Ezek szerint kölcsönös a szimpátia.*

- Itt már sok a betelepedett, de az őslakosok is nagyon toleránsak. Ok már átéltek törököt, tatárt, oroszot, németet, akkor engem is ki fognak bírni - nevet. - Nem azt mondom, hogy én vagyok a kedvenc embertípusuk, de azt gondolják, még egy művész is elmegy itt. Úgy látom, ebben a faluban boldog élet folyik. Egyedül az a baj, hogy az öregek egyre fogynak, a gyerek kevés, lassan a többség az időszakosan itt nyaraló. Most csak hetven állandó lakosa van a falunak, de különben Salföld kétszáz személyre van méretezve.

Ami nekem ezen a vidéken külön tetszik, hogy itt a környéken csupa csendes kis falu van. Egy akkora város, mint Keszthely vagy Tapolca már zajos. Ipari üzemek vannak, autók, benzinkutak sokasága... A falut tartom a legideálisabb élettéremek. Mindenki mindenkit ismer, állandóan át tudunk menni egymáshoz, mégis mindenkinek megvan a maga területe. Városon rémes, hogy be vagyunk szorítva egy lakásba és a falon túl élő már idegen. Még a patkányok is harapósak, agresszívek lesznek, ha össze vannak zsúfolva. Az urbanizációt nemcsak a kommunizmusban, most is erőltetik, csak most kapitalista alapon. A lakótelepek létrejötte mögött kimondottan üzleti érdek húzódik meg, noha a magyar nép alapvetően falusi lélek. Az ember szívéhez a kis boltok, a kis kocsmák, a kis iskolák állnak közel, ámde a hatalmasságok érdeke nem ez. És végül is emiatt szenvednek az emberek.

- Egyértelmű volt az Ön számára, hogy ezt a hivatást kell választania?

- Gyerekkoromtól kezdve mindig is művész akartam lenni. Voltam sokminden más, kivéve akasztott ember, ahogy mondani szokás. És most is sokminden vagyok, de lényegében a művészet az, amiből meg tudok élni. Ez az, amihez értek. A többi csak amatőr módon csinálom.

- Mit sorol az utóbbiak közé?

- Például a lovazást, a parasztkodást... Hét évig papként is működtem. Aztán a legkülönbözőbb munkahelyeken dolgoztam - csak a megélhetés miatt. Nyomdász voltam négy évig, azt nagyon szerettem. Retusőr szakmát szereztem, de ez megszűnt, ma már nem létezik. A nyomtatott képeket javítottam ecsettel. Amióta Salföldön élek, szabadúszó művész vagyok, másképp nem is tudtam volna idejönni. Nagyon sokat kell dolgozni, amibe sokminden beletartozik, de a tevékenységeimet nem lehet szétválasztani. Egy művésznek magának kell a munkahelyét

is felépítenie. Sőt, olyan életteret is létre kell hoznia, ami őt megihletti. Az, hogy környezet- és természetvédelemmel foglalkozom, vagy hogy huszárosdit játszunk a Balaton-felvidéki Huszár Egyesületben, ez mind kell a művészetemhez. A természetvédelem azért van, hogy szép legyen, szép maradjon az itteni táj... Mivel történelmi képeket festek, ehhez meg a huszárok kellene. Kell, hogy lássam a lovasokat, de kellenek az állatok is. A lovakon kívül a birkák, a pulik, a szamárak is ezért vannak. Műterembe beszorítva, külső élmények nélkül nagyon verszegény művészet születik. De az alkotás folyamata titkos. Még nekem magamnak is meglepetés. Leginkább a testi működéshez tudnám hasonlítani. Ahogy az emésztésem zajlik például. Megéhezem, eszem, időnként vécére kell menni... És nem tudom, mi történik a beleimben.

- Elég profán hasonlat

- Igen, de az egész képzőművészet voltaképpen nagyon profán. Ez kézműves, testi tevékenység. Nem olyan szellemi, mint a zene vagy az irodalom. Mert anyaggal dolgozom. Legjobban a főzéshez hasonlít, mert mindig kotyvasztani kell.

- Főzni is szeret?

- Igen, szeretek. A festés is úgy kezdődik, hogy leütök egy tojást, hozzáöntök egy kis olajat, összeturmixolom. Egy kis pohár víz kell még mellé, hogy tojástempera legyen belőle. Ezzel festek.

- Az ihlet pillanata dönti el hát, hogy rántotta készülő vagy festmény?

- Igen, ezt is lehet mondani -, de azért nem tévesztem össze a dolgokat. Szerencsés esetben a művész mindig művész. Ez az egész életét átfonja, és nem úgy működik, hogy reggel nyolckor bemegyek a munkahelyemre, és akkor művész vagyok, aztán amikor este kijövök, hétköznapi polgár. A magánélet, a közélet egybeolvad a környezettel. Tulajdonképpen lakásom sincs, soha nem is volt. Minden valamilyen szempontból műhely, munka, ezért nagy a rendetlenség, amiben kicsit ott van az otthontalanság is. Mindenütt valamit csinállok, amit aztán otthagynok, félbehagyok. Általában egyszerre tízféle dolog az, amit elkezdek. Itt egy kis rajz, ott egy könyvillusztráció... Akkor folytatom, amikor belső utasítást kapok, hogy kell, vagy rájövök magamtól is. Akkor odarohanok és tovább viszem...

- Most mi minden van félben?

- Van egy nagyobb festményem a honfoglalásról. Sajnos határidős, egy pályázatra készül. A Száz magyar ősréplépe portrészorozatomnak hiányzik még három darabja, egy kiállításra szánom őket. Ezenkívül két-három tájkép van elindítva, de közben kétféle falucímert is tervezek. Még a falucímerek sem hétköznapi dolgok, mert a környezetemhez tartoznak: ismerem a helyszíneket, a helybéli embereket... A címerekért, a zászlókért egyébként is rajongok. Ezekhez előtanulmányok kellene, festés közben is könyveket olvasok... Nagyon szertefolyó szakma

az enyém. Az is előfordul, hogy általános iskolának oklevelet rajzolok. De azt is nagyon élvezem. Aztán újságot szerkesztek: írom, rajzolom a helyi „bulvárlapot”, ami kétszázötven példányban jelenik meg. Ez tulajdonképpen a Káli-medence Környezetvédelmi Társaság lapja. A tagok ötszáz forintot fizetnek az egyesületi tagdíjra évente, és ennek fejében kapják ezt az újságot. Aztán gyerekkorom óta papír katonákat készítek, és terepasztalon csatákat játszom. Nem

hajtogatom, hanem úgy vágom ki őket. Nagyon kicsik: egy centisek. Kifestem valamennyit - mindegyiknek keze, lába, arca van. Most ötvenhárom éves vagyok, de ezt négy éves korom óta csinálom. Időnként új katonákat készítek, mert „megsebesülnek”: leesnek, valaki rájuk lép. Netán rájuk tüszentenek, és elszáll a terepasztalról az egész hadsereg. Biztos van vagy tízezer katonám különféle dobozokban szertesztét. Lehet, hogy valaki ennyiféle tevékenységben megbolondulna. Mert úgy érezné, az élete szétesik, a környezete rendetlen, a napjai áttekinthetetlenek.

- De ez csak a látszat?

- Nemcsak látszat, de nekem nem terhes. A környezetemnek, a családtagoknak próbatétel lehet, mindenképpen toleranciát igényel tőlük.

- És működik ez a tolerancia?

- A feleségem is művész. Inkább arról van szó, hogy igyekszünk kölcsönösen egymás bolondériáit elviselni. Arra szolgál ez a két nagy ház a két nagy kerttel, hogy ki lehet sen téni egymás útjából. Amikor néha megkérdezik, hogy szabadidejében mit csinál, számomra fölöttébb mulattató kérdés, mert nekem minden egybefolyik. A játékot sem tudom abbahagyni. Mert nem tudom megkülönböztetni, mi a játék és mi a komoly. Mert minden játék és minden komoly. És minden munka és minden szórakozás.

LACZKÓ ANDRÁS

BERNÁTH AURÉL ÉS DÉRY TIBOR*

A BALATON MELLŐL. A hatvanas évek elejétől gyakoribbá váltak Déry küldeményei, beszámolóí: minden fontos ügyről levelet, értesítést küldött festő barátjának. Ilyen volt az is, amelyik a Balaton melletti üdülőházuk, villájuk megszerzéséről számolt be Bernáthéknak. Az 1966. tavaszán, májusban keltezett levél érdekessége az, hogy a költözködés gondjairól, nehézségeiről, az új ház elfoglalásáról adott képet már Füredről az író. Azt jegyezte le, hogy hányan

Bernáth Aurél: Önarckép sárga kabátban

Déry Tibor a tamáshegyi tanya szobájában

dolgoztak a házában, milyen rumli fogadta a nézelődésekor, és hogy miért nem lehet pihenni, illetve dolgozni. Olyan fordulatok szerepeltek a lapon, hogy az ágy alatt jobban lehetne aludni, mint benne, s legjobban a fürdőkádban, mert az egyáltalán nincs. Az iparosok özönlése és a számlák lobogtatása változatlanul tartott, s ez nyilván stresszállapotba hozta az író. Olykor már az a gondolat is megfordult a fejében, hogy az embernek egyáltalán ne legyen magántulajdona, mert ha van, akkor nem használhatja, vagy ha használja, akkor annak baljós következményei lesznek.

Ez persze nem vette véglegesen el a kedvét attól, hogy mindjobban odakötődjön Füredhez. 1966-tól kezdődően egyre gyakrabban küldött értesítéseket, meghívókat Bernáthéknak. Ilyen értelemben írt Déry 1968. április 28-án Bernáth Aurélnak. A levél érdekessége, hogy rajz is van a papíron, méghozzá ugyanazzal a tollal, amivel a szöveg készült, s az néhány jellegzetes vonással a házigazdákat ábrázolta. A sorokból egyébként az derült ki, hogy a tavasz elejét Déry már Balatonfüreden töltötte. Természetesen hívta a festőt: „A ház előtti eklektikus gesztenye jegy díófa} máris döntő virágzásba kezdett, ugyanígy a csalógány néven is ismert fülemülék a zenei háttérről gondoskodnak. A vendégek szórakoztatásáról tehát éjjelnappal gondoskodva lesz. Mint ahogy hallom, hogy a közeli napokban úgyis Ábrahám kebelébe készül kiszállásra, felhívom, hogy házunkat el ne kerülje, hanem ellenkezőleg, felkeresse, az érzelmi egyéb leltár szemrevételezése céljából víz persze megint nincs, de villany még van.”

Ugyanennek az évnek a tavaszán érte kisebb baleset Bernáth Aurélt. Erről értesítést kapott az író. Együttérzéséről, megértéséről és tanácsairól szólt a következő levélben. Emlékez-

tette arra a sorok kézhezvevőjét, hogy már Füreden is érte baleset, amit gyengébb bokájának tulajdonított, ezért tanácsolta a festőnek, hogy magas fűzős cipőben járjon. A tamáshegyi nyaraló, ahová a gyakori meghívások invitálták a Bernáth családot, kissé távolabb esett a várostól. Kiderült a küldeményből az is, hogy a hideg és erős szelek következtében mindössze tízpercnyi sétát tudott Déry tenni, de „a szobában jó meleg van, s nincs íróasztal”.

Ugyanakkor azt is tanácsolta Bernáthnak, hogy foglalkozzék többet írással, mert olyan tehetséget látott benne, amit feltétlenül kihasználni javasolt. Barátságuk emez oldalának megvilágítására a későbbiekben még visszatérek. Az író a Bernáthék minden hírére, családi eseményére élesen reagált. Látható volt ez az apróbb baleset ügyében, amikor magas szárú cipő viselését sürgette. Ugyanígy örömmel reagált arra, amikor Bernáth Aurél értesítette, hogy második unokája is megszületett. A következőket írta: „*hát ez igen, mondanám, dupla nagyapai minősítés felér szerintem egy fél Kossuth-díjjal, persze azzal a különbséggel, hogy ezt kapná, amazt költeni fogja. Pláne ha az ivadék 54 centi és négy és fél kiló. Hangja erős, átható. Panaszkodás közben az arca ráncos és vörös. Mi lesz belőle, festő vagy író? Ha a kritikus pályát választaná, kérem ajánljon be szíves jóindulatába.*”

Összetartozásukban volt valami egymást, heccelő melegség, összekacsintó komikum. Ez derült ki a Balatonfüredről 1969. június 20-án keltezett levélből. Ugyanis a nagyapai örömről ott várta az értesítés Déryéket, s éppen akkor, amikor Ausztriából érkeztek haza. Csak a kelet napján szedett össze annyi erőfő Déry, hogy meghatott és baráti köszöntését elküldje. Egyébként akkor

* Részlet egy nagyobb tanulmányból

nem a legjobb egészségi állapotban volt; fejfájással, náthával, gyomor-, reumabántalmakkal, lábfájással, é vágytalansággal küszködött, füle, szeme is fáj, de - mint megjegyezte - más baja már nem volt, így töretlen optimizmussal dolgozhatott tovább. Vigasztként emlegette annak esélyét, hogy Bernáth Aurél ellátogat hozzájuk, mert akkor közösen elmondhatják véleményüket a világról, élményeikről, benyomásaikról. Végezetül idézzük azt a részt, amelyikben a nagyapai örömhöz újólag gratulált: „*az ivadékot azalatt majd valaki más pályázza. Apropói Elfelejtette megírni nevét. Lehetne Achill, Taksony, Koppány vagy Zakariás, hamarjában más nem jut eszembe. De talán már Marili gondoskodott.*”

1969. augusztusában újabb invitálást küldött Déry a festőnek, azzal a mondattal: nagyon hiányzott „a savanyú arca”, és mindenképpen várná, hogy legalább egy napra megérkezzen. Igaz, 1969. augusztusának végén az idő már rosszra fordult, de ahogy a tavaszi idényben, ugyanúgy megígérte itt is a fűtést meg egyéb gondoskodást, hogy a találkozás nyélbe üthető legyen. Erre a meghívásra Bernáth nyilván pozitív választ küldött, beleegyezett abba, hogy elutazik hozzájuk, mert az egy héttel később Balatonfüreden kelt sorok már a következőket tartalmazzák: „*persze okvetlenül jöjjön, ámár különböző dolgok közbejöttek, szombaton jön anyósom és sógorom is, így nem aludhat nálunk, mert nincs szabad ágy, de szabad hely keblünkön azért van. Továbbá Vajda Imre barátunk váratlanul meghalt, szombaton lesz a temetése. Pestre megyünk, de még aznap este, vagy legkésőbb vasárnap délelőtt visszajövünk és várjuk. Remélem a jó idő tartja magát.*”

A festő válaszlevelében nem maradt adós a felelettel. Hogy milyen stílusban írhatott, annak illusztrálására idézem Bernáth Aurél egyik emlékkönyvi bökkersét:

A ház úrnője: A férj Tibor
Böbe Iró. Bort
Bent bög ő Ti igen
Ha Benő Ő viszont
Bőgeti Nem isz'
De férje nem Benő De ki hisz

Am ő
Oly előkelő
Hogy a szerző
Hazard Benővel
Élteti.

A nem ivó
Írónak?
Biz-
tos, hogy titokban is
Bili-
Komból

E vers szerzője
Festő. Melan-
kólikus író
is egyben. Ki ró
Betűket, ha
Festeni kéne,
S a béke
Kedvéért fest
Ha Pes-
ten írói ihlet
Szállja meg.

Az évek előrehaladásával egyre növekedtek, sokasodtak azok a jelek, amelyek - mindennapi kifejezéssel - az öregedéssel függtek össze. A két művészlélek azonban igyekezett ezen minél erőteljesebben túltenni magát, és megőrizni valahol belőlük azt a fiatalos gondolkodást, ami jellemezte addigi kapcsolatukat a világgal. A hetvenes évek fordulópontot jelentettek életükben, hiszen akkor oly korba léptek, amelyik már egyre inkább előhozott bajokat, illetve azok lehetőségét, s egyre többször kellett ilyenekkel szembenézniük. Erről tudósított Déry, amikor egészségi állapotáról számolt be. De ezen túlmenően olyan dolgokra is kitért, amelyek összefüggtek a test erejével. Azt írta például 1970. szeptember 4-én a festőnek, hogy ne bánkódjon egy olyan cím miatt, amit egyik látogatása után véletlenül elvitt, majd visszaküldött. Arról biztosította, hogy a bánkódás a lehető legrosszabb megoldás, mert természetesen vele is nagyon gyakran előfordult az, hogy meglepedezett bizonyos dolgokról. Példának említi azt, hogy olykor elfelejti az alsó-trikóját fölvenni. Belebújik a felsőbe, már teljesen felöltözik, majd megpillantja szegény trikót, amint ott lóg a szék támlán, kezdheti előlről. Ilyen és hasonló fordulatokkal igyekezett megvigasztalni barátját. Bernáth az 1970-es években többször küldhetett panaszkodó sorokat vagy olyan esetek leírását, amik az öregedéssel

összefüggő bajokról, negatívumokról szóltak. Ilyesmi történt 1975. júliusában Déry arra invitálta (ami egyébként állandó téma), látogassa meg, hogy együtt lehessenek. A további mondatok már külön érdekesekek: „*vágyom arra, hogy megint együtt legyünk egy darabig, hisz maga az utolsó még élő régi barátom. Kopaszága fokát is meg akarom állapítani, s a magaméval és Illyésével összemérni. Fontos!*” Ezzel függött össze, hogy Déry olykor teljes örömmel, már-már ekstázissal adott számot olyan időszakokról, amikor minden érzékszerve kiválóan működött, amikor egészsége teljesen rendben levőnek tűnt. Így tette első számú

Bernáth Aurél: Primitív aphoteózis

Déry az ítélet nincs című önéletrajzát írja

problémává egyik küldeményében a has kérdését, kifejtette: már megint kíváló, azaz homorúságra hajlandó, de kis igényű és működőképes állapotú szerv. Az állapotrajz elsődleges fontosságúvá vált, a pillanatnyi öröm, a test és a lélek harmóniája ugyanis a munka feltétele volt. Azaz a híradás nem öncélú, sem a festő, sem az író esetében. Mindketten arra törekedtek, hogy amit leírtak, abból a másik fél számára az derüljön ki, mennyire képesek a munkára. Vagyis az egészségi állapot feletti sajnálkozás, a bajok leírása azért történt, hogy miként tud dolgozni. Az 1975. nyarán a Tamáshegyről küldött meghívólevélben már szó esett arról, hogy miért akart mindenáron találkozni az író a festővel. Pár héttel később már teljesen bizonyos, hogy minden helyzetbeszámoló mögött a munkaképesség fölötti meditáció állt. Az 1975. augusztus 26-án kelt levélből idézek: „*ezúttal csak annyit, hogy jó volt ismét együtt lenni, s még aránylag jó időben. Bár fázékony anatómiája így is megkívánt egy takarót a térdére. Most már zordabbra fordult az idő, be is szereztem már egy helyes kis náthát, amely már negyedik napja szobafogságra ítélte. De hát ami a fogságokat illeti, én már különbekezt is túléltem, most is igyekezni fogok. De még mindig nem dolgozom! Jaj!*” A munkával, a vállalt feladattal sokat foglalkoztak. Ez látszik abból a valószínűleg utolsó küldeményből, amit Déryéktől még kézhez vett a Bernáth család. 1976. június 21-én kelt Tamáshegy-Balatonfüredről a következő levél, ami ezt tartalmazza: „*Hát megérkezünk volna a tanyára, az első napok költözködési zűrjei után most már békésen napozunk, nézegetjük a Balatont fentről, a Tamáshegyet lentről, és boldogok vagyunk aránylag. Választ csak annyit kérek a levélre, hogy megkapta-e, s éle, hogy hogyan, azt nem kértem.*”

MŰVEK, ÉS VÉLEMÉNYEK.

A barátság ismeretében csaknem törvényszerű, hogy az író és a festő művek cseréjére sort kerített. Megerősíti ezt a feltevést az, hogy 1962. augusztus 3-án maga az író köszöntö meg azt a képet, amit Bernáthék küldtek neki. A levélből nem derül ki,

hogy milyen műről van szó. Hogy fényképmásolat-e vagy eredeti munka, de az nyilvánvaló, hogy megérkezett és lehetőséget adott arra (nemcsak egyetlen alkalommal), hogy Déry elmélyüljön a festő világában. Ez az egyetlen adat persze nem sok következtetés levonását engedné meg, de azt valószínűnek kell tartanunk, hogy nemcsak akkor került sor ilyen cserére. Nézzük a tényeket! 1965-ből megőrzött egy fényképet a festő, amin Pátzay Pál, Bernáth Aurél és Déry Tibor ismerhető fel. A három művész Bernáthék lakásán beszélgett, méghozzá nagyon jó hangulatban. Az oldalról látszó Pátzay valami humoros dolgot mesélt nevetve, s a másik két alkotón ugyancsak jó hangulat tükröződik. Ez már egy másik bizonyíték arra, hogy közös képzőművészeti élményeik (és véleményük) lehetett. Bárhogyan forgatjuk, s bármiként kerülgetjük, végül is ki kell mondani, hogy barátságuk nemcsak műzsák testvériségét bizonyítja, s nemcsak a kölcsönhatások lehetőségét villantja fel. Azt is, hogy a festő, az író képzőművészeti véleményére, jártasságára befolyással volt, s hasonlóképpen Déry bizonyos mértékig meghatározta azt, hogy Bernáth milyen irodalmi alkotásokhoz jutott el. Minden alap megvan annak kimondására, hogy beszélgettek, vitáztak művekről. Nemcsak az élmények alapján. Az ugyancsak szerepet játszott ebben, hogy a festő maga is írt, törekedett arra, hogy minél jobban kifejezze önmagát. Arról külön tanulmány készült már, hogy milyen kapcsolat fűzte a festőt Szabó Lőrinchez, s a költőnek mekkora szerepe volt egyik kéziratának stilizálásában. Amikor a 60-as évektől gyakoribbá vált a levélváltás Bernáth és Déry között, akkor vitathatatlan lett, hogy az író ugyancsak segíthet bizonyos művek és kéziratok elbírálásában. Bernáth Aurélnak A Múza udvarában című könyvében olvasható Déryről egy portré. Szó volt már arról, hogy a festő ebben az emlékező esszében emlegette Dérynek a Nagy tehén című versét. Természetesnek kell ezután látni, hogy az azt elemző levélben a megszólítás után Bernáth

neve alá odakerült az N T I rövidítés, amit a levél alján úgy oldott fel Déry, hogy „Nagy tehén imádó”. A megküldött írásról véleményt mondott. Nagyon érdekes, barátságuk szempontjából fontos ez a levél. Idézzük két bekezdés erejéig: „*Az írás jó, sőt nagyon jó. De nem végig. A vincel-lér-ház szilvafa, szőlő, Badacsony, stb. tehát a táj s környezet felelevenítése elsőrangú. Tömény Balaton. Ugyanígy a küzdelem a festői kifejezésért. Nem tetszik onnét, ahol E. B. jut eszébe. Véletlennek hat, tehát éppen azt hozza be az írásba, ami ellen néhány sorral följebb - joggal - a fegyelem nevében tiltakozik.*”

Nem véletlen azonban (bár tulajdonképpen az, de nem hat annak: ÍME A MŰVÉSZET TITKA!) haldoklás, hörgés a házban. Sztorinak, gerincnek bőven elegendő, nem kell rajta kívül még E. emléke. Tehát: hörgés jól!” A vélemény, mint a sorokból látszik, a kritizálás álláspontjával készült, illetve az első benyomásokat rögzítette Déry. Van bizonyíték ugyanakkor arra, hogy másfajta olvasmányélmények is kialakultak az íróban erről a könyvről. S ezt egy cetlin hozta Bernáth tudomására. Hogy arra a kötetre vonatkozik, azt bizonyítja az aláírás: a cetli két sora után az olvasható: „Tibor pipacs” Ezen a lapon arról is értesítette a festőt, hogy a munka nagyon tetszett neki, és küld majd sajátjából ennek pandanjaként egyet, de személyesen szeretné átadni, mert nem szívesen csomagol.

Később a Múza udvarában Bernáth-kötetről írt elemző véleményt. Az újabb küldeményben maga is elmondta, hogy az azonnali dicséret és reflexió elsősorban a kötet küllemének, megjelenítésének szólt, s még annak, ami pár perces forgatás alapján szemrevételezhető belőle. A tartalom, a bensőségek feldolgozására hosszabb időre volt szüksége, s ezt tette meg később letisztázva, illetve átgondolva az olvasás folyamán szerzett benyomásait. Abban a pillanatban írta a levelét, amikor a 108. oldalához jutott. A következőket írta: „*jelenleg a 108. oldalig bezárólag tart a zavartalan élvezet. Mondtam*

* Három novella Helgával című füzérről van szó.

* * A Gólyáról, Helgáról, halálról című Bernáth-kötetről van szó.

már máskor is, irigylem a stílusát, most is fenntartom. Hajszál árnyalatok kifejezésére is kicsiszolt tisztelt tolla. Hol a csudában szedte ezt a fenőkövet. S az egésznek duktusa van, mégis világos, egyenes, s eleganciája ellenére közérthető. Teszem ehhez még hozzá, egyelőre csak ezt a két dolgot említem, hogy az emberábrázoló képessége is elsőrangú, s Gerevich-, Fruhter-portrékban például elolvasás után az ember szeretne megismerni az eredetijükkel." Ennél nagyobb dicséretet egy író-festőről aligha lehet elmondani. De Déry még ennél is tovább ment, mert felemlgette annak a kínai festőnek a legendáját, aki oly tökéletes képet festett, hogy az előtte megálló néző ellenállhatatlan vágyat érzett, belépjen az ábrázolt parkba. Igaz, azután az embernek, aki bejutott a festő világába, nem sikerült visszatérnie. De az olvasó - mondja Déry - mindig őriz egy kevés optimizmust, annak bizonyításához, hátha egy ilyen ábrázolás nem csupán az igazat, hanem a valóságot is képes megjelentetni. Ez ismét olyan terület a mű vizsgálata során, amit nagyon fontosnak érzett Déry, s erről újra bővebb eszme-futtatást ígért. Főleg a könyv eszmei oldalát igyekezett tisztázni, illetve önmaga számára feldolgozni: „*ami már most a könyv alapállását illeti, azzal majd a hátra levő nagyobb tanulmányok után fogunk szót cserélni. De egyébként tudja, hogy nagyjából a maga álláspontja felé hajlok is, de egészen osztani nem tudom. De talán e kétségbeesésnek is. Én nagyobb kilengéseket engednék az ingának - feltéve, hogy jó művésztől van szó - majd csak visszapendlik a pályára.*" A segítőkész szándék és az őszinte sorok nyilvánvalóvá teszik, hogy az író oly dolgokra is felhívta Bernáth Aurél figyelmét, amit ő lényegesnek érzett, tudott a festő szempontjából. Így kerül elő Turgenyev példája, akinek regényeit mindketten szívesen forgatták, sőt, gondolatot is cseréltek róla. Déry megjegyezte, hogy Turgenyev százötven évvel azelőtt írt, de abból, hogy ő ezzel komoly, szép sikereket mutatott fel, nem következik mindenki számára egyértelműen; ma is úgy

kellene írni. Jellemző még a levél zárása. Ebben a szokásos meghíváson túl arról tudósította a festőt, hogy ő ugyancsak dolgozik egy írásművön, s méghozzá megfeszítetten, mert napi tizenhat óra munkaidőt rótt ki önmagára, és körülbelül két-három hét alatt kell a penzumot elvégeznie. A munkáról, a készülő műről bizonytalanságot érzett, sőt, azt a jelzést is odaírta, hogy bolondság és Isten tudja, hogy é-re majd valamit.

Turgenyev, illetve a kínai festő példájának említésével arról is tanúbizonyosságot tett a levelezésben Déry, hogy kritikai észrevételeit őszintén közölte, sőt, olykor vitába szállt a festő művészetéről, irodalomról vallott nézeteivel. Ezt bizonyítja az 1967. május 22-én kelt írás, amiben Bernáth Aurél egyik eszme-futtatásáról mondta el a véleményét. Az bizonyos, hogy Déry közelről, szóbeli eszmecsere útján és telefonbeszélgetések alapján ismerte Bernáth gondolkodásának fő vonalát. Azt is többször hangsúlyozta küldeményeiben, hogy az ideák alaptendenciájával nagyjából egyetért. Ugyanakkor bizonyos vonásaitól elhatárolta magát. Egyes jelenségeket szkeptikusabban, másokat viszont kevésbé harciasan látott. Az alapkérdés, a valóság és a mű viszonya volt. Ez okozott vitát kettejük között. A valóság külső objektivitásáról kell a művészek valamilyen képet adnia - mondta Déry -, hiába tudja, hiába mérte fel, hogy mik a követelmények és azoknak hogyan lehet eleget tenni, ha nincs hozzá kedve. Ekként a szubjektív tényező, azt, hogy bizonyos jelenségek egy-egy alkotót mennyire hoznak izgalomba, sokkal fontosabbnak tartotta. Magára, önmaga példájára hivatkozott, hogy ő is tudna olyan novellát vagy regényt írni, amiben a történet, az emberábrázolás, a helyzet megfelelné egy bizonyos alapkövetelménynek, de ha nem érdekli a feladat, akkor az egész tárgytalanná, megfoghatatlanná, követhetetlené válik. Sokkal könnyebbnek ítélte a költők sorsát, alkotómódszerét, mert ők tágabban engedhetnek a szubjektivitásnak, nem írnak le olyan sorokat, amik az

zal nem függenek össze, vagy legalább nem az inspirálta.

Tudjuk, hogy Bernáth Aurél számára fontos volt a költészet. Megkockáztatható, hogy a festészet után a líra jelentett számára legtöbbet; napjaiból soha nem hiányozhattak a versek. Önmaga azonban - mint a levelezésből is kiviláglik - csak későn kezdett verseket írni. Kezdetben önnön szórakoztatására. Barátai körében Déry mellett ott volt Illyés Gyula, Szabó Lőrinc, de a műformát illetően soha nem fordult hozzájuk tanácsért, amiből az is következett, hogy nem érzett magára kötelezőnek semmilyen formát. A fentebb idézett levél mégis arra utal, hogy az író legalábbis megkísérelte a tanácsadást.

Ezek a baráti viták azt is bizonyossá teszik, hogy az író és a festő között kéziratcserékre ugyancsak sor került. Igazolja ezt többek az 1968. szeptember 17-én kelt levél, amiben Déry annak a véleményének adott hangot, hogy az egyik Bernáth-kézirat nagyon tetszett neki. Biztatja a pontos megírására, a mélyebb kifejezésre. Ugyanebben a küldeményben (szokásos meghívás keretei közé csomagolva) arra is utalt, hogy Tamáshegyen tovább olvasható lenne saját készülő kézírata, így Bernáth - amennyiben Tamáshegyre ellátogat - belepillantathatna egy készülő mű világába. Mindez megerősítheti, hogy a festő rendszeres olvasója és bírálója volt a Déry-kéziratnak. Ez nemcsak egyetlen levél sorai alapján állítható, hiszen több hasonló került elő az iratgyűjtőkből. Az előbb említett dátum után öt évvel, vagyis 1973 augusztusában írta Déry, hogy a levélhez mellékelte egy kéziratot, amit éppen abban a pillanatban fejezett be, amikor a levél írásához hozzáfogott. Arra kérte festő barátját, hogy olvassa el, illetve küldje vissza a példányt, mert a vélemény nyomán kívánt tovább dolgozni. A kéziratok cseréjére persze nemcsak azért kerülhetett sor, hogy a szellemi társ mielőbb megismerje az elkészült munkát. Ez egyúttal bizonyosság volt mindkettejük számára, hogy mennyire képesek még a jó munkára, s arról szívesen hallottak kendőzetlen véleményt

a másik szájából, vagy olvastak le vélnben. Ilyesmi történt akkor is, amikor a festő versekkel kereste meg Déryt. 1975 szeptemberének elején a következő sorokat küldte az író: „verse nagyon szép - kék és rózsaszín - legjobb művei közül való. Féltreismerhetetlen a hangja. Biztatnám, hogy amit eddig leírt könyveiben, írja meg most versben, nagyon érdemes feladat.” Az utóbbi idézett szövegnek nemcsak az az érdekessége, hogy a G. A. úr X-ben egyik levonat papírjára íródott, és bele van ragasztva egy fogvájó, hanem az is, hogy határozott érdeklődést mutat Bernáth Aurél műhelymunkája iránt. Azaz annak vizsgálatát indítja el, hogy miként, milyen élmények, inspirációk hatására kezdett verset írni a festő és milyen gyakorlatra tett szert ebben a műfajban. Ezt azért is meg kell tenni, mert egyik-másik küldemény viszont bepillantást enged Déry Tibor alkotóműhelyébe. Vannak sorai, amelyek felvillantanak valamit abból a módszerből, ahogyan dolgozott. Arra már utaltam, hogy sürgős esetben vagy amikor elmélyült egy-egy témában, képes volt napi 16 órás munkára. De az is előfordult (erre ugyancsak vannak utalások), hogy nem tudott megbirkózni a választott témával. Azt Napok hordaléka című kötetéből tudjuk, hogy olykor novella vagy szépirodalmi alkotás helyett írt meg karcolatokat, naplójegyzeteket. Ilyesmirel tudósított abban a levélben, amit 1974 nyarán adott postára. Megtudjuk, hogy éjjel egy órakor írta a sorokat, s mint hogy egész nap kétségbeesetten küszködött a témával, természetesen rossz hangulatban nézett szembe a papírral. Annál inkább, mert a téma nem akart engedelmessé válni. Ilyen helyzetekben, meg máskor is, amikor elfáradt a munkában vagy nehezebb helyzetbe került, ha az időjárás nem engedte a sétát, a felüdülést, természetes, hogy Déry Tibor írói műhelyében

szükség lett volna társra, akivel megbeszél bizonyos dolgokat, aki feloldhatta volna görcseit. Ezért olvashatjuk az egyik levélben, hogy szinte könyörög Bernáth Aurélnak egy jó viccért, ami felvidíthatná, vagy legalább megpermetezhetné szikkadt kedélyét. Természetes, hogy a személyes jelenlétét sürgette, mert: „fel akarnám olvasni magának azt a 2430 oldalas novellát, amelyet a múlt héten írtam.”

A sorok azt is sugallják, hogy Déry sajátos humorával fogta fel a dolgokat. Ugyanakkor kicsendül a levelek jelentős részéből, hogy önnön műhelyében állandó igényét érezte a festő jelenlétének. Saját személyét természetes egyszerűséggel ott tudta Bernáth alkotói énjé mellett. Nem a pikurálisban, hanem az irodalomhoz, az íráshoz kötődően. Ennek dokumentuma az 1975 szeptemberében kelt lap. Ez épp azt bizonyítja, hogy Déry alkotói közösségként értelmezte barátságukat. Idézek egy bekezdést: „Tévedésből nem egy új verset küldött, hanem újra a már egyszer beküldöttet, a Csendéleletet. Amelyről már megírtam, hogy rendkívül tetszett. Az aforizmák között is sok remeket találtam, kíváncsian várom a kötetet. Amelyet azért bolhászkodás szempontjából

még egyszer át kellett nézni, hogy semmi rusnya féreg ne maradjon benne.” A mondatokból kicsendülő aggodalom az egyenrangú alkotótársnak szólt.

Az tény, hogy Bernáth kifejezetten soha nem foglalkozott aforizmák írásával. (Ilyen jellegű munkái nem jelentek meg.) Az is bizonyos, hogy a hetvenes évek elejétől egyre több verset juttatott el kéziratban barátaihoz. Ilyen volt a Déry által említett Csendélet. A festő hagyatékából előkerült egy példánya. Az is kiderült, hogy eddig nem jelent meg nyomtatásban. Minthogy Déry volt az egyik bírálója, illő a barátságukról szóló dolgozatban közreadni. Magyarazatként csak annyit, hogy a tárgya Bernáth egyik képe:

*Kis asztalka áll az ablak előtt
Rajta hegedű és két szál virág
A kitárt ablakszárnyak között beárad a semmi,
az éjszaka, ez a koromfekete világ.*

*De mintha egy kis szélnek volna nyoma,
mert ahogy beárad, az ablak muszlin függönyét
lassan emeli, majd hullámosra alakítja.*

*Kívül koromsötét, belül meleg okker
és rózsaszín a világ*

*Odább egy csillag-asztalon a hegedű pihen.
Léte jogát most perli éppen
a kinti éjszakával szemben.*

*Hogy mi ő! E nagy sötét világban
Hogy mit jelent a léte
Ha avatott kézbe jut?
Perdüljön egy hang talán a G húron?
Hogy oldja fajtó helyzetét? ... tűnődik
Pendítse meg, hogy bizonyítson?
Vagy a rózsaszín függöny vegye át a szót?
Ő talán elmondja, hogy idebenn vidáman vagyunk,
Csak ami kint van, az a borzalom,
Az az átláthatatlan emberi világ...
az a küzdelem, az a halál,
ami az éjszakával csak álcázza magát!?*

Az ihletett sorok igazolják, nem véletlenül tetszett Dérynek. Még valamit. Bernáth egyik verséhez sem írta oda a keltezését. Így különösen fontosak a dátumban eligazító baráti levelek.

Pátzay Pál, Bernáth Aurél, Keresztury Dezső
és Déry Tibor Kőszegen

BARÁTH ZOLTÁN

HAJDÚ SÁNDOR MÁRK PASSIÓJA

1996. április 3-án Nagykanizsán *Hajdú Sándor Márk Passiója* másodbemutatóján a város szülöttét ünnepelte a közönség. Jelentős művet üdvözölhettünk, olyan művész alkotását, aki a dél-zalai városban kezdte tanulmányait, trombitaszakon folytatta a zenei középiskolában, s diplomát - karvezetésből - a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán szerzett. Játszott a Bergendy-együttesben, működött a kecskeméti Kátana József Színház karmestereként, néhány éve pedig a zalaegerszegi Hevesi Sándor Színház zenei igazgatója.

*

A Márk Passió (op. 10) nagyszabású darab (szimfónikus zenekarral, két kórossal, orgonával, szólóistákkal.) Szöveggönyvét Márk Evangéliumból - Károly Gáspár bibliafordítása alapján - és a zoltárokból a zeneszerző készítette. Előadói a zalaegerszegi Szimfónikus Zenekar (művészeti vezető: *Gellért Zoltán*), a Zalaegerszegi Vegyeskar (művészeti vezető: Hajdú Sándor), az Ady Endre Úti Általános Iskola Kamarakórusa (művészeti vezető: *Perlakiné Vigh Valéria*), *Hajdók Judit* orgonaművész, *Faragó András* (Evangélista), *P. Burus Sándor* (Jézus), *Perlakiné Vig Valéria* (Kajafás), *Balázs János* (Pilátus) és *Hosszú Ferenc* (Péter) voltak.

*

A koncert (Kanizsán már megszokott módon) egy másik hangversennyel egyidőben kezdődött. A széksorokban talán 30-40(!) ember. Várakozásteli csend. A prológót a szerző mondja: „*Tisztelt Hangversenylátogatók! Hölgyeim és Uraim! Önök ma kortárs zeneszerző művét jöttek el meghallgatni; talán kíváncsiságból, talán barátságából, de mindenképpen jóindulattal. (...) Hogy mekkora munkát végeztek az együttesek, azt Önök a mű elhangzása után ugyanúgy csodálni fogják, mint jómagam, aki betanítottam, és nap mint nap végigéltem Jézus keresztre feszítésének történetét. (...) Kereszthalál és újjászületés. Kezdet és vég. Vég és kezdet. Ennek a folyamatnak lesznek most tanúi.*”

*

Hajdú Sándor zenei életútjából következően a darab ritkán hallott szintézis. Bartóktól a mai kortárs zeneszerzőkig, a jazztól a ritkán előforduló popzenei fordulatokig számos harmóniai és formai elem fellelhető, ám a szerző nem összefüggéstelen részletek kavalkádját adja, a

HAJDÚ SÁNDOR ORATÓRIUMÁRÓL

stílusokat egységes XX. század végi zeneműben ötvözi. Egy percig sem bántam, hogy a manapság elfogadott és divatos, sokszor öncélú zenei kísérletek nem kerültek a darabba. Hajdú bebizonyította, hogy ezek nélkül is sok lehetőség van a XX. századi zenében, amely egyszerre modern, mégis érthető, s bár bonyolult egyszerűség, bárki számára elfogadható.

Nagy erénye, hogy mérsékeltén használja a manapság oly divatos orgonapontos politonalitást és a pentatondomináns akkordokat. Harmonizálására a kvartakkordok a jellemzőek, legtöbbször a „klasszikus” 4-es, de előfordulnak a McCoy Tyner-féle szétrakott formák is. A kvartakkordok szinte kívánják a pentatoniát, ami természetesen épül a harmonizálásba és a dallamvezetésbe, kötést adva a magyar népzenevel. Mindazonáltal ez igazi európai zene.

Meglepetés a polifónia szinte bachi alkalmazása. A nyitókórus formájára elsősorban a szimmetria a jellemző; ezen belül következetesen élnek a 4-6-1 2-es számok, melyeknek összefüggései önmagukért beszélnek. A további részekben is jelen van, ha rejtetten is, a 1 2-es szám (például a 3. zsoltyárban: 5+3+4, 4+4+4.) Kétségtelen, hogy Hajdú Sándor szereti a 6/4-es 3/4-es ütemmutatókat. Számomra ezek a számok jelzik a kört, az élet körforgását. Nem tudom, tudatos-e, hogy a 8. szám (a Getsemáne kertben) A/A-e megszakítja ezt a hármassal elért körforgást, de eléri a kívánt hatást, amit Júdás árulása jelent. Ilyen még a 12. szám (Kajafás előtt) és a 15. (Pilátus előtt) is. Mindenesetre: a 18 különálló részből álló négy zsoltyár önállóan is megállja a helyét.

A szövegekönyv és a dramaturgia a bibliai történet leglényegesebb eseményeit emeli ki oly módon, hogy nem érezzük hiányát a folytonosságnak. A szerzőnek egyébként is volt néhány kiváló ötlete a drámaiság fokozására: A darab csúcspontján például Jézus héber nyelven szólal meg, az Evangelista énekelni kezd é.i.t.

*

A zenekar és a kórusok kristálytisztán szóltak. Hajdók Judit érzékenyen kísérte szintetizátoron a kórust, s a hangszínbeállítás is telitalálat volt, jól illeszkedett a kórushangzásba.

Az amatőr szólisták közül ki kell emelni P. Burus Sándort, aki beugró volt a kanizsai előadáson, egy éjszaka tanulta meg ezt a nem igazán könnyű művet.

Emlékezetes produkciót hallottunk, és várjuk a folytatást.

BALATONI TÁJAKON (LACKNER LÁSZLÓ FOTÓJA)

S. LACKOVITS EMŐKE

KÉPEK A KÁLI MENDENCEI FALVAK ÉLETÉBŐL

A Balatonfelvidék egyik legszebb, egységes medencéje a Veszprém és Tapolca között vulkáni hegyek koszorújában meghúzódó Káli-medence, amely nyolc községet számlál. Közülük kettő, Balatonhenye és Monoszló a fő medencéhez kapcsolódó két mellékmedencében, a Henyei és a Monoszlói kismedencékben található. A 20. századig Zala megyéhez tartozó községcsoport falvai máig kislelékszámuak.

Községek:	Lélekszám:				
	1851.	1973.	1980.	1984.	1988.
Kővágóórs:	1.699	1.318	1.036	1.041	1.000
Kövestói:	1.142	643	481	459	504
Balatonhenye:	742	392	270	245	231
Monoszló:	607	294	212	192	184
Szentbékállá:	642	441	304	289	283
Mindszentkállá:	460	674	414	415	402
Salföld:	396	243	163	130	98
Kékkút:	315	190	134	136	98

Szembetűnő, hogy a múlt század közepén a községek nagy részének lakossága a jelenleginek még közel kétszerese volt. A fogyás folyamatos, e téren csupán az 1990-es esztendőkhöz tartak némi javulást.

Századunk elejéig Kővágóórs lakossága evangélikus, Köveskál, Balatonhenye, Monoszló népe református többségű, Szentbékálláé, Mindszentkálláé, Salföldé, Kékkúté pedig római katolikus volt. A vallási összetétel, valamint az a tény, hogy a protestáns többségű községek kismemesi, a római katolikus vallásúak pedig jobbágyfalvak (a veszprémi püspök, ill. a káptalan birtoka) voltak, döntően meghatározta a lakosság kulturális jellemzőit.

Az 1333. évi pápai tizedjegyzék tanúsága szerint a középkorban Monoszlón, Szentbékállán, Mindszentkállán, Kővágóórsön (1263-ban Szentlászlóórs, majd Boldog-

asszonyórs, Örskál néven emlegetik) és Balatonhenyén önálló plebánia volt. A török hódoltság viharos és hosszú esztendeiben pusztult el Sásdikál, Sóstókál, Kerekikál, Szentvidkál, Töttökál. A ma is létező falvak határában még láthatók a hajdani templomok maradványai. Ez elpusztult templomok és falvak régészeti feltárása a tudományos kutatás nagyobb pénzösszeget nélkülöző, szanyarú helyzete miatt várta magára.

A terület lakóinak *gazdálkodásában a szőlőművelés, borászat* játszotta a központi szerepet, bár igazi monokultúra nem alakult itt ki. A 19. századi filoxeravész kíméletlenül elpusztította itt is a régi szőlőfajtákat, s velük a szőlőterületek jelentős részét. A szőlőket ért pusztítás és az újratelepítés nagyarányú népmozgást eredményezett, amely hatását a hagyományos kultúrában is érezte.

Kiemelkedő jelentőségű volt a térségben a *borértékesítés*, melynek során távoli területekkel (Stájerország, Felsőörség) jött létre gyümölcsöző cserekapcsolat. A bort nagy tételben bornagykereskedők, kocsmárosok, vendéglősök vásárolták fel. Utóbbiak és a bortermelő családok között gyakorta rendkívül erős, baráti kapcsolat jött létre, amelynek egyik megnyilvánulási formája volt a *cseregyerekküldés*, elsődlegesen nyelvtanulási céllal.

A *szántóföldi gazdálkodás* munkaeszközeit és módjait a talajadottságok határozták meg. 1910/20 után általában a vaseke (Sachs, Kühne), korán gépesítették a gabonavetést. A kukorica és burgonya vetésénél azonban megőrizték az eke utáni vetésformát, a gabona levágásánál pedig a kaszás aratást. Sarlós gabonavágás szórványosan fordult csak elő. A szemnyerés már a századforduló után cséplőgéppel történt; a lovakkal való nyomtatást váltotta fel. Gabonatarolásra nagyméretű, helyenként még az 1980-as években is használták.

Az *állattartás* szerkezetében a szarvasmarhatartás túlsúlya jellemző; igyonó szükségletet és jövedelemtöbbletet is biztosított. A múlt század második felében a rendkívül ellenálló régi állatfajtákat (rackajuh, szürke marha, bakonyi sertés) az újak szorították ki több gyapjúval, magasabb tejjózzammal és hússal.

A szőlő- és borgazdálkodást, az állattartást, a szántóföldi- és rétgazdálkodást jól kiegészítette a *konyhakerti növénytermesztés*, amelyből kiemelkedett az örökölhető és vásárolható, a falvak szélén a határból kiszakított területen, a *káposztáskertekben* folytatott kertművelés.

Településszerkezetüket tekintve ezek a falvak halmaz- és keresztutcsás települések (ld. szövegekőzi ábrákat),

ahol a lakóházak többsége az utca felől magas, kőmellvédes „kőbástyas” kerítéssel határolt, fésűs beépítésű telkeken helyezkedik el, utcai homlokzatukon 13 ablakkal. Építőanyaguk a 18. század óta a kő, bár a sövényfonásos falak sem tűntek még ekkor teljesen el. Tetőfedésre zsúpot és nádat használtak, amelyet cserép, majd pala váltott fel. A füstelvezetés csak a századforduló után változott meg. 1910. és 1920. között a füstökonyhákat a kéménnyel (szabad, majd mászó) rendelkezők szorították ki, s velük együtt eltűnt a korabeli társadalom jellegzetes alakja, a házak tűzbiztonságát felügyelő *korombíró* is. Rendkívül figyelemreméltó a falvak külső megjelenése, építészete. A lakóházak között legszebbek az udvari homlokzatukon reneszansz eredetű tornáccal ékes, 3-4 osztatú épületek. Közöttük mellvéd nélküli, pilléres, oszlopos-mellvédes-bolthajtásos: harántboltoves, kosárvégörbés, szegmensíves tornácváltozatokat különíthetünk el. Szép példái láthatók még a bejárat elé épített, kiugró tornácnak, a szélfogónak vagy „kódissállásnak” is. Figyelemreméltó az utcai homlokzatok, az oromfalak díszítése, amelyek

barokkos, klasszicizáló, copf és empír elemekből állnak (Ld. szövegközi képeinket). Leggyakrabban előforduló motívumok, a füzérdísz, a levélkoszorú, a szalag, a csigavonal, a hullámvonal, a rozetta, a cserépből kinövő virág, a meandrosor, a félholdas zárószalag, a fonadékos vagy lándzsaíves szemöldökpárkány. Általános a téglából kirakott oromszegély: a macskalépcső, macskajárda vagy csipke és a külön-

böző formájú padlásszellőzők. A legszebben díszített oromzatok Szentbékaián a Kossuth u. 9. sz. (Istvány ház) alatt láthatók. Utóbbiban ma egy kismesesi házbelső bemutató, kismesesi életmódot megjelenítő kiállítás látható. A 18. századtól napjainkig kimutathatók azok a jellegzetességek, amelyek a lakáskultúrát és bútorművészetet társadalmi rétegenként jellemezték.

A nemesi közösségek működése, a különféle társulások, a nemesek és agilisok küzdelme a *népi jogélet* különös gazdagságú adatait őrizte meg. Az öröklés rendszere döntően befolyásolta a családi és rokoni kapcsolatokat. E jellemzőket legtovább

a ravatal körülállásának szigorúan előírt és betartott szokásában őrizték meg. A tulajdonjogi korlátok közül az ablakjog élt a legutóbbi időkig a legerőteljesebben. (A szomszéd telkére néző ablak nyitását feltehetően szabályozta.) A kötelmi jog területén az ingók elidegenítése és a munkaszervezők esetében nagy szerepe volt a szóbeliségnek, mert az adott szónak akkortájt még volt becsülete! Az örökléssel kapcsolatos nagyszámú, idővel változó jogi népszokás élt, amelyeknek meglehetősen szoros összefüggésben volt a családok vagyoni helyzetével. A múlt század második felében a fiúk még többet örökölhettek lánytestvéreiknél. A századfordulóra azonban általánossá vált az egyenlő öröklés. Különösen figyelemreméltó az okirat, a családi levelesládák gazdag tartalma öröklésének rendje.

A házassági kapcsolatokat leg-

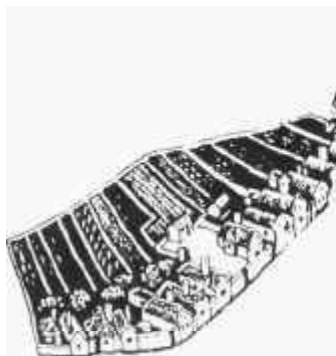
erőteljesebben vallási endogámia jellemezte. Ez érvényesült az 1970-es évekig, amelyet aztán napjainkban a rétegződés és foglalkoztatás szerinti házasodási kapcsolatrendszerek váltottak fel, amelyeknek létrejöttében egyre kevesebb szerepe lehetett a korábban jelentős házasságszerzőknek (tutyiztatók).

A 18-19. századi összeírásokból, anyakönyvi adatokból és a helyszínen gyűjtött anyagból képet alkotunk a nyolc község *családjairól*, a *családok szerkezetéről* és *életéről*. Valamennyi nagymultú család között is legrégebbi a Győrfyéké, amely a 13. század óta ismert a térségben. A terület falvaiban a lakosságot a vérségi kiscsaládok (szülők+gyermek) jellemezték, bár átmenetileg a nagy család (több egyenes és oldalági leszármazott együttélése) meglehetősen kimutatható. Létrejöttének gazdasági és népesedési okai voltak. Mellettük általánosnak mondhatók a bővített kiscsaládok vagy törzscsaládok (házaspár+gyermek+egyikük szülője). A családszerkezetből következik, hogy ezek a háztartások többnyire szolgatartók voltak, de gyakori jelenségnek bizonyult a 18. században a zsellért, magányos özvegyet, hajlék nélkülieket befogadó családok, háztartások megléte is. Magas volt a szolgát tartó kiscsaládok száma, amely a munkaszervezettel függött össze. Az elsősorban szőlőművelő közösségekben ez a forma bizonyult legmegfelelőbbnek.

A rokonságot mind a nyolc faluban harmadfokig tartották számon: vérségi alapú rokonságon a nemzetiség őseitől egyenes és oldalágon leszármazott utódok együttesét értik, míg a házasság útján szerzett rokonságba a házastársak vérrokonságának egyenes és oldalága egyaránt beletartozik. A rokonságba azonban mindkét rokoni csoportot belefoglalják. A rokonok megszólításában, vagy egyéni jelölésében utalnak ma is a rokonság fokára, közeli vagy távoli voltára. Egy személy nagyszámú rokonát sorolja fel. A rokonságot mind apa, mind anyai

ágon számontartották, s számontartják, de legerősebb rokoni kapcsolat egyenes és oldalágon egyaránt az egy faluban élők között volt, s maradt. Mivel a házasságkötés tilalma harmadfokig állt fenn, ezért a rokoni kapcsolatokat is harmadfokig tartották számon mindkét ágon. Ennek nyomai még az 1980-as években is felfedezhetők. A komaságot (műrokonság) bár erős kötésnek tartják, de nem rokoninak. Három változata ismert: általános a keresztkomaság a mai napig, a római katolikusoknál ezenkívül létezik még a bérmakomaság, de századunk közepéig megvolt a búcsúi vagy mosdatott („szentkúti”) keresztszülő-keresztgyermek kapcsolat is. A komák létszáma felekezetenként változott, legnagyobb létszámú a protestánsoknál (evangélikusok, reformátusok) volt. Mára ez a különbség eltűnőben van. A keresztszülő-keresztgyermek kapcsolat nemzedékeken át öröklődött, pl. a szülő keresztszülei a gyermeknek öreg keresztapja, öreg keresztanyja volt, sőt, a házastársak egymás keresztzüleit sajátjuknak tekintették.

A rokoni kapcsolatok eleven megnyilatkozása figyelhető meg a letelepedésben, protestánsoknál a templomi ülésrendben, a rokoni összejövetelekben (keresztelői áldomás, lakodalom, halotti tor), s a temetkezés rendjében. Bár az egyházak a soros temetkezést írták elő és szorgalmazták, azonban a családok igyekeztek az egy nemzetségbe, egy rokonságba tartozókat egymás mellé, vagy legalább egymás közelébe temetni. Ez a törekvés máig nem veszett ki, így a temetők mindenikébe rokonsági foltok rajzolhatók.

A Káli-medence községei élénk és erőteljes kapcsolatban álltak egymással és a tágabb környékkel. Veszprém, Zala, Somogy megyékkel és néhány Vas megyei faluval. E kapcsolatok a házasságin túl kereskedelmi és munkakapcsolatok voltak, amelyek a megélhetést vagy a jobb élethelehetőséget és a kulturális javak cseréjét is biztosították. Az árucserkapcsolatok a vásárokon és piacokon bonyolódtak le, ahol elsősorban fogyasztási cikkek és állatok cseréltek gazdát. Kővágóórs, Köveskál és Szentbékálla vásárain kívül Tapolca, Gyulakeszi és Káptalantóti vásárait is rendszeresen felkereste a térség lakossága. A különböző időpontokban tartott vásároknak megvolt a jellegzetes árufelhasználása: a köveskáli húsvétkeddi a malacvásár, a Lajosnapi a disznó és liba eladásáé, a kővágóórsi Imre hercegi pedig káposztavásár volt. A gazdálkodás és a mindennapi élet szükségleteinek tárgyait, a különféle háziipari termékeket iparosoktól szereztek be helyben és a környező falvakban.

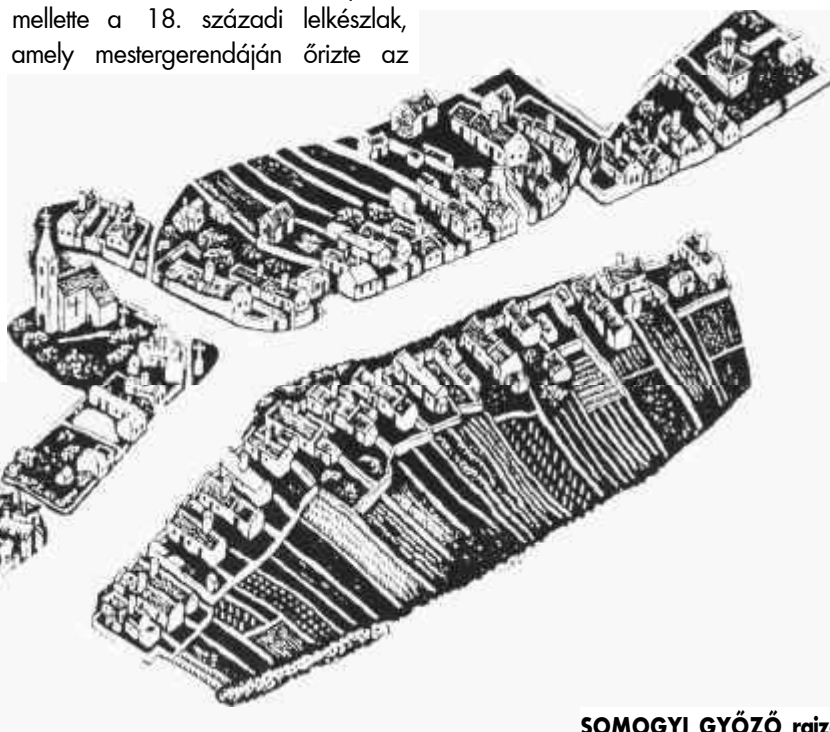
A vallási élet elsődleges színtere a templom volt és maradt, de nagyon jelentős a magánáhitat és ennek tárgyi világa. A vizsgált területen legrégibb a román kori alapokkal rendelkező monoszlói református templom, mellette a 18. századi lelkészlak, amely mestergerendáján őrizte az

építető prédikátor, Oroszi Sámuel nevét: O.S. 1786. Ugyancsak középkori alapokon nyugszik a falfreskókat megőrzött, s az 1980-as évek második felében feltárt és helyreállított kővágóórsi evangélikus templom is.

A térség lakosságának hiedelemvilága töredékes, már az 1980-as években is erősen érződött rajta a polgárosodás hatása. Történelmi hagyománykincsük viszont gazdagnak mondható, különösen Szent László királyhoz és a török világhoz kapcsolódó mondáik.

*

Az 1980-as években a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum szervezésében végeztünk teljességre törekvő történelmi és néprajzi vizsgálatot mind a nyolc faluban (1980-1987.) Részeredményeinket öt kiadványban tettük közzé. Terveink között szerepelt egy összegző kötet is, amelynek megjelenése anyagi gondok miatt hiúsult meg. Talán egyszer - reményesség szerint még a mi életünkben - akad egy mecénás, aki segítségünkre lesz e kötet közreadásában.

SOMOGYI GYÖZŐ rajzai

MÜLLER RÓBERT

A PHOENIX GÁLYA

1797 július 16-án a Keszthelyhez tartozó Fenékpusztán a város ura, gróf Festetics György utasítására fényes külsőségek közepette, számos meghívott vendég jelenlétében vízrebocsátották a Balaton máig legnagyobb vitorláshajóját, amely a PHOENIX nevet kapta. A legendás hajónak mai szóhasználatával nagyon jó volt a sajtója, a legfontosabb lapok a Magyar Hírmondó és a Magyar Kurír tudósításban számoltak be a nevezetes eseményről.

A Magyar Hírmondó a következőket írta: „... Ezen Méltóság fáradhatatlan gondosságának köszönhetjük ugyanis, hogy a Magyar tengerünkön is láthatjuk már lebegni a boldog jövőre mutató kereskedővitorlást, amelynek megáldatása és Phoenix-é lett elneveztetése jeles tzeremoniával ment véghez a folyó Hónapnak 16-dikán, számos Uraságok jelenlétében!... Sok idő telt el a gályákon való tengeri kereskedésnek feltalásától fogva a mi Phoenixünknek, - annak a 3 ezer mázsát elbíró gályának megindulásáig. (Ez voltaképp kb. 150 tonnát jelent, hisz abban az időben a mázsa 100 font súlynak felelt meg. M.R.j Ugyanennek meggondolása indítsion bennünket arra, hogy áldjuk az Isteni Gondviselést, mely egy Gróf Festelich Györgyöt támasztott Balatonunk mellett, ki az eddig képzelt lehetetlenséget, szerentsés lehetőséggé változtatta, el hozatván drága költségen a magyar tenger mellől is Triestből a tanult Hajós-mestert, ki a Balaton hátára magyar zászlós tengeri-gályát építsen. Megérik ezen nemes tselekedet hasznát minden órán vidékünk lakócai: mert a sóért, ezért az elmúlhatatlanul szüksé-

ges háziszserért, egynéhány krajtzárra! kevesebbet fognak fizetni ezentúl, mint fizettek annakelőtte: mely oltsóbbodás természetli következése a gályán való szállításnak. A mely sőt eddig t.i. Pest vármegyéből szinte egy hét alatt szállítottak sok szekerek Keszthely vidékére: most azt el lehet szállítani minekutánna gályá jár a Balatonon, felényivel is kevesebb idő alatt. A Szalkszenntmártoniak másfél nap alatt Keneséig érhetnek a sóval: mely ott a gályáia rakatván, sokszor fél nap alatt is Keszthelynél lehel. Szalkszenntmártonba a szekeresek nem térnek vissza üresen Kenesétől, hanem ott megrakodnak jóféle borral, melyet a hajó szállított oda Keszthely alól...”

A Magyar Kurír a hajó kedvező tulajdonságaira hívta fel a figyelmet: „...a hajó olly könnyen-járó, hogy noha tizenöt ölnél hosszabb, négy ölnél szélesebb, és több mint háromszáz emberek a tetején állottunk, mégis tsak két láb vízbe is alig merült le, sőt olly sebesen ment vitorlájá által igen kitsiny kedvező szél mellett is, hogy a más bennünket követő, s vélünk együtt kiindult hajók bár minden erőlködéssel evedzettek is ulánnunk, láthatatlanul hátra maradni kéntelenítettek.”

E tudósításokból úgy tűnhet, hogy a Phoenix gályá előzmények nélküli hajó volt a Balatonon. Ez azonban csak a méreteire lehet igaz. A Balatonon mindig is volt hajózás, így a középkorban is. A balatoni réveket és révészeket már a tihanyi alapítólevél (1055) és a veszprémvölgyi apácakolostor alapítólevelének átírása (1109) is említi. Keszthely közelében a hídvégi és a fenéki rév nemcsak a helyi közlekedést szolgálta,

1483-ban a Szentföldre igyekvő zarándokok átszállításáról írtak. A Fenék és Bottyán közötti rév jelentősége 1739 után értékelődött fel, amikor Festetics Kristóf gondot fordított a rév üzemeltetésére, fia Pál pedig megalapította a fenéki hajóépítő üzemet, amelyben külföldről hozott mesteremberek irányították a munkát. Itt készült, valószínűleg az 1770-es évek legelején a **Kristóf** (Chirstoph) nevű sószállító hajó, amelynek teherbírása több mint 400 mázsa volt. 1772-ben Hép (helyesen Hoppe) a császári főhajómestere járt Keszthelyen, és tett ígéretet arra; hogy legközelebbi látogatásakor a Kristóf nevű hajó vitorláit másképp csináltatja. A maga idejében a Kristóf is nevezetes hajó lehetett, és minden bizonnyal ez a hajó került fel jelképként Keszthely 1781-ben készített - ma is használt - címerére.

Az 1797-es tudósítás tehát tévedett, amikor a Phoenix révén a só olcsóbbá válásáról írt, hisz már a **Kristóf** rendelkezése is ez volt, és nyilván erre alapozva szerezte meg Festetics Pál a só egyedárúsításának jogát a Balaton környékére. A sókereskedelemben azonban nem bizonyult igazán jó üzletnek, hisz alig pár év múlva, 1792-ben az uradalom igazgatósága arra tett javaslatot, hogy a sóárúsítást adják „árendába”. Úgy tűnik, hogy ugyancsak mai szóhasználattal a Phoenix megépítése Festetics György „presztízs beruházása” volt. Az utóbbi évek kutatásai arra utalnak, hogy nem ez volt a gróf egyetlen ilyen megfontolásból született döntése.

A Phoenix történetével sok szerző foglalkozott már kisebb-nagyobb terjedelemben, de az összes forrást együtt még senki sem dolgozta fel. Ma már ez egyre nehezebb, mert az elmúlt fél évszázad során több fontos irat eltűnt. Madarassy László 1940-41-ben több közleményt írt a Festeticsek hajóépítő tevékenységéről. Eredeti feljegyzései szerencsére megmaradtak a Balatoni Múzeumban. Több fontos forrásról azonban csak Klempa Károly ill. Iványi Béla kivonata áll rendelkezésre. Sajnos így állunk a Phoenix tiszteletére írt versekkel is. A kor szokásának megfelelően Festetics György a hajó oldalára feliratot kívánt vésetni. Az őt tisztelő költők, így többek között *Baráti Szabó Dávid* ezért 1797 elején különböző verseket alkottak, amelyek kéziratát a gróf Bécsbe küldte *Péteri Takáts József* nek, László fia nevelőjének. Takáts maga is írt feliratverseket, és az egészet elküldte bírálatra két szaktekintélynek, *Batsányi János*nak és *Kultsár István*nak. Batsányi két, Kultsár pedig három

további verssel egészítette ki a „gyűjteményt.” A legnevezetesebb Batsányi költeménye „A keszthelyi hajóra”, amit többször átdolgozott. Eredetileg hatsoros volt - ezt is két változatban készítette el - és tulajdonképpen Takáts egyik verse inspirálta megírására. Példaként álljon itt ez a vers Takáts, majd pedig Batsányi megfogalmazásában:

Takáts:

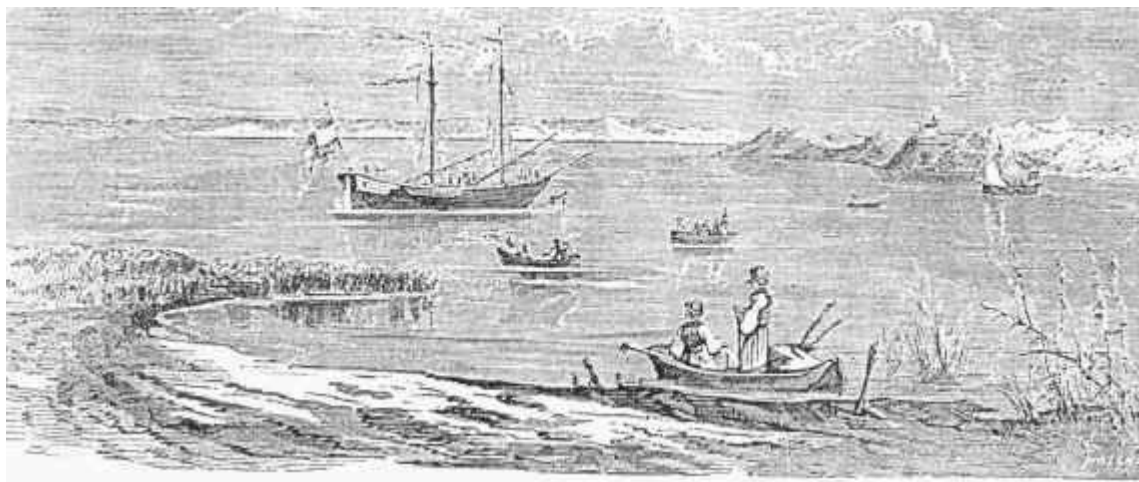
*„Az idő nagy hatalmának
Egálya is engedett;
De, mint Fénix, az urának
Szavára feléledett.*

*Magyar Földnek dicső Népei
Serkenj, ébreszt a közjő;
S boldog újulásod képe
lészen, hidd e Hajó.”*

Batsányi (2. változata):

*„A mindent elrontó idő hatalmának
Már egyszer én is engedék
De Hazája hasznát kereső urának
Szavára megint feléledék
Serkenj te is magyar földnek dicső Népei
Légyen az létednek példát adó képe!”*

Sajnos a feliratnak szánt verseket együtt még senki sem jelentette meg. Az 1950-es évek elején még meg voltak a MTA Kéziratárában Kultsár bírálatával együtt. Azóta elkallódtak. *Tóth Lajos* még olvashatta a kéziratot, és idézett Kultsár bírálatából annak bizonyítására, hogy a Phoenix nevet Takáts adta a hajónak, mivel azt részben a Kristóf hajó még felhasználható anyagából készítették. Kultsár nem tartotta szerencsésnek a példát, mert a fénix madár „nem vénhedésből, hanem poraiból elevedett fel”, egyébként is „Annyi költségbe került a Gallya, hogy új tsinálmánynak mondhatik, de talán igen kevés része is az, mely a töredékből vétetik. Mi szükség tehát a töredékek emlégetésének...” Az elnevezés történetének ez a valószínűbb eredete, nem pedig a Magyar Kurír változata a vízrebocsátásról szóló tudósításban, amely szerint József nádor tűzhalált szenvedett testvérenek emlékére adta a Phoenix nevet a gróf az új hajónak. Kétségtelen a Phoenix (Fénix) elnevezéssel csak a tudósításokban, rajzokon és térképeken találkozunk, az uradalom irataiban kizárólag „sőhajó”-ként vagy „nagy hajó”-ként emlegették.

GR. FESTETICS GYÖRGY FREGATTÁJA A BALATONON E SZÁZAD ELEJÉN".

A Phoenix Balatonfüred előtt, Pollák Zs. metszete, 1830

Milyen is volt, hogyan nézett ki a Phoenix? A kérdésre a rendelkezésre álló tervrajzok, a hajóról készített 1798-as leltár és *Michael Eissl*, gazdasági tanácsos érzékletes leírása alapján adhatunk választ. Tudjuk, hogy a Phoenix 90 láb hosszú volt, ilyen méretű hajóról több tervrajzot is ismerünk. A legvalószínűbb, hogy a Phoenix gályát a Helikon Könyvtárban őrzött példány alapján építették meg. Felirata: „Rajzolatja az 1796-dik eszt: Keszthelyen építendő Hajónak” Bal alsó sarkán az áll, hogy *Sebestyén S(ámuel)* rajzolta 1796. januárjában. Mint láttuk a korabeli tudósítás szerint a hajót olasz mester építette, ezért az irodalomban általános a nézet, hogy a Phoenix-el *Antonio Boni* nemcsak építette, de tervezte is, amint az az adott korban általános volt. Elsőként Tóth Lajos vetette fel, hogy a Phoenix tervezője Sebestyén Sámuel uradalmi mérnök lehetett. Kétségtelen, hogy a Helikon Könyvtárban lévő terv dátuma 1796. január, és *megépítendő* hajóról van szó, Antonio Borri viszont ismereteim szerint valamivel később tűnt fel Keszthelyen. A Klempa K. által annotált iratok közt volt egy 1796. március 5-én kelt utasítás, amely az olasz hajómester évi bérét 75 forintban határozta meg. Sebestyén mérnöknek egy másik rajzát is ismerjük, amely ugyancsak 1797-ben készült, és a Juditha nevű révhajó terve és költségvetése. Ezért valószínűnek tartjuk, hogy a Phoenix tervezőjeként Sebestyén Sámuel mérnököt kell tisztelnünk, és Borri mestert a hajó megépítésére szerződötték. Munkájával elégedettek lehettek, hisz negyedik századon át maradt a Festeticsiek szolgálatában.

Ismerjük egy másik 90 láb hosszú hajó tervét, amelyet valóban Antonio Borri készített, de ez nemcsak két fővitorlával és orrvitorlával, hanem farvitorlával is rendelkezett. A Phoenix-ról készített 1798-as leltár alapján viszont a hajónak csak három vitorlája volt, amint az a Sebestyén féle rajzon is látható. Antonio Borri az alkotója annak a vízfeslékkel színezett képnek, amely a Festetics hajóflottát ábrázolta. Itt nyolc hajó látható, középen a Phoenix, amelynek farán az ablakok alatt jól olvasható a „FENIX” felirat. Ez arra utal, hogy az ábrázolás a Phoenix vízrebocsátása után készülhetett. A Phoenixhez közelebb látható a „Szolgája hajó”, amely a nagy hajó és a part közötti közlekedést biztosította.

A Phoenixet két térképen is ábrázolták, amelyek a fenéki átkelőről készültek. Ezeken a hajó arányai ugyan torzok, de jól látható, hogy az kétárbócos, farvitorla nélküli volt. Az 1805-ben készült térképen a hajó alá odaírták: „FOENIX Navis Annis 1796 et 1797 constructa.” Az 1809-es térképet *Xivkovich őrnagy*, hadmérnök készítette. Hajónk ezen leeresztett vitorlával látható. Az őrnagy a vesztes Győri csata után kapott megbízást, hogy mérje fel a Dunántúli védelme szempontjából fontos stratégiai pontokat. Javaslatára a Tihanyi félsziget erődde alakításáról szól, amelynek kiszolgálására egy balatoni flotta felállítását is szükségesnek tartotta. Leírta, hogy Kenese és Keszthely között közlekedik egy sószállító hajó, amelynek teherbírása 3000 mázsa, hossza 90, szélessége 22, magassága 9 láb, 5 lábnyira merül a vízbe, és kiszolgáló személyzete 20 fő. Ez a leírás csakis a Phoenixre vonatkozhatott. Amiben viszont az őrnagy tévedett: még kedvező szél esetén sem valószínű, hogy a Keszthely és Kenese közötti távolságot 8 óra alatt meg lehetett tenni. Térképének van még egy tanulsága, a sőt nem a fenéki kikötőben, hanem a mai Gyenesdiás és Vonyarcvashegy közötti részen rakták ki, ezen a helyen jelöli ugyanis a „Salzladungsplatz”-ot.

1798 augusztus 7-én pontos leltár készült a Phoenix-ről, amit az irat természetesen csak úgy nevez „Gállya”. Tervezési okok miatt itt csak részleteket közölhetünk **Madarassy** L. eredeti jegyzeteiből: „...alsó része hosszában - / - 15 (ölj) - Felső Része hosszában - 16 4/6 (ölj) - széle - 31/4 (ölj) - Magassága - 1 1/3 (ölj) ... Arbotz fája vagyon - 3 - vagyon említett Gálljának vitorlája - 3 a' melyekben vagyon Réff vászony 600 - az első Arbotz fán vagyon kötély - 10 - ezek közül némelyik vastagabb, némelyik vékonyabb, egyik hosszabb, a' másik rövidebb - Ezen vagynak dupla tsigák - 5 - egyes - Tsigá - 9 - Vagyon Pózna, mellyre a' Vitorla kötetik - 2 - Vagynak a' kötélben fűzve esztergál gombok, mellyek a' Vitorla Fel-húzására és leeresztésére szükségesek - 12 - A' második Albotz fán ugyan kötély - 10 - dupla Tsigá 5 - Eggyes Tsigá 9 - pozna 2 - Gombok 12 - fa hőmpölgő meg vasalt serpenyővel 1 - A' harmiadik Arbotz fa, melly a' Gállya órán vagyon áll kötelekből. ....

A Phoenix rekonstruált képe

Vagyon rajta Ajtó 3 - mindenikken a' bezárásra lakat 3 - Evező Kemény fábul 16 - Vas szál (?) mellyben ezek tétetnek 16 - Vagyon konyha fábul és belülről pléhvel meg borítva 1 - Vas kémény rajta 1 - ... Vagyon szoba a' Gallyán 1 - ebben találtatik üres ágy 4 - Rekesztő vagy is almáriumotokák 10 - Asztal vörös föstékkal 1 - Ugyan ezen támasztó vas szál 4 - Ablak négy négy fiókkal 4 - Szent György képe üvegben 1 - Koszorú melly fel szentelés alkalmatossággal készített pamutból 2..." E leltár alapján a Phoenix berendezésére nem a luxus volt a jellemző. Hasonlóan vélekedett Eissl tanácsos, aki 1808-ban több mint fél évet töltött Keszthelyen. Érdekes útleírásának fordítására **Sági Károly** vállalkozott. A tanácsos úr július 7-én délelőtt szállt fel a Phoenixre, ahol Bori hajóskapitány és felesége fogadták. A kajütbe lépcsőn jutottak le, amelynek „oldalfalaiba keskeny nyílással vannak beépítve az ágyak, amelyeken úgy fekszik az ember, mint a nápolyi katakombák fülkéiben, csakhogy a hajón mindenkinek magának kellett bemászni, ott pedig úgy fektették be. Itt jelöltek ki nekem is fekvőhelyet (...) A fedélzet közepén emelkedik a vasból készült konyha. A hajókorlát mindkét oldalán nyílások vannak a mellettük fekvő szálfá nagyságú evezők számára. Az előrészen vannak felállítva az ágyuk.” (Érdekes, hogy az 1798-as leltár, amely az avult köteleket és minden szerszámot egyenként felsorol, az ágyúkat meg sem említi. Talán később lettek felállítva?) A viharos szél miatt két napig nem tudtak elindulni. Végül 10-én az éj kezdetén felhúzták a vitorlákat és reggelre értek Szigligetre, de ott újra le kellett horgonyozni, mert a szél ismét kedvezőtlen irányból fúj. Még aznap tovább tudtak indulni, de az evezőket is bevetve csak 12-én értek Tihany alá. A félszigeten tett kirándulást követően 13-án délelőtt érték el a végcél, Kenesét. A fentiekből kiderül, hogy a Phoenix mily kevésbé volt manőverezőképes, és mennyire ki volt szolgáltatva a széljárásnak.

Bár a hajó rendelése elsődlegesen a teherszállítás volt, Festetics György, majd fia László egyéb célokra is használták. **Richard Bright** 1815-ben járt Keszthelyen és a nagy hajóról feljegyezte, hogy „...hol kirándulásra, hol meg

teherszállításra használják, ha sőt kell hozni a tó túlsó végéről”. 1801-ben Füredre látogatott a Phoenixen Festetics György. Erről a **Magyar Kurír** is beszámolt: „Másnap délután 5 óra tájban adott a gróf egy pompás uzsonnát hajóján, hol 150 személyeknél többen voltak jelen.” Ezt az utat valószínűleg rajzban is megörökítették, és ez alapján készült 1830-ban Pollák Zsigmond metszete, amely Füred előtt ábrázolja a Phoenixet. 1804-ben Ferdinánd főherceg látogatásakor a nagyszabású ünnepség keretében a Keszthelyi öbölben 5 nagy és 57 kisebb hajó részvételével tengeri üküzeteket mutattak be, amit a vendégek egy szigetről tekintettek meg. Ebben a „csatában” minden bizonyonnyal a Phoenix is részt vett. 1807-ben Károly főherceg, tábornok jött Keszthelyre. A Phoenixre is elvitték, és kérésére egy kisebb hajóutat is tettek. 1821-ben **Festetics László** minden részletre kiterjedően utasításban rendeli el a nagy hajó és egy kutter felkészítését egy nagyobb kirándulásra. A gróf természetesen a kényelmesebb kutteron kívánt utazni. Talán ez volt a Phoenix utolsó nagyobb útja, hisz egy 1820-ban kelt irat nemcsak a Josephina nevű hajó megépítéséről szól, de a Phoenix sorsáról is intézkedik: „8. A mostani nagy hajó még ezen holnapban sóért menjen Bori kormányzása alatt... 9. Mivel a mostani nagy hajó esztendőre elbontatik, annak jobb fáiból egy átaljáró hajó (nyilván egy kompi készítsen). 10. Az új nagy hajóhoz egy nagyobb féle csónak csináltasson...”

A Phoenix gálya tehát csaknem negyed századon át szelte a Balaton hullámain. A **Ridd Csaba** keszthelyi vállalkozó által 1994-ben alapított „Phoenix 200 Alapítvány” célja, hogy a Balaton legnagyobb és leghíresebb vitorláshajója, miként a mondabeli fönix madár újra feltámadjon, és igazi látványosságként szolgálja a balatoni idegenforgalmat. Az új hajó, melynek tervei **Baka Attila** irányításával készültek el, olyan felszereléssel rendelkezik majd, hogy megfelelően a mai szigorú hajózási előírásoknak, és utasai biztonságosan hajózhassanak rajta. Az építkezés a keszthelyi önkormányzat által a Helikon Hotel közelében, a Balatonparton biztosított területen a közeljövőben kezdődik meg.

A Phoenix rekonstruált képe

P. MIKLÓS TAMÁS - MÜLLER MARTON

„ ... A KORMÁNY GUZSA EL SZAKADVÁN ... ”

Adalékok a balatoni révhajózás és az 1796-os révhajó szerencsétlenség történetéhez

Hrabovszky Dávid 1826-ból származó feljegyzése szerint „... régi szerencsétlenség a monda szerint, hogy a Köv. Eörsi vizen egy tsapat Somogyba indult arató rettenetesen belé veszett.”

Reá hivatkozva később többen is említik a korabeli szerencsétlenség tényét, de pontos adatokat, konkrét forrást ezidáig még nem sikerült találni. A Balaton és környéke történetének legavatottabb, már elhunyt tudósa dr. Zákonyi Ferenc révátkeles történetével foglalkozó, sajnos ezidáig kéziratban maradt munkájában is csak föltevésekre hagyatkozva tudta a szerencsétlenség időpontját behatárolni.

A közelmúltban érdekes dokumentumgyűjtés került elő a Zala megyei Levéltárból, s jutott el másolatban Kapiller Imre levéltáros közreműködésével a Révfölöpi Honismereti Gyűjteménybe. E dokumentumok a fülöpboglári révnél 1796 július 9-én bekövetkezett révhajó szerencsétlenség ügyében elrendelt vizsgálat ügyiratai. Ezek alapján nemcsak a legnagyobb balatoni hajószerencsétlenség körülményeit rekonstruálhatjuk, hanem igen

érdekes adalékokkal gazdagíthatjuk a XVIII. sz. végi tavi vízközlekedés és a révhajózás történetét is.

A fülöpboglári révhajózásról

Fülöp falu egykori nevének legkorábbi említése a bencés szerzetesrend tihanyi Szent Ányos apátságának birtokait felsoroló 1211-es, úgynevezett tihanyi nagy összeírásban fordul elő. A jelenleg hetven kilométer hosszú tó közepé táján 5,2 km-re szűkülő partávolság előnyös természeti adottsága valamint az itt és a túlparton is részbirtokos tihanyi apátság gazdasági érdekei teremtették meg a révátkeles legkorábbi kereteit. Már az 1055-ös és 1093-as, igaz, hamis oklevelek is említik az itteni révátkeles lehetőségét. Valójában ezen okiratok 1416 körül, illetve a XV sz. végén keletkeztek, s hogy mikorra vezetik vissza a fülöpi rév létezését, örök talány marad.

Egy 1330-as keltezésű oklevél említi először „Zigethrew” néven a part fölél emelkedő - ma is szigeti dűlő elnevezésű - helyi révet. Jó félévszázad múlva, 1389-ben már „kiépített révutak vezettek az itteni” Hayorew-

be. Magas vízállás esetén a szigeti, normális körülmények között a császtai dűlőben lévő kikötőhelyek üzemeltek. (Ma mindkét területen ugyanilyen elnevezésű strandok működnek.)

Fülöp falu török általi felprédálása után - 1548 körül - sokáig nem népesült be, csak pusztaként említették. Ugyanakkor a tihanyi apátság révjoga területeinek itteni csökkenésével, a török kiverése után más tulajdonsokra szállt át.

Így tűnt fel a XVIII. sz. első felétől a rendesi Bárány család, akik birtokuk központjából a korabeli Rendesről - valószínűleg a mai Pálköve és Balatonrendes között található Bikaölés dűlő parti részéről - közlekedtették hajóikat.

Hamarosan versenytársra akadtak a Jankovich család, elsősorban Jankovich Antal özvegye és leszármazottai személyében.

A XVIII. sz. második felében fokozott birtokszerző politikájuk eredményeképpen jelentős területekhez jutottak Boglárán, Fülöp pusztán és Ecsér területén, s Fülöpön magtárt is építettek.

E két család küzdelmeire utalhatnak az 1772-1773-as évek eseményei, amikor Zala vármegye nevében először betiltották a Bárány-féle rendesi révátkeelőhelyet, majd újra engedélyezték működését.

Ekkor deklarálták a Balatonparti birtokosok szabad hajózási jogát, miszerint: „...a Balaton taván lévő Trajectusok csak privátusok lévén, azokat minden egyik birtokos, minden révi privilégium nélkül szabad tetszéees szerint gyakorolhatja...”

A Bárány familia továbbra is élt révjogával és révházat valamint szállító hajókat tartott fent mindaddig, míg az alább részletezendő katasztrófa után a kettős, úgynevezett összekötött hajók közlekedését be nem tiltották 1797-ben.

A Jakovich család végül is csak a század végén indította el rendszeres (bér)járatait, miután nyilvános balatoni hajózási jogot szerzett a Hét személyes Tábla útján.

Közben azonban 1779-ben Sághváry István révházat épített a Fülöp parton a Pupos családtól örökáron vett funduson.

Az általa beindított „Hajójárás”-nak nevezett rév működéséről az első magyar nyelvű újság a Magyar Hírmondó is megemlékezett.

Ennél a révjáratnál történt az

alább részletezett tragikus katasztrófa.

Az 1796-os esztendő

A kővágóörsi nemes Sághváry György birotkos által üzemeltetett fülöpi (kővágó eörsi réh) révénél három hajó szállította az átkeelőket. Az iratokból kiderül, hogy a szerencsétlenül járt hajó révésze a 38 esztendőös Patyi Sándor, a másiké az 51 esztendőös nemes Szalay Péter volt, míg a harmadiké ismeretlen.

1796 július 9-én nyári jóidőben két révhajó elindult a túlsó parti Boglárra, s szerencsésen át is ért. Ugyanekkor Patyi Sándor hajója késlekedett az indulással, mert a révész - a tanuvallomások szerint - a „réh” ház előtt iszogatótt. Időközben révhajójára 60 Somogyba induló aratómunkás, kik között asszonyok is voltak, gyűlt össze, s fizetett 1-1 garast az átkeelésért.

Sok vagy kevés volt ez az utaslétszám?! Az egyik révész társ tanu szerint Patyi szállított már több embert is hajóján, ám egy másik tanu első vallomása szerint a hajó terheltégét látva ugrott ki abból. (Igaz, később módosította vallomását, miszerint egyik „kettőzője” - azaz kévét köitő, markot szedő emberének - hiánya miatt szállt ki a hajóból.) Két utas, Varga Ferenc és a kővágóörsi Bárány Imre hangosan siettették a hajó indulását, sőt az előbbi a hajó túlterheltségét is szóvá tett a révésznek. Őket névszerint ismerjük a tóba fulladtak közül.

Patyi hajója a 60 utassal, ha nehezen is, de bizonyíthatóan jóidőben indult el. A tó közepén járhattak, amikor hirtelen támadt „utána” fújó (északi szélvihar) felborította a hajót. A 28 éves tapolcai Dervarits László és ugyancsak tapolcai Szűcs Péter Ádám a hajófenékebe kapaszkodva, míg a tanúk vallomása szerint a Balatonban átkelesekkor gyakran úszó Patyi Sándor úszva memekült meg. Ok hárman átértek! A habok között 58-an lelték halálukat.

Ki terhel illetve terhel-e valakit a felelősség? - vetődött fel már a korabeliekben is.

Az ezügyben indult vizsgálat során kiderült, hogy Patyit gondatlanságra már 1794 szeptember 8-án bajba sodorta, amikor is Bogláról jövet szintén túlterhelte hajóját és viharba került. Akkor a tó közepén csak az utasok gabonás zsákjainak, szűrjeinek, sátrának s egy kocsinak... a vízbedobásával tudták a hajót s megukat megmenteni.

Minderről szóljon bővebben Patyi Sándor Kővágóörsön felvett vallomása: „Szabad Vallása Patyi Sándor Kővágó-Eörsi Réhvésznek *Mi neved, hány Esztendőös, Pápista, feleséges és gyermekes, vagy, s ki Réhvésze?*

Patyi Sándornak hivatatom, lehetek mintegy 38 Esztendőös, Pápista feleséges gyermekes vagyok s Nztes s Vzleő Sághváry György Úr Réhvésze. *Miért fogadtattál meg s ki által?*

Kővágó-Eörsi Helység Eöreg Bírája által fogadtattam meg azért, hogy a közelebb elmúlt Sz. Jakabb Havának 9-kén a midőn a szegénységet Tettes Somogy Vrgyében aratás munkára által akartam vinni a Balatonnak Somogy felül való szélén, a szél a hajómat fel borítván mindnyájan a veszedelemben bent maradtak, csak egyedül két Tapolcai legény magammal együtt mehettek ki. A Tapolcai két legény a föll fordult hajónak fenékén életüket tartották, magam pedig uszásom által nagy nehezen ki vánt-sorogtam annyira, hogy lábom már a földet érte némellyek ezt látván érettem bejöttek ki vittek.

Voltál-e ezenkívül is a Balatonyon illy veszedelemben?

Voltam igen is a múlt 1794-dik Esztendőben éppen Kis-Asszony napján, akkor is a Balaton közepén ért a veszedelem, de akkor csak egy embert sem vesztettem el, mert némelly vásárosok szür-szabók kik a hajómon által akartak jönni azok ujj szüereiket, Kv. Eörsi Compactor sátorát, Pápai Asszony pedig kocsiát és egynéhány zsák gabonáját ki hányták, azért, hogy életüket azzal meg tarthassák.

Voltál-e Tettes Nemes Somogy Vrgye által a Réhvészségedtől letiltva s mi okért?

Voltam igenis, de hogy miokért, bizonyosan nem tudom.

Hány ember volt a hajódon ezen mostani veszedelemben?

Magammal együtt mint észre vehettem voltunk 44-en.

Kővágó Eörsi Nemes Bárány Imrétől miért vetted el a kormányt a veszedelemben?

Én nem vettem el, sőt inkább azzal tartottam.

Tapolczai Varga Ferentz a Rév Házánál megszólított, hogy nem lesz e nagy terhe a hajójára?

Ezen kérdésére Varga Ferentznek azt feleltem, hogy nem lesz nagy terhe ha csendes idő lesz.

Varga Ferentzen kívül kik kényszerítettek arra, hogy siess hajóddal mennél előbb meg indulni?

Varga Ferentzen és Bárány Imrén kívül ki az ingemet is meg fogván szorgalmaztatott az általvaló menetelre más senki sem, s azzal mindjárt megindultunk.

Voltál-e ezenkívül fogva, miokért s micsoda büntetést kaptál?

Ezenkívül semmi vétkemért fogva nem voltam, annál inkább meg nem büntettem.

Parázna életű, s káromkodó voltál-e?

Parázna életű s káromkodó soha sem voltam ha pedig történt hogy borban kevertem, s meg részegedtem akkor a víznek, hogy hajón mennék, feléje sem mentem.

Passzus nélkül való csavargó embereket hányszor hoztál s vittél által hajódon?

Tudományomra soha csak egyet sem, sőt inkább Diskai Ferentz Eskütt Urhoz is 3-at vagy 4-et fel vezetni cselekedtem."

Evallomását Patyi Sándor „1796. évi Esztendőben Karátson Hava 7-ik napján Zala Egerszegi Z N Zala Vármegyei Mezeő Városban tartott Z N Zala Vármegyében ítélt Törvény Szék alatt a Rab Személy a Törvény Színe eleibe állítván Előtte el olvasván szabad vallását meg erősítette, hozzá adván, hogy ha a hajó jó lett volna azon veszedelem nem történt volna, mert a Hajó óra lukadott meg, s attul esett a veszedelem."

Közben 1796. november 6-án tanúkihallgatásokat tartottak Kővágó-örsön, majd december 7-én került a perfelvételi tényállás rögzítésére. Ez utóbbiból részletesen megismertetjük a történetek lefolyását.

„Miképpen ezen Tekintettes Törvény Széknek színe előtt vason álló gonosz Istelentelen Rab Személy ámbár mégis 1794-dik Esztendőben azon esett után, midőn tudniillik, Nemes Somogy Vármegyéből jövő számos embereket a Hajujára föl Szedvén, annyira megs terhelyte hajuját, hogy ha csak abban ülő emberek fele, végh-Szűrőköt, Sátorokat, Gabonával tele Zsákokat, Kocsit, és más egyebeket a Balatonban nem hánytak volna, életektől megh kellett volna fosztatódni, így Nemes Somogy Vármegye által Révészségtől el tiltott légyen, azzal mindazonáltal nem gondolván, Révészi szolgáltyát továbbá is folytatni bátorkodott, de igen Szerencsétlenül végezte, mert folyó 1796-dik Esztendőben megh esett Szent Jakab Havának 9-dikén midőn a Szegénysgh Somogyra aratás végett indula .... embereket csak azért, hogy egy által vitelért többet nyerhessen föl szedvén hajujára, többektől ugyan, de különösen Tapolczai Varga Ferencztől megh szálltatott, s intettetett, hogy a Hajuját nagyon megh terhelné, az okáért Szeretséssen rajta ülőket által nem vihetné, de a Rab ezzel nem gondolván, minekutánna magát a mértéktelen Bor ital tul, melly nála mindennapi vala, vakmerő bátorságot vett, a Pusztá, és rongyos, de 60 embereket megh terhelyt Hajujával a Balaton vizén el indult, de csak hamar a Kormány Guzsa el szakadván, a Hajunak lukjain pedig a víz be folyván, benne ülőknek, Tapolczai Dervarits Lászlón és Péter Ádámon kívül, kik a hajú fenekéhez ragaszkodván, életeket csudálatossan megh tartották, mindnyájoknak Hajú Törést kellett szenvedni, és így rész Szerént pedig azért, hogy legh rosszabb állapotban tartott Hajuját mint föl-lebb nyereségnek okáért 58. életű

eknek botránkoztatására morghos Házosságh Törü Buja életet viselni részesegkedni, Káromkodni Semminek állította. Mivel pedig csak egy embernek is vétkessen okozott haláláért Hazánk Törvényei Szerént a Bűnös fejevétre parancsoltatnék ítéltetni. Kivánnya azért az Magistratuális A Prókátor, hogy írott Rab Személy magának ugyan a bőven megh érdemlett Büntetésére, másoknak pedig rettentő Példájára juxta ... 11. 1723. et 62. 2° Praxis Criminalis cum exasperiantivne Supplicii Hohér Pallosa alá ítéltessék, akképpen az élők számából ki törültsessék, maradandó javaibul pedigs a mennyire elegendők lesznek, a vízbe öletettek Díja megh fizetteték..."

Néhány nap múlva - december 12-én - Zalaegerszegen sor került a tanúk és a vádlott szembesítésére, valamint a tanúvallomások lényeges változtatások nélküli hitelesítésére. Mindezek után talán meglepőnek tűnhet az ítélet, miszerint Patyi Sándor „30 pálca ütésekre ítéltetik; a révészi Szolgálatiul végképpen eltiltatik, s azzal szabadon eresztetik."

Az ítélethozatal sajnos nincs datálva, s az irategyüttesben sem található az ügy végleges lezárására utaló dátum.

A révhajó szerencsétlenség következményei

Érdekes utalást találunk az ítélet szövegében a hasonló események megelőzésére hozandó rendelkezés szükségességéről. Eddig is köztudott volt, hogy az ezidáig pontosan nem datált balatoni vízitragedia hatására Zala és Somogy vármegye a kettős - avagy összekötött - hajók alkalmazását megtiltotta a révhajózásban a csakis a sajkával illetve az egy hajótestből készült vízijárművek használatát engedélyezte. Mivel az ítélet valószínűleg legkorábban a megyei törvényszék decemberi ülészakán született a „jövő Gyülekezet”-re utalás a megyei közgyűlés következő 1797 éveleji ülészakájára vonatkozhatott. **Azaz a balatoni révhajózás eszközeiben változást hozó rendelet megszületését az 1797-es esztendő elejére tehetjük!**

A fülöp-boglári révközlekedés utóélete

A tragédiát követő új rendelkezés miatt a Bárány család anyagi okokból nem tudta folytatni révhajózását. Újból csak

1818-ban léptek színre amikor is Bárány Pál egy kereskedő hajlamú boglári birtokossal, Körmendy Ferencsel közösen hajót építtetett, s azzal az utóbbi rendszeresen hajózott is 1821-ig. Ezzel párhuzamosan a Jankovich család is erősítette pozícióját.

Hrabovszky Dávid az 1820-as évek közepén jegyzi fel, hogy „Tengerre emlékeztető vitorlás hajók viszik az utast Somogyba” s tudósít a Jankovich család nagy granáriumjáról, a gabona és borkereskedelemről. 1837-ben ifj. Bárány Pál hat évre bérbe adta Vámosi János kaszárnak a közeli ecséri révházat egy nagy és egy kisebb hajóval egyetemben. Később a Széchenyi István által életre hívott Balatoni Gőzhajózási Társaság. „Kisfaludy” gőzöse kötött ki rendszeresen 1846 és 1861 között a Jankovich család egykori - e célra rendelkezésre bocsátott és átalakított - révkikötőjében. 1858-ban az első telekkönyvezéskor illetve az ezévi kataszteri térkép szerint a 21 méter hosszú 17 méter széles kőmóló kikötő már a helyi közbirtokosság

tulajdonában volt.

1861-1872 között Révfülöp és Boglár között továbbra is a hagyományos komp, majd 1872 és 1877 között a Zala-Somogyi Gőzhajózási Társaság csavargózöze a „Balaton” közlekedett.

A Társaság csődbejutásától egészen 1910-ig a régi hagyományos vitorlás komp szállította a két part között az árut s gyakran az utasokat is. E mellett 1890 májusától az akkoriban alakult Balatontavi Gőzhajózási RT csavargózöze a „Rohan” is „besegített” az utasszállításba. A vitorlás komp közlekedés megszüntetéséhez végeredményben a Balaton északi vasútvonalának megépülése, az olcsó szállítási lehetőségek megteremtődése vezetett. Az idényjellegű utasforgalmat ma már a gyors, biztonságos és nagyobb kényelmet biztosító tavi gőz, majd motoros hajók bonyolítják...

Az 1796-os tragédia áldozatainak a Révfülöpi Honismereti Egyesület és az Önkormányzat állít emléktáblát .

Cikkünket a századelő balatoni életképeivel illusztráltuk

LACKNER LÁSZLÓ

ÖKOLÓGIA ÉS TURIZMUS A BALATONNÁL

szakmai konferencia a tó jövőjéről

Milyen jövő vár a Balatonra? Igazak-e bizonyos vélekedések, jóslások, miszerint a tó előregszik, előregedett? Igaz-e, hogy túl sok szennyeződést kénytelen befogadni, ami már-már veszélyezteti a természetes életteret.

A külföldi sajtó - különösen a szezonra való készülődés időszakában - nagyon sok negatív kicsengésű hírt, cikket közöl a Balatonról, ezek egy része túlzó, elriasztó, de a szomorú az, hogy rendszerint hazai hírforrásokra hivatkoznak. Olvastam az elmúlt ősszel olyan „kis színes” Bajorországban, amely azt tudatta, hogy a múlt nyáron már több helyütt betiltották a fürdést a Balatonban, mert olyan rossz volt a víz minősége.

Mintha mi, magyarok nem éreznénk igazán magunkénak ezt a hatalmas kincset, mintha egyeseknek jól esnék, - ha már tenni nem képesek, vagy nem akarnak érte -gátlástalanul „belepiszkíthatnak” a jóhírébe. Igaz, hogy találkozunk jó szándékú, bizonyos káros jelenségekre jó indulattal figyelmeztető felhívásokra, de többnyire ezek is eltorzult felhanggal, jelennek meg a köztudatban.

A Magyar Turisztikai Egyesület Zala, Somogy és Veszprém megyei szervezetei, a Turisztikai Világtanács (WTTC) Kelet-európai Irodája és a Green Globe április 20-án szakmai tanácskozást szervezett Keszthelyen a Helikon Kastélymúzeumban, amelynek fő témája a Balaton egészséges fejlesztésének lehetőségeit igyekezett felvázolni, hazai és nemzetközi ökológiai és turisztikai szakelődök segítségével. A tanácskozást **Dr. Sáinger Gyula**, a keszthelyi Agrártudományi Egyetem rektora vezette, aki rovarökológiai kutatások keretében foglalkozik a balatoni szűnyogirtás lehetőségeivel.

Az előadássorozatot **Alan L. Godsava**, a WTTC. öt éve Budapesten élő képviselője vezette fel, cége az elmúlt években nyitott a Kelet-európai országok felé.

Előadása végén összefoglalta a Balaton vonzerejének, újraértékelésének lehetőségeit: „ Számos vonzó kínálat található a Balatonnál: a termál- és gyógyturizmus, lovaglás, bor és gasztronómia, ezeknek egytől-egyig fontos piaca van, de a meghatározó tényező mégiscsak maga a tó vize, akár látványként, akár a kapcsolódás eszközeként tekintjük. Mi tehetné tehát a Balatont egyedivé egy jelentős célpiac, például a csá-

ládok számára? A többi nagy európai tótól eltérően a Balaton a parttól számított 500 méteren belül viszonylag sekély. Emellett a homokos fövénynek köszönhetően meleg, és nincsenek benne veszélyes áramlatok. Egy szóval ez ideális környezet lehet gyerekek, családok nyaralásához.

Fontos megemlíteni, hogy nem elég szezon elején „leporolni” a Balatont, és várni, hogy a turisták meghorogjanak. A világon mindenütt izgalmas, új termékeket bocsátanak ki, és csak egy új, szuper, csillogó Balaton található magának helyet ebben a bő kínálati sorban, éppen ezért javasolom, fontolják meg a Balaton átértékelését, ez alapján fejlesszék Európa egyik vonzó családi tavává, és ennek megfelelően reklámozzák.”

Clair Boobyer a Green Globe marketing igazgatója ismertette a világban egyre jobban elterjedő Green Globe program jelentőségét, amely a turizmusból érdekelt cégek, vállalkozások tevékenységében szeretné erősíteni a természet értékei iránti elkötelezettséget. A csatlakozni kívánók éves tagságot szerezhetnek, amivel szemben vállalniuk kell, hogy fejlesztéseiknél, napi munkájuk során kiemelten óvják a természeti környezetet. A vállalásért, és annak teljesítéséért a cég

viselheti a bizalomnövelő Green Globe emblémát.

Beszélt még arról, hogy a turizmus szintentartásának alapvető feltétele, a fogadóhelyek természeti környezetének tiszta, vonzó, egészséges állapota. „... Üzleti értelemben hosszú távon jelentkezik a siker - zárta előadását Boobyer asszony - tapasztalataink szerint ez a megközelítés nem csak hangzatos szólam, vagy öncélú ábránd. Régóta bizonyított, hogy a környezettel való elkötelezett törődés jó hatással van az üzletre. Együttes feladatunk a kormányokat, a törvényhozást is ösztönözni arra, hogy a szabályozás is ezt a törekvést segítse, erősítse a világban.”

Dick Sisman a Green Globe vezérigazgatója felhívta a figyelmet egy elgondolkodtató tendenciára, miszerint a szegényes, tönkre tett természeti környezetben elhelyezkedő üdülőhelyek egyre inkább háttérbe szorulnak a világban. Ezzel szemben növekszik az érdeklődés a természetes vízparti üdülések, a meghitt falusi környezet, az ökoturizmus iránt, ahol a fő attrakció elsősorban a szép természeti miliő. „... A zöld turizmus, amiről már több szó esett, a szakemberek egybehangzó állítása szerint a közeljövőben a piac egyik domináns szektorává fog válni.

Alan L. Godsave a Turisztikai Világtanács képviselője

Dr. Láng István akadémikus

Dr. Nemeskő János államtitkár, a Balaton kormánybiztosa

Dr. Lengyel Márton professzor, a MATUR elnöke

A természetes környezetre épülő turizmus üzleti lehetőségei fantasztikusak - fogalmazott Sisman úr, majd így folytatta. - Ha Önök elfogadják nézeteimet, és szeretnék a helyi idegenforgalmat ilyen irányba tovább fejleszteni, akkor hadd jelezzem, hogy magam és kollégáim boldogan dolgoznánk együtt Önökkel azon, hogy a Balaton és környéke Közép-Európa első Green Globe régiója, uticéjja legyen, és adjon példát másoknak is ebben a térségben a továbblépésre."

Dr. Láng István akadémikus:

„Kérem tekintsek előadásomat olyan rövid tudománytörténeti visszaemlékezésnek, amely egyúttal talán hozzásegít bennünket időálló következtetések levonásához is. A sors úgy hozta, hogy a hetvenes évek közepétől a nyolcvanas évek közepéig magam is résztvevője és kutatásszervezési vonatkozásban szerény irányítója is voltam az eseményeknek.

A történet ott kezdődött, hogy a Balaton kutatásával foglalkozó szakemberek már a hatvanas években jelezték az eutrofizálódás észrevehető gyorsulását. 1965 május végén váratlanul tömeges halpusztulás kezdődött a Balatonon. A közel egyhónapos folyamat során a becslések szerint 500 tonna volt a veszteség. A jelenség mindenkit felkészületlenül ért. Az Akadémia Biológiai Tudományok Osztálya, amelynek ekkor Sraub F. Brunó volt az elnöke, és én voltam a tudományos titkára, utasította a tihanyi Biológiai Kutató Intézetet az okokat feltáró vizsgálatok sürgős folytatására. Akkoriban az a szó, hogy „környezetvédelem” még egyáltalán nem szerepelt a szótárunkban, s a társadalom sem volt valójában érzékeny a környezeti problémákra. Így aztán a sajtó alig foglalkozott az üggyel, bár ebben bizonyára az is szerepet játszott, hogy a politikai vezetés félt attól, hogy a tömeges halpusztulás elriasztja a turistákat, ..."

„... Tíz év elteltével, 1975 tavaszán ismét jelentős halpusztulást észleltek. Ennek azonban elsősorban ökológiai okai voltak. Tavasszal csökkentették a tó vízszintjét, de az akkori gyors felmelegedés, valamint

a várt esőzések elmaradása oxigénhiányhoz vezetett, amelynek következtében mintegy 50 tonna hal pusztult el..."

„... A tudományos kutatás számára mindez új lehetőségeket és feladatokat jelentett. Az Országos Környezetvédelmi Tanács 1975 második felében határozatot hozott a Balaton környezetvédelmi problémáinak megoldását szolgáló kutatási program kidolgozására. A határozat alapján tárcaközi ad hoc bizottság alakult, hogy összeállítsa a Balaton és vízgyűjtő területe komplex környezetvédelmi kutatási tervét az 1976-tól 1980-ig terjedő időszakra..."

A bizottság igyekezett összehangolni az érintett tárcák, és megyék környezetvédelmi törekvéseit, elképzeléseit; illetve figyelembe vette a Balaton környékére vonatkozó regionális fejlesztési terveket. Ezek alapján az alábbi célokat határozta meg:

1. Mozgósítani kell az ország kutatási kapacitását a Balaton és vízgyűjtő medencéje kutatásában.
2. Egyeztetni a kutatási programot az egyes ágazatokkal.
3. Szervezettebbé és hatékonyabbá tenni a Balaton és vízgyűjtő medencéje környezetvédelmi kutatásainak koordinálását.
4. Tovább kell fejleszteni a Balaton környezetvédelmi figyelő, észlelő és adattárroló rendszerét.

Az Országos Környezet- és Természetvédelmi Tanács 20 pontos ajánlást fogadott el, ezek legfontosabb kitételei a következők: vízminőségvédelem, tározó-építési program, szennyvíztisztítás, környezetkímélő agrotechnika, építési korlátozások, üdülőövezet tehermentesítése, a lakosság és a turisták környezettudatos felvilágosítása.

„A hetvenes évek végén és a nyolcvanas évek elején az eutrofizáció rendkívüli mértékben felgyorsult és a Keszthelyi öbölről átterjedt a többi medencéjére is. Ezért hosszabb távú kormányzati kötelezettségek megfogalmazására, kialakítására volt szükség."

Meghatározták azokat a célállapotokat, amelyek felvázolták jövőképet.

Ebben meghatároztak kritikus pontokat, amelyek között a legfontosabb volt a vízminőségromlás megállítása, majd a következő a javulási folyamat megindulása, végül a hetvenes évek elején regisztrált vízminőség elérése.

„A terv az volt, hogy a szükséges intézkedéseket 1987-ig el kell vég-ezni. Ismeretes, hogy ez csak részben, mégpedig kisebb részben sikerült. A gazdasági nehézségek miatt a program végrehajtása lassult.

A Kormány 1993-ban tért vissza a Balaton ügyére. Új szakértő csoport módosította a tudományos elképzeléseket...”

Dr. Nemsók János államtitkár, a Balaton kormánybiztos: „... A Balaton egy összetett feladat, turizmus, ökológia, halászat, természetvédelem, környezetvédelem, mezőgazdasági tevékenység, kultúra, népművészet...” - kezdte előadását a kormánybiztos, - majd arról beszélt, hogy: „a legnagyobb gond, hogy a múlt század végén direkt bevezették a Zalát a keszthelyi öbölbe, és azóta a fokozatosan megszűnő Kis-Balaton helyett a Keszthelyi-öböl nyilvánvalóan Kis-Balaton lett. Nekünk az a feladatunk, hogy ezt a folyamatot megfordítsuk, újra legyen Kis-Balaton, és a Keszthelyi-öböl újra visszakapja eredeti szerepét.”

Majd arról szólt, hogy a következő 10 évre összesen 50 milliárd forintot kell fordítani a Balatonra, ez

évente 5 milliárd forintos keret, amelynek biztosításában egyezsége jutot a kormányzattal. Nagyon nagy gond, hogy a Balatonra előirányzott pénzek a tárcáknál széttagoltan jelennek meg, így nehéz feladat ezek koordinálása, közös célra történő mozgósítása. A jövőben azt szeretné elérni, hogy egy kézbe, a Miniszterelnöki Hivatal költségvetésébe kerüljenek a balatoni pénzkeretek.

Előadása következő részében arról beszélt, hogy ésszerűen, jól átgondoltan folytatni kell a Kis-Balaton rehabilitációját, a tó környéki települések szennyvíz-csatorna rendszerének további kiépítését, javítani kell a strandok higiéniai állapotát, és a mezőgazdasági tevékenységet csak olyan mértékben és eszközökkel szabad engedni, amelyek nem terhelik a Balaton vízgyűjtő területét.

Tájékoztatót arról, hogy Keszthelyen még ez évben megkezdje működését egy biológiai kutató intézet, feladata lesz a szúnyogirtással kapcsolatos kutatás, halélettani megfigyelések, továbbá iszaposodás elhárításával kapcsolatos technológia kidolgozása.

A kormánybiztos rövid tájékoztatót tartott a biológiai szúnyogirtás jelentőségéről, szövege arról, hogy egy magyar származású izraeli tudós fedezte fel, vegyszerrel nem terheli a tavat, és a világon számtalan helyen eredménnyel alkalmazzák.

Székely György
az IKM. Turizmus főosztályvezetője

Emellett szükséges a vegyszeres irtás is, de csökkentett mértékben, és gyakorisággal.

Befejezésül arról beszélt, hogy: „... szeretném, ha hamburger mellett olcsón lehetne jó kis pörköltet kapni, szeretném, ha a spagetti mellett lenne krumplicsészta is. Szeretném, ha a hekk helyett, vagy mellett lehetne egy kis keszeget, vagy gardát is enni, és végül azt szeretném, hogy a Balatonnak ne „image”-a legyen, hanem arculata.”

Dr. Heródecs Sándor, a Tihanyi Limnológiai Intézet igazgatója utalt arra, hogy a Balaton vízminőség javítására hozott kormányhatározatot 1987-ig intenzíven végrehajtották, majd lelassult a folyamat, bár sikerült elérni, hogy 1991-re Zalaegerszegen megépüljön a foszforleválasztó (Ez komoly eredmény, hiszen a város lakossága embernapi ugyanannyi, mint az egész balatoni üdülőidény turistaszáma, plusz törzslakosság együttesen).

Nem csak a turizmus szennyezi a Balatont, ez csak egyharmad, a további harmadot a Zala folyó, míg a maradékot a Szigligeti öbölbe beömlő patakok idézik elő.

A Balaton legnagyobb gondja, hogy az idegen anyag terhelése diffúz (nagy területről beszivárgó, követhetetlen), hogy nagyon sekély a víz, és hogy hipertróf (a szervesanyag terhelés magas, ezért intenzív a növényesedés), így a lehető

legrosszabb három negatív adottság együttesen jelen van, emiatt rendkívül nehéz lesz az eredeti, jó vízminőség visszaállítása. Míg egy mély tóban a foszfor többsége a vízben oldottan van jelen, (tehát a víz cserével távozik) addig a Balatonban többnyire az üledékben koncentrálódik, ezért rendkívül fontos az iszap folyamatos kotrása.

A trópusi, szubtrópusi eredetű kalgála 1978-ban jelent meg a tóban; 1982-ben, 1992-ben és 1994-ben aztán inváziót okozott. Az intézetben kutatják, hogy miként lehetne „megtámadni”. A turizmusnak mindenesetre számolni kell azal, hogy 8-10 évig még lesznek kalgálás virágzások.

Egy korábbi számítás 400 ezer főre tette az optimális, egyidejű turistaszámot a Balatonnál, ma azt mondják, hogy egy-egy hétvégén eléri az egy milliót, így ez ma Magyarország második legnagyobb városa, ahol a partnak már több, mint fele mesterséges, ezt tovább növelni nem szabad. Ugyanígy nem szabad növelni a Balaton körüli beépítettséget.

Dr. Sonnevend Imre, a Középdunántúli Természetvédelmi Igazgatóság igazgatója: „... Megvallom Önöknek őszintén, hogy amikor mint természetvédő a Balaton-part egyes részeit járom, az alaszakai Clondike és az erdélyi Verespatak jut eszembe. És vajon miért? Mert amott a messze északon egy hatalmas értéket rövid úton és mohón leraboltak... S kifosztott táj maradt az „aranykor” után.”

Üdvözlí a Green Globe programhoz való csatlakozást, de hogy bevállal-e a gyakorlatban az rajtunk múlik.

„... bár meglehetősen elkésve, de még ma is célszerű, és a táj egészére rendkívül hasznos lenne egy jelentősebb nagyobb kiterjedésű, összefüggő területű védett zónát, egy nemzeti parkot létrehozni a Balaton-felvidéken, illetve a Balaton vidékén ... előkészítése már megtörtént, létrehozását hamarosan kormányrendelet is ki fogja mondani.”

Ez a táj rendkívül sérülékeny, ezért

„... Az eddigi felkiáltójelek (A balatonyöröki Castrum Camping és az Ábrahámhegyi vitorlaskikötő nádiritása, a Malatinszky Kúria „építkezései”) tanulságul kell szolgálgjanak.

Székel György, az KM Turizmus Főosztályának vezetője hangsúlyozta, hogy a Balaton természeti értékeinek megóvása, megmentése érdekében nem szülehetnek átmeneti megoldások, vagylagos döntések, egyértelmű intézkedésekre van szükség. Tájékoztatta a jelenlévőket, hogy a Német Autóklubbal megállapodtak arról, hogy a Balatont is bekapcsolják a vízminőség mérő és a jelző rendszerükbe, és rendszeresen adnak hiteles tájékoztatást a fürdésre való alkalmasságról. Mint elmondta, lehet, hogy nem mindig lesz hízelgő a jelentés, de mindenképpen objektív, így elérhető lesz, hogy a nem hivatalos, kétes értékű nyilatkozatok ne kapjanak hitelt.

Rosta Sándor a Balaton Alapítvány ügyvezető igazgatója felvetette, hogy nincs átfogó programja a Balatonnak, nincs egyértelmű letisztult szakvélemény a problémákról, túl sok az ellentmondás, és ezt végre rendezni kellene.

A Balaton környékén élő, és dolgozó polgárok tudni szeretnék a valós helyzetet, szeretnék ismerni a döntések okait, az érveket, és szeretnének tisztán látni a balatoni pénzek felhasználásában. Az lenne a korrekt, ha a balatoni pénzek felett itteni szervezetek dönthetnének.

Tiltakozott az ellen az egyre erősödő törekvés ellen, miszerint egyes körök vissza akarják hozni a Balatonra a motorcsónakokat.

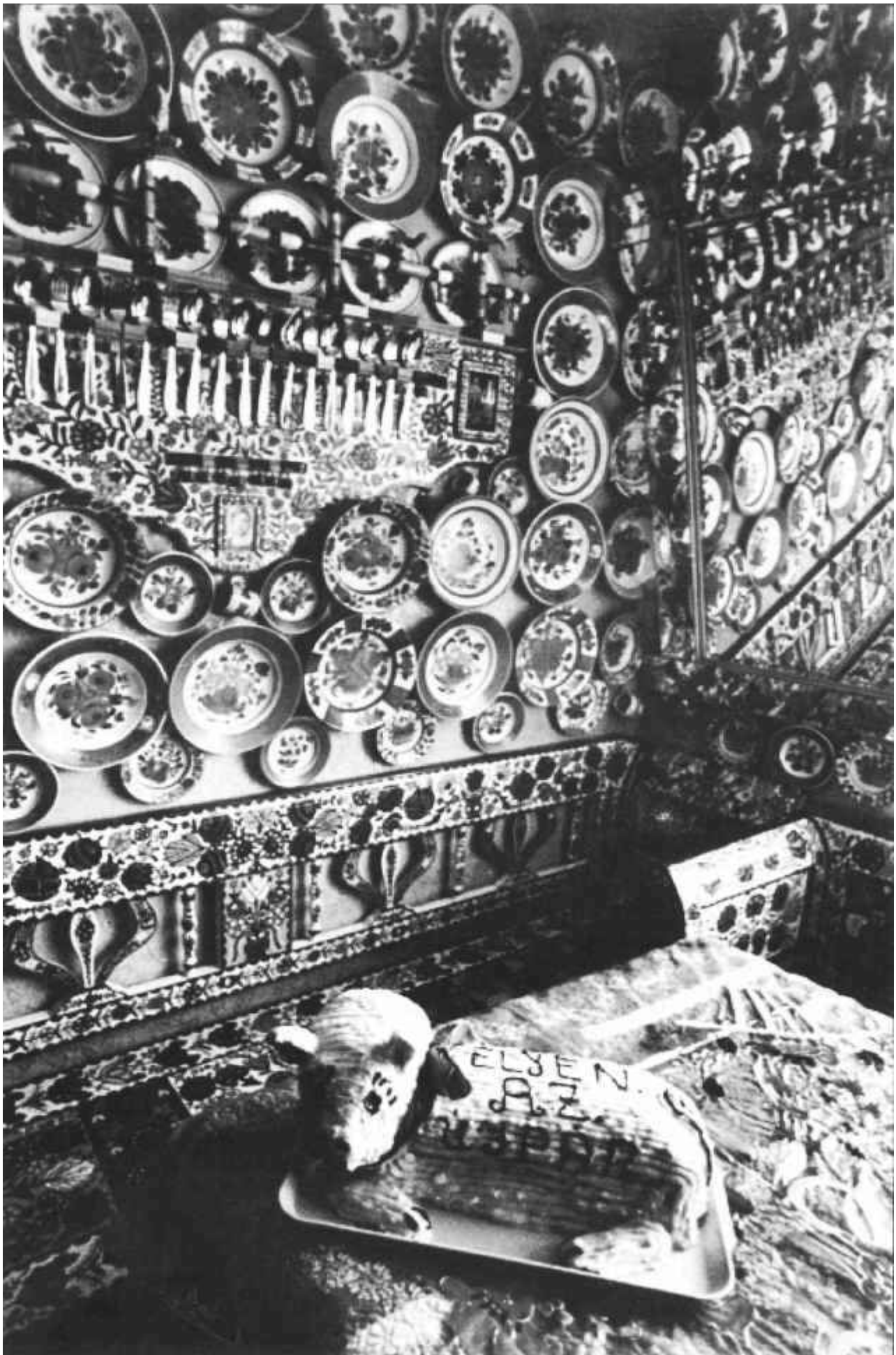
Dr. Lengyel Márton professzor, a MATUR elnöke az általa az elmúlt években kidolgozott „A balatoni turizmus fejlesztési koncepciója” alapján a legfontosabb tennivalókra hívta fel a figyelmet. (A koncepció a Balaton Alapítvány támogatásával készült, könyv formájában is megjelentették, beszerezhető az alapítványnál, illetve a MATUR országos, illetve megyei elnökségeinél).

Lengyel Márton hangsúlyozta, hogy legfontosabb feladat a vízminőség javítása, ezt alá kell rendelni minden egyéb tennivalónak. Ki kell továbbá alakítani a Balaton sajátos turisztikai arculatát. Optimális célállapot lenne, ha a Balatont a „Gyermekes családok paradicsomá”-vá tudnák fejleszteni.

Nagyon nagy gond, hogy a Balatonnak nincs gazdája. Időközben 1995-től kormánybiztos foglalkozik a tó ügyeivel, kellő jogkörrel, és bizonyos költségvetési kerettel. A Balaton sok tárcát és szakmát érintő érték, szükség lenne balatoni törvényre, amely mindenki számára meghatározná a feladatokat és kötelezettségeket. Javasolta egy ügynevezett Balatoni Alap létrehozását, amelybe a következő hat éven át, a térségben megtermelt turisztikai jövedelmek után keletkező adók kerülnének befizetésre, ez elegendő pénzalapot teremtené a tó vízminőségének helyreállítására, illetve egy újfajta balatoni turizmus kiépítésére. A két programot együtt, párhuzamosan célszerű indítani.

A Balatoni Koncepció ismertetése, mint zárótema jól összegezte a helyzetet, a tennivalókat és egyben szemléletesen vázolta az üdülőterület kívánatos jövőjét. Egy dologban mindenki láthatóan egyetértett, hogy nincs még katasztrófa-helyzet, de a Balatonért sürgősen és határozottan össze kell fognia minden érintettnek: az államnak, a szakterületek képviselőinek, az önkormányzatoknak, a vállalkozóknak, és a Balatont szerető magyar állampolgároknak. A konferencia utolsó aktusaként az érintett három megyei önkormányzati gazdasági társaság, a Balatonturist RT, a SIOTOUR RT. és a ZALATOUR Kft. felvételét kérte a Green Globe programba.

A konferencia záró nyilatkozattal ért véget, amelyben a résztvevők összefoglalták törekvéseiket, majd hangsúlyozták, hogy sürgős intézkedésekre van szükség a tó megmentése érdekében.

KORNISS PÉTER • KALOTASZEGI SZOBA, LAKODALOMKOR (1969)

BÜKY LÁSZLÓ

HÁROM AZ ÖTÖDIKEN
(Bertók László könyvéről)

A magyar irodalomban Faludi Ferencnek A pipárul című versétől kezdve kísérhető figyelemmel a szonett formájú versek megjelenése, (ld. *Kunszer/Gyula*, A magyar szonett kezdetei. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965. If. 47. sz. 8.) a XX. században a Nyugat több költőjének volt a szonett kedvelt versformája. Babits, Juhász és Tóth Árpád főként a német, a francia és az angol minták nyomán használták ezt az olasz eredetű tízennegysoros verset, amelynek számos ritmikai és rímeléstechnikai változata van. Még a szabadverseiről (is) nevezetes Füst Milánnak is van sajátos sorhosszúságú szonettje (Zsoltár: Ó Uram, engem bánthanak—). Kazinczy Ferenc szerint a szonettnek bizonyos bensőség és gyöngédség az alaphangbéli jellemzője. E fölfogás sokáig jellemezte a magyar szonetteket, bár a tartalmi kompozíció voltaképpen nem verstani, hanem költészettani kérdés, (ld. *Hegedüs Géza*, A költői mesterség. Bevezetés a magyar verstanba. Móra Ferenc Könyvkiadó, [Budapest.] 1959. 158.) *Hegedüs Géza* arra is figyelmeztet: „Senkinek sem kötelező a szonett, de aki abban ír, annak szonettet kell írnia. És ha közben tartja a formát, akkor a forma kezessé lesz és szolgálja őt. Komolyság és báj, méltóság és kecsesség, fenség és játékoság talán egyetlenegy versformának sem annyira együtt a sajátja, mint a szonettnek” (i. m. 161). E formát minden költő szívesen alakítja saját versbeszédének törvényei szerint, így ma már voltaképpen - a klasszikus, Petrarca által kialakított szonettől eltérő - minden verset szonettnek szokás nevezni, (vö. *Szepes Erika-Szerdahelyi István*, Verstan. Gondolat, Budapest. 1981. 465; szonett. In: *Szerdahelyi István* [főszerk.] Világirodalmi lexikon 14 (1992.); *Szuromi Lajos*, A szimultán verselés. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990. 372-3.)

Nos: Bertók László a maga kezéhez idomította e vezetékes formát, igaz, ezzel el is szakadt a klasszikus mintákat követő magyar költőknek az imént említett csoportjától (is). Szonettjai három négysoros szakaszból és egy kétsorosból állnak, csupán két rímet használ, ezeket vezeti végig (különböző elhelyezéssel.) A terceiteknek és a kvartetteknek efféle rímhasználat megglehetősen ritka, s e Bertók által alkalmazott sajátossághoz járul az említett strófaszervezeti eltérés. A formának további magához igazítása a nyolcszótagos, jobbára kétütemű versorépités, vagyis nyoma sincsen az endecasillabóknak, illetőleg a Magyarországon a XIX. századtól elterjedő jambikus tízenegyeseknek, (vö. *Szepes Erika-Szerdahelyi István*, i. m. 462.) Bertók egy helyütt így ír: „uccu neki! nyolcszótagos /kétütemű toronyíránt/ mozog szonett” (50). Amint ez az idézet jelzi, a költő nem mindenütt használ központosítást. Az első nyolcvanegy szonett nagy kezdőbetűs indulású, és ponttal van lezárva (még az előbbi felkiáltójel is kivételes), később az írásjelezés a helyesírási szokásoknak megfelelő. Mindezeknek a formai-alaki ismérveknek tapasztalása folytán természetes, hogy a verseskönyv egésze is meg van szerkesztve: Kő a tollpihén 1986-1989, Ha van a világon tető 1989-1992, Ez a semmi, két semmi közt 1992-1994. Ez a kötet szerkezet nem csupán az időrend eredménye, tudatos alakítás, az egyes ciklusbeli versek eleve egy mintájúak tartalmi fölépítésükben. A kő a tollpihén cím után sorjázó versek egy része a szűkebb és a tágabb haza lírai létének ad keretet: „ki simogat láncaival /hogy itt élni és halni kell?” (Ki simogat láncaival? 20.) A Vörösmartyra utaló kifejezés - később a költő név szerint is szerepel: Majd az ötödik temetés, 265 - és egy másik ciklusban Kölcsey említése

(Uram, ezek nem emberek; 237) önmagában is jelöli és kijelöli azt a fölfogást és útírányt, amellyel és amelyen a költői én halad, s ezt aligha kell különösebben bizonyítani. A szocializmusnak nevezett kornak - Bertók szavával: „diktatúr” (Most, hogy vége a diktatúr; 212)-, amelyben az efféle tartás nem mindig volt veszélytelen, tehát e kornak még végóráiban is sokan elbizonytalanodtak e tekintetben: „Szalad a nép amerre lát / ahány irány annyi haza / / de sehol emlék hogy hova / csak a csákány neg a lapát” (Ahány irány annyi haza, 9). A költő tudja a helyes irányt:

Szökedencs Somogyiszob Csurgó
Marcali Nagyatád Vése
s újra mert elől is Vése
Szökedencs Somogyiszob Csurgó

húzza a verset a forgó
ontja a szálat a cséve
mert lesznek az aki mégse
életem fele a hat szó
(Abban is leginkább Vése, 19)

S e falunév-felsorolás - az életrajzi vonatkozásaitól függetlenül - azt a belső irányt rajzolja a verstérképre, amelyik nem hitel-telen kinyilatkoztatások által van kijelölve, hanem szinte a gondolkodás ösztönössége által. S ennek egyik bizonyítéka a költő nyelvhasználatában föllelhető azon szavaknak a csoportja, amelyek ugyanazt a somogyi (és így magyar) tájat és életet már pusztán meglétükkel leírják: *akác* 81, *csikó* 191, *csirke* 177, *kánya* 69, *kéve* 182, *liba* 85, *méhes* 163, *nyúl* 146, *patkó* 191, *réce* 177, *saláta* 7, *szekér* 15, *tök* 201, *zab* 182 és még számos egyéb. Ugyanakkor a versekben nem ábrázolati idill, a (vidéki magyar világot csupán az ábrázolat metonimikus alapszöveve, tudja a költő, hogy a szó nem minden: „csak megtalálnám azt a szót / csupa szappan és csupa vér / alatta cirkusz és kenyér / szólnak a finom rádiók” (Valaki magában beszél, 75). A költő által megteremtett lehetséges világ - „a valóság helyett a kép” (A valóság helyett a kép, 85) - mindennél bonyolultabb és időben megfoghatatlan: „ami történik már a múlt” (Aki többet tud az van itt, 13), „ami lehetne már a múlt / ami van az következik” (Az egész szerkezet folyik, 37), továbbá: „és senki sincsen a helyén / csak a szótárban a szavak” (Állunk a világ közepén, 29). A bizonytalanságot, az elveszett bizonyosságot - a jelképes Somogyban még biztos, mondhatni: kétkezi valóságot - valami félelem lengi körül, fonja be. Ennek nyílt kifejezése gyakran megtalálható: „de mindenkitől félni kell” (Csak az őrmester változik, 34), „külön-külön mindenki fél” (Valaki magában beszél.) A lírai én életérzésének egyik vonulata e félelem, bevallása, kimondása - volt erre Illyés Gyula is példa: „ki szépen kimondja / a rettenetet, azzal föl is oldja” (Bartók) - „Bevallani félelmedet / ha az értelem megtagad” (Figyelni csak az öröket, 78). Az értelem alkalmazhatósága a világra, az értelem problémamegoldó varázsa írja az, amelyet az 1989 és 1986 között években keletkezett ciklusban keres a költő, és ez az, amely a finom érzetek tollpihéjét a valóság ostromba köve alól talán segít kiemelni. A költő érzi, hogy ez az állapot csupán átmeneti, pillanatnyi. Ezt jól igazolja a költő időábrázolásának a pillanat szóval való igen gyakori megjelenése (e ciklusban: 11, 30, 53, 61, 87, a későbbiekben: 98, 102, 120, 139, 157, 160, 167, 174, 267), továbbá a perc-re való hagyatkozás 66, később: 148, 157, 184, 247), és magának az időnek a szerepeltetése (145, 156 és 157). A pillanatnyiség tehát végigvonul a létábrázolástól megjelenítésén éppúgy, mint a hely rögzítése a korábban már említett földrajzi pontosságot nem alkalmazva: „hisz csupa most és csupa itt” (Azzá lehetnél aki vagy, 56). Akár összefoglalásnak is tarthatjuk a Valaki néz a rácson át című verset (85), amelyben a bezártság érzete, amely a szocializmusnak mondott diktatúrában közérzet volt, a félelem és a kiszolgáltatottság

következtében meglévő kilátástalanság egyaránt megtalálható, s amelyben a tájat mindössze a *kövek* és a *fák* színekdochéi jelölnek és jelképezik, és amelyben az idő is valaki vagy Dantei „Valaki” által kimérve jár:

*Írják a kövek a jövőt
olvassák a múltat a fák
akkora marad a világ
amikorára megnövők*

*de azt sem tudom hogy mi köt
mi oldja bennem el magát
mint ketrecben a libák
ülők a verssorok között*

*nehazedek és röpködök
valaki néz a rácson át
talán enni és inni át
talán csak méri az időt*

*s egyre gyorsabban jár a föld
s egyre ritkábbak a csodák.*

A verssorok között ülő lírai én helyzete alaposan megváltozik a második ciklus - Ha van a világon tető - darabjaiban: „Ha most elengedném magam, / vihethém még valamire” (És látják, hogy se föl, se le; 92). Am a változó és megváltozott helyzetben a részek és egészek viszonyának tisztázása nélkül nem foglal állást: „zsong a semmi, mint a méhes, / nem talál az egészhez”, valamint: „Száll a súly a részletekbe” (Mint ha aknagránát esne, 163). Nem fogadja el a költő a készen kínált szellemi javakat (?): „Ez itt a szép, az ott a jó, / és minden szinten szinte mind” (Ketyeg az órában a szó, 93). A nyelvhasználat jelzés értékű itt (is), hiszen a reklámyelvezeti rétegből [minden szinten szinte minden], a leghétköznapiabb nyelvből [Úlnék a zajos kupiban, 92] átvett elemek eleve bevezetik a verset és az olvasót a mindennapok közvetlen viszonyába „minden szinten”. Ugyan itt a dolgok menetét a törvény szabályozza: „Van törvény, hogy úgy meg így” (97), de a lírikus nem fogadja el azt (sem) fenntartás nélkül. Egyrészt a pillanat viszonylagossága miatt („ami történik már a múlt” - Aki többet tud az van itt, 13), másrészt annak belátásából, hogy „Az igazság, mint az idő. / Mintha véletlen lenne csak” (Akkor is csak egy pillanat, 98), vagyis viszonylagos, így a benne érvényesülő igazság is kétséges: „Hogy az igazság létezik?” (Lehet, hogy mégis a tanúk? 97). A sok változás sem mindig az: „S mert ugyanaz a hivatal /.../ hogy akkor minek a vihar?” (A legtöbb csak mintát akar, 100) olvasható másutt mintegy igazolásul annak, hogy kétségesek a változások, s az idő múlásának nincs föltétlenül jóra, igazra fordító hatása.

A Semmi baj, uram, semmi, csak című versfejezetben a költő szinte állandóan párbeszédet folytat a már az előzőkben is felvetett kérdésekről, például ismét előjön a kérdés: „Idő, idő, ki fia vagy?” (S mindent ezen a csöpp helyen, 145). Kitéljesebb egy újabb problémakör is, a rész és az egész kérdései:

*Semmi baj, uram, semmi, csak.
Köszönöm, ahogy kérdezi.
Se az egész, se részei.
Csak jobban hasonlítanak.*

*S a két szék között ott a pad.
Előlről lehet kezdeni.*

(Semmi baj, uram, semmi, csak; 115)

A filozófikus jellegű téma több más helyen is felbukkan (S mindent ezen a csöpp helyen; Én azelőtt fák és füvek, 193; Ez az eszelős velő 228), a kérdéseken, illetőleg a tényállások rögzítésén kívül azonban nem lép a költő. Az általánosba helyezéssel viszont sokszálú kapcsolatot teremt mégis, sőt annyira sokat, hogy az Umberto Eco-i nyitott mű fogalma kapcsán akár

szétnyitott (szöveg)műről beszélhetünk. Ezt a szövegalakítás jól mutatja, ugyanis olyan szöveggrammatikájú a versek fölépítése, hogy csak az olvasó által való szemantikai feltöltés révén értelmezhető a költői szövegmű. Példával megvilágítja:

*Ó, hogyha egyben látszana,
és benne lenne mind, ami.
Keresgélhetnék, hol van a.
Jókat lehetne játszani.
(Ablakon, ajtón lógna ki, 118)*

Hasonlóképpen:

*Hajlamos rá, hogy csak a jót.
S egyre inkább dűhíti a.
Mint mikor egy lyukas rolót,
s nem tudni kié a hiba.
(S hallani, hogy mi lenne, ha; 121)*

Vagy:

*ez az egészet viszi a,
ez a részekben a velő [,]
ez az eszelős cicoma,
ez a mikor fejemre nő [...]
(Ez az eszelős cicoma, 228)*

A szövegnyelvészetben is megoldandó kérdés, hogy az egyes szövegegységek összetartozását (a szintaktikai, a szemantikai és a pragmatikai kohéziót) mi és hogyan valósítja meg, illetőleg a megvalósulást a szöveg befogadó miként érzékeli, ha nincsenek nyelvi szinten kapcsolóelemek. Ilyenkor a tudáskerekek, a világismeret, a különböző kompetenciák révén válik elfogadhatóvá, akceptálhatóvá a szöveg - tartja több, a szövegnyelvészettel foglalkozó kutató. Bertók e kötetben lévő versei - és e ciklusban is számos - ugyancsak ilyenén tudással értelmezhetők. Az előzmények és a következmények kifejtetlensége és kimondatlansága szándékos szövegépítő eljárás (enthüméma), divatozóbb kifejezéssel: formateremtő elv. A módszernek veszélyei vannak: a csontig lemeztelenített versbeszédmód megsokkottá válik, a grammatikai vázиг lecsupált szöveg („az egészet viszi a” és a számos hasonló) annyi értelmezési lehetőséget kínál, hogy már-már ugyanoda jut az olvasó, mintha egy ilyen lehetőség sem volna... A Mint a tölcserben a golyó című verscsoport szintén bőven él e lehetőséggel. Bizonyos stíluseszközök is jelzésszerű formulákká válnak, ilyenek a *mintha* vagy a *mint* köztőszóval kapcsolt hasonlatoknak a sokasága (134, 135, 147, 148, 155, 165 stb.), amelyeknek a hasonlított része(i) rendre hiányoznak a képkivágásnak az elmlített szövegalakító olója nyomán. Mindez fölfogható a hagyományos szöveg megoldású lírával szembe fordulásként is, s így némi parodisztikus felhanggal olvashatók, de tartható a gondolkodási-világlatási alaphelyzetek csaknem képletbe foglalt vetületének is. Némely esetben - szójátéknak tarthatóan is - már maga a szó, nem csak a szöveg van elmetszve:

*Tartani a semmit a nagy.
Nem enni, nem inni, nem ü.
Mint hiányzó szól a betű.
Mint az eget tartja a nap.*

*Tudni, hogy amit tartanak,
csak étel, ital meg ürü.
(Mint az eget tartja a nap, 181)*

E szójáték egyúttal eufémizmus is, hiszen az *ü* és az *ürü* a harmadik szakaszban majd (mondhatni) feloldást kap, bár újabb rejtvény következnek:

*Mint a küszöbön a csomag.
Mint az ürüléken a fű.*

Egyébként Bertók László némelykor kitér a versmegformálásra, a költői alkotás némelykor alkotáslélektani vallomást tartalmaz: „[összekötők] kötéllel egy kéve zabot, / a formával a költeményt" (Ha összekötők annyi fényt, 1 82); [...] hiába fut a rím" (És mindig azon a lyukon, 1 80); „ez a szonett hátán szonett" (Ez a hatalmas felület, 200).

Az *uram* megszólítású, beszédhelyzetet jelző és teremtő verssorozat ugyancsak foglalkozik a hazával, de (Horváth János Petőfire vonatkozó kifejezését bitorolva) nem a magyar táj lírai birtokba vétele módján, inkább célzásokkal, párhuzamos szerkezetekkel: „S mert mindenkinek mást jelent, / még jöni kell, mert jöni fog" (S mint aki törököt fogott, 1 22), e megoldás később is föllelhető a kötetben: „[...] mindig van annyi hely, / s idő, mely ápol s eltakar" (Mint semmin a heveder, 156).

Az Ez a semmi, két semmi közt 1992-1994 részbe sorolt versanyag azután szinte a mindennapi történések kommentálásáig megy el, lírai napló gyanánt is olvasható. Ez a napló-folyamatú versfüzér így kezdődik:

*Most, hogy vége a diktatúr,
s ki lehet borítani a,
már oda se néz, hogy hova [...]
(Most, hogy vége a diktatúr)*

Megtaláljuk a „Mindnek van egy alibije" (215) mintájú helyzetet, amely hasonlóképpen (némi tartalomelemzéssel, content analysis-szel) az 1989 utáni évek hazai sajtójában is jelen van; rábukkanunk a megváltozott létállapokra (célzásokkal és említésekkel Aranyra, Csokonaira, Vörösmartyra, Katonára és J. A. "-ra); fellelhetjük a (költői) állásfoglalást: „több az élet, mint a jog" (244). A diktatúra (és a megszólítás) utáni állapotok némelyikének felelősséggel való boncolgatása a költői én érzetvilágát láthatóan nem hagyta érintetlenül: „Nem volt közénk való, csak egy. / Valami költő. Kőlcsey?" (Uram, ezek nem emberek); „ha most sem ütöttek agyon, / akkor úgy is megy, ami megy" (Ő én gyávább is lehetek, 264). - Alighanem a költő életének múltja (a „diktatúr" idejében) magyarázza, hogy a lélek mélyén most is ott a félelem: „Macska szájában az egér, / a sajtó boltozat vagyok" (A koponyám csúcsáig ér, 199). „Mintha attól homályosodna a szem], / hogy önmagát nézem vele" (258) - talán ez lehetne a jelképe annak a nemritkán összetett állapotnak, életérzésnek, amely a lírai ént is (Mintha egyszerre két madár, 1 28), a világot is magába foglalva létezik. A legfontosabb dolgokban is gyakran két fajta nézőpont érvényesül:

*Hát kimentek az oroszok.
Megvan a gombhoz a kabát.
Most nézegetheti magát.
(Szöszög a szélén, mint a pók; 95)*

Ilyeténképpen végül a kötet záróverse szintén a kettősség, a dolgok, a tényállások önmagában lévő ellentmondásainak megfogalmazása: „Kétszáznegyvenhárom igen, / és ugyanannyi nem tudom" (Egy hajszál a pillanaton, 267).

Bertók László költői nyelve összhangban van a töprengő, gondolkodó, némelykor ironikus verstartalakkal. A költeményekben ábrázolt tárgyiasságok jobbára egy szikár, lényegre törő stílus révén jelennek meg. Ennek egyedi vonásaként tartható számon a már említett szöveggrammatikai és -szemantikai alakítási eljárás. Bertók szó- és kifejezéshasználata némelykor a köznyelv fordulataiból van átvéve [*kupi*; *Hát kimentek* 95; *csúsztatás* 147 - új jelentéssel használt s így még szótározatlan, (ld. *Büky László: Magyar Nyelvőr* CXIV [1990.] 109-1 1; *plafon* 102, *zűr* 107, a *béka feneké alatt* 109 - ma nagyon divatos szólás, [*Hadrovics László, Magyar frazeológia. Történeti áttekintés. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1 995. 1 84*]; *röhej*

117, *bedől* 'elhisz valamit' 199 é. í. t. Egyébiránt az irodalomkritika már az effélékre felfigyelt, (vö. *Széles Klára: Önmegtafora - „mi"-metaforák. Tiszatáj* L [1996.], 84) - Az irodalmi allúziót kellő szövegdarabok is - az előzőleg mondottakhoz hasonlóan - természetesen szervülnek a versekbe, hasonlóképp (ritkán) egyes írói hapax legomenonok, mint például az Ady Endrei *ellovan* ige a Hát várnak majd addig, *uram* című versben: „Egy kortyot még? Egy kis időt? / Egy sort? Míg, úgy mond, ellovan?" (133). Itt (bizonyára véletlen egybeesés is van egy Füst Milán-hellyel, amely ugyancsak a halál előtt, végső (emberi) igyekezetre vonatkozik: „Hogy még egy napot csensz magadnak ember, / Még egy csókot, kortyot, csillagtüzeket?" (Levél a réműletről). - Némileg az ún tárgyi-intellektuális stílusnak, amely az 1920. utáni években bontakozott ki, s körülbelül 1944-ig vált a más irányultságú stílusok fölöttivé, a képviselője Bertók László is. Különösen az intellektualitás jellemzi, hiszen az „nem mindig csak az általánosnak, a törvényszerűnek a felfedését jelenti, hanem olykor magát az ehhez vezető folyamatot, a meditációt is" (Szabó Zoltán, *Kis magyar stílustörténet. Tankönyvkiadó, Budapest, 1982. 334.*). E meditációnak, a lírai én helyzetéről való töprengésnek, a haza, a nép sorsáról való gondolkodásnak, a jóra és rosszra, a részre és egészre, a jelenre és múltira osztható világról megállapításoknak az eredménye a kétszáznegyvenhárom Bertók-vers. Emberi, erkölcsi és költői tartás sugárzik belőlük az olvasóra.

(Magvető Könyvkiadó, 1 995)

SZABÓ ZOLTÁN

„ SZEMÉLYISÉGNEK LENNI A LEGTÖBB" (Lőrinczy Huba Márairól)

Az örvendetesen gyarapodó Márai-irodalom (Rónay László: *Márai Sándor* 1990, Szegedy-Maszák Mihály: *Márai Sándor* 1991) egy újabb kötettel gazdagodott. Lőrinczy Huba munkája tanulmányainak füzére, szöveggözpontú és szövegíztelő műelemzés-gyűjtemény Sok, de nem mindegyik Márai-művel foglalkozik, a drámák közül egyikkel sem: Füves könyv, Ithet és nemzedék, Napló 1943-1944, Napló 1945-1957, Ami a Naplóból kimaradt 1945-1946, Napló 1958-1967, Napló 1968-1975, Egy polgár vallomásai, Föld, Föld!... Csutora, Válás Budán, Szindbád hazamegy, Vendégjáték Bolzanóban, Az igazi-Judit... és az utóhang, Béke Ithakában.

Könyvével „Márai régi és új kedvelőit szeretné megszólítani" (10). Lehetséges vizsgálati szempontnak a poétikai és a világgépet „vallató" elvet tekinti. Az *Előszóban* még azt is jelzi, hogy figyelemmel van az életmű összefüggéseire, valamint a magyar és a világirodalmi kötődésekre. És ahogy állítja, művek lehetséges értelmezését szeretné adni, számol ugyanis azzal, hogy a szépirodalmi alkotásoknak „nem csupán egyfajta hiteles olvasata létezik" (11).

Elemzéseire a vizsgálati szempontok gazdagsága jellemző. Ismertetésében ezek közül hármát emelek ki.

Az első ilyen szempontot társadalomtörténetinek lehetne nevezni, azt, ami a Márai-művek elemzéséből nem hiányozhat, és aminek foglalatja könyvének egy alcíméből is kitetszően valóban csak ez lehet: egy polgár életelvi. Ebbe - ahogy a szerző értelmezéseiből is kiderül - sok minden beletartozik. Elsősorban az, hogy Márai értékvilágának „vezérlő, létfilozófiájának szempontjai jellegzetesen polgári axiómák és ideálok" (49). Vagy ahogy Máraival egybehangzón Kosztolányi írta: „Véremhez a középosztály van a legközelebb. Tőle tanultam az elfogulatlan-ságot, a szabadelvétséget" [*Válás Budán*, idézve: 159]. És mint

ilyen, Márai urbánus is, amiben a szerzőtől kiemelt idézetekből is következően lényeges az, hogy „mindig mindent a városi emberek adtak az emberiségnek” [*Napló 1943-1944*, idézve: 49], az irodalmat is, hisz például Arany János „legjobb ösztönzéseit nem filinkós kondásoktól, hanem az örökké »urbánus« világirodalomtól kapta” (*Napló 1945-1957*, idézve: 65).

Mindez kiegészül elsősorban az öt *Napló* alapján a magyar korában időszerű politikai kérdések megítélésével, ami gyakran vádirat (például a Trianonnal elmúlt hajdani élet tartalma és értelme, a keresztény, nemzeti kurzus mulasztásai, a Szálasi-szöveg vagy önkéntes száműzetése, a gyökértelenné válás).

E kérdések tárgyalásában a szerző Márai értékelését a magyar kultúra és az európaiság összefüggéséhez köti. Valóban, könyvében sok szó esik Márai európai mértékű korszerűségéről.

Jól kiaknázott az elbeszéléseleméleti szempont is. Így például megállapítja, hogy Márai kutyatörténete [*Csutora*] már csak azért is mestermunka, mert „folyvást tematizálja és perszifálja a regényírás műveletét s fortélyait” (156). És produktív módon foglalkoztatja a narrátor szerep, elsősorban az, hogy az egy ideig még mindentudónak tekinthető szubjektív narrátor hogyan válik hirtelen objektívvá, és hogyan vonul ki a szövegből (*Vendégjáték Bolzanóban*, 194). Figyelemmel van továbbá a dialógus és a monológ viszonyára, és így állíthatja, hogy az előbb említett regényben „a dialógusszituációkban rendre monológok hangzanak el” (194). Nem feledkezik meg az idő fontosságáról, a tér és az idő viszonyáról sem. Szinte tézisként fogalmazza meg azt, hogy Márai „az időt vélte az elbeszélő művek főszereplőjének, nem csupán szavakban volt cselekményellenes, hanem alkotói gyakorlatában is” (9), és hogy emiatt „feszült léthelyzetre, a hősök eszmélkedő meditációjára avagy véleményük összecsapására épít” (9). Bahtyin alapján a *Szindbád* elemzésében a tér és idő összeolvasztásának a „bravúráról” beszél (179).

Külön nagy érdeme a szerzőnek, hogy a stílus kérdéseivel is foglalkozik, olyan formajelenségek is érdeklék, amelyeket általában, sajnos, elhanyagolnak, figyelmen kívül hagynak, bár ma a Szegedy-Maszák Mihálytól jelzett monista elv, a világkép és stílus egységéről vallott vélemények megerősödésének, elterjedésének korában ezt a mulasztást hibának tekinthetjük.

A szerző Márai stílusát az egyes művek elemzése során sok jellemző sajátosságában és az őket alakító stíluszeszközök számbavételében ragadja meg. Így például az egyik *Naplójáról* [*Ami a Naplóból kimaradt 1945-1946*] szólva azt emeli ki, hogy „gyakoriat az önmegszólító formájú avagy a főnévi igénév személytelenségével (a) mindenkihez szóló léttanácsok, vissza-visszatérnek az önfegyelmet, a szereplési vágy kioltását követelő parancsok” (73). Vagy hogy a *Szindbádban* Krúdyhoz igazodó „stílimitáció” van, például az, hogy a képalkotás mellett Márai is gyakran folyamodik ahhoz, ami Krúdy „zeneiségének, bővülő hangulatáramainak egyik fontos eszköze, a szó- és szólamiméltó, gondolatritmosos szerkesztés” (180). Ilyen és ezekhez hasonló részletezések alapján egy helyen Márai stílusának gazdagságáról a szerző úgy vélekedik, hogy ezt akár összegezőként, egyéni stílusának jellemzőeként is felfoghatjuk: „Stíligényét, tömörségét, hajlékonyságát, pontosságát, frappáns fordulatait, nyelvi fantáziájának, ironiájának játszi és gyilkos cikázását (a *Naplóban* is) megcsodálhatjuk” (52).

És mindezt (egy) irányzathoz is köti *azzal*, hogy megállapítja: „Nem érzelmi-indulati, hanem gondolati stílus az övé” (52). Ez az, ami Kenyeres Zoltánnál a gondolkodó irodalom, stílustörténetemben pedig a tárgyas-intellektuális stílus.

És még magáról Lőrinczy Huba stílusáról is szólni szeretnék, aminek két sajátosságát emelném ki. Az egyik az, hogy ebben a

könyvében is megvan a reá nagyon jellemző polémikus hangzat, ami azzal is összefügg, hogy értékalkotását egyfajta oppozíciós, ellentétező, szembeállító eljárás határozza meg. A másik pedig az, hogy sok benne a tömör összegezés, gyakran ötletes csattanókkal. Erre néhány példa: „Európa taszítva is nyűgözi Márait - Amerika viszont nyűgözve is taszítja” (88), Márainak el kellett mennie a „rabság idegenségéből az idegenség szabadságába” (137), a *Válás Budán* „cselekménytelen cselekménye könnyen összefoglalható” (162), „a szó, a nyelv, a stílus diadalának és -csodájának a manifesztuma a *Vendégjáték Bolzanóban*” (195). Érdemes lenne Lőrinczy Huba egyéni stílusáról külön tanulmányt írni.

Az, ami az ismertetett kötetben kifogásolható, tulajdonképpen nem Lőrinczy Huba hibája, hanem eléggé általános jelenség a magyar irodalomtudományban, de tárgyhatjuk a kört - másutt is. Arra gondolok, hogy nem mindig világos, hogy mi tartozik az irodalomkritika szférájába, és mi tartozik a szigorú irodalomtudományi vizsgálatok tárgykörébe. A kettő szerintem nem ugyanaz. Régi tervem, hogy szemiotikai alapon az irodalomkritika, az irodalomtudományi műelemzések sajátosságait egybevessem azzal, ami a művészet tudományban és a zenekritikában sajátos. De ennek egyik akadálya az, hogy a muzikológusokkal nehéz szót érteni.

Lőrinczy Huba könyve egyértelmű szakmai elismerésre készítet. Vizsgálataiban együtt munkál a tárgyilagos szövegértelmezés szigorja, a műértő ihletettség és a legapróbb részletekre is figyelő érzékenység. Problémafelvetései és megoldásai, célravezetése, tiszta gondolatvezetése a maga újraértelmező polemikusságával, az esztétikai értéklátás új, korszerű mércéjével gazdagítja a magyar irodalomtudományt és egy egyéni stílus jellemzésével a magyar stilisztikát is. Elemzései nagy értéket jelentenek az eljövendő Márai-kutatások számára. Eredményeit aligha kerülhetik meg az idevágó témák kutatói. Mindennek állítása már csak azért is fontos lehet, mert - ahogy az *Előszóban* maga a szerző is jelzi - sok még az adósságunk, teendők Máraival kapcsolatban, a Márai-kutatásoknak folytatódniuk kell, nem egyhamar juthatni a végére. (Savaria University Press, 1993)

EGRI ZSOLT

BESZÉD EGY MÁSIK JÉZUSRÓL Vermes Géza: A zsidó Jézus

Írásunkat szokatlan módon nem a recenziens alkotás ajánlásával kell kezdenünk, hanem egy azonos című könyvével, melyet a Pinchas Lapide - Ulrich Luz szerzőpáros készített, és egy évvel korábban került a magyar közönség elé, mint Vermes Géza munkája. Ez az előbbi mű hatástörténeti szempontból közelíti meg Jézus tevékenységét, melyben a már hagyományosnak mondható keresztény Krisztusfelfogás ütközik a zsidó iratokból kiolvasott és történelmileg is elfogadottnak tartott tényekkel. A könyv azt boncolgatja, hogy ezek a kikerülhetetlen faktumok mennyiben képesek (új) tárgyalási alapot kínálni a zsidó-keresztény vitában, melyet eddig sajnálatosan a támadás - védekezés stratégiai vezéreltek. A tét komoly, hiszen - mint a teológus U. Luz megjegyzi - „esetleg a mi válaszaink ellentmondásban állnak magával Jézussal” (i.m. 162. o.), s a Jézusra adott keresztény válaszok hozzájárultak ahhoz, hogy Jézus ártalmatlanná lett. (Vö. 161. o.). Vermes Géza ezt a - felettébb nyugtalanító - hatástörténeti kérdést mellőzi könyvéből, legalábbis expliciten: mert ha nem is témája tanulmányának, az mindenesetre következik belőle, hogy írása a keresztény vallási antijudaizmust alapjaiban rázkódtatja meg és veri szét. Ami - valljuk meg - nem időszerűtlen ma sem. Vermes ezt a radikális lépést a tudomány eszközeivel teszi meg, alapállása tehát történeti-kritikai, így fundamentuma a Lapide - Luz dialógusnak.

Nagyon alapos mű Vermes Géza könyve: komoly filológiai munka, a lehető legteljesebb apparátusát veszi igénybe a forrásoknak: az Ó- és Újszövetség mellett az apokrif és pseudepigráfikus könyvek, a holttengeri tekercsek, Josephus Flavius, Philón, a Targumok, a Toszefta, a jeruzsálemi és babilóniai Talmud, a Midrás és a Misna gyűjteményeit hívja segítségül. Rendkívül tájékozottságot mutat a vonatkozó szakirodalom tekintetében is az oxfordi professzor. Jelen kötete egy Jézusról szóló trilógia első részének magyar fordítása.

Munkája Jézus alakjához kapcsolódóan évezredes evidenciákat kérdőjelez meg, melyeknek jellegét jól jellemezhetjük a cseppkő-hasonlattal: a cseppekben meglévő történelmi igazság az idők során Jézus halotti leplére hullva óriási oltárt formázott, így felismerhetetlenné tette és agyonnyomta anyagát.

A Vermes által rekonstruált Jézus-képben már a születési körülményei is problémásak, ugyanis Mária szüzessége nemcsak az „érintetlen” értelmet takarta a bibliai időkben ill. az I. században, hanem a még/már nem menstruáló és a meddő nő is fogalma alá tartozott. Filológiai bizonytalannak látja a Jézus egész gyerekkoráról szóló téziseket, így a születési helyét sem lehet bizonyossággal Betlehembe helyezni. Naiv elképzelés és Jézusnak tulajdonítani a történész számára az ács foglalkozást, hiszen az az *ács fia* terminussal együtt a tudós vagy a tanult személy metaforája volt. Gyantíja továbbá, hogy Jézusnak nem volt felhőtlen a viszonya a családjával, és bizonyítani tudja, hogy Galilában kívül sem volt különösebben népszerű.

Sokat foglalkozik a tanulmány annak a feszegetésével, hogy vajon Jézus mennyire volt hívő zsidó, illetve hogy milyen viszonyt ápolt népével, a zsidósággal. Kimutatja Vermes, hogy Jézus a zsidó vallási törvények megtartását korántsem utasította el, nagy filológiai bravúrral tárja elénk például, hogy a tisztátalan ételek fogyasztását sem engedélyezte. Saját küldetéséről - Vermes olvasatában - Jézus azt vallotta, hogy csak a zsidókhoz szól, így át kellene értékelni az ellenkező állításokat. A könyv középponti kérdését jelenti annak a taglalása, hogy vajon Jézus mi nek tartotta önmagát: Vermes elutasítja másokhoz hasonlóan azt, hogy benne testesült volna meg a Dávid könyvében is megjövendölt, a zsidók által várt Messiás: Jézus nem volt az a népeket leigázó és a zsidóságot felemelő hadvezér, és nem is lépett fel ilyen igénnyel. Leginkább prófétának tartotta magát: ennek a prófétaságnak volt aztán jele a gyógyítás, ördögűzés és a tanítás. Az I. századi zsidóság szemében Jézus olyan jámbor, karizmatikus egyéniség volt, aki nem vindikált magának egyéb - politikai - jogot. Jézus keresztre juttatásának nem lehetett az az indoka, hogy Messiásnak kiáltotta ki magát a konvencionális értelemben! Történelmi szemmel úgy látja Vermes, hogy Jézus elítélésének az alapja az lehetett, hogy túl sokakat nyert meg magának Jeruzsálemben, ezért politikailag veszélyes lehetett, ráadásul galileai volta rebellioval is fenyegetett. Így Jézust nem vallási, hanem világi törvény (a politikai izgatás paragrafusainak) megszegése miatt ítélte halálra - Róma. Vermes éles szemmel pillantja meg a zsidó törvényszék előtt lezajlott jelenet képtelenségét.

A könyv legnagyobb meglepetése - a recenzens számára - az Emberfia terminus magyarázata. Meghökkenítő, hogy mekkora félreértésben voltak az egzegéták: ez a probléma ugyanis egy felesleges misztifikáció következménye, ugyanis eredetileg egy semleges elnevezés búj meg mögötte; vagy általános alanyként értették (mint ahogy mi használjuk „ember” kifejezésben), vagy pedig a beszélő - udvarias - önmagára utalásának, körülírás gyanánt fogták fel (mi is így teszünk, amikor véleményünket így kezdjük: „Az ember azt hinné...”) Ez egy egyszerű retorikai alakzat, semmi más, soha nem alkalmazták címként - mondja a filológus.

Az Úr titulusként Jézusra történő alkalmazása szintúgy félreértett: ez nem feltétlenül jelentette a Jézus = Isten azonosítást, sokkal inkább „isteni” értelemben állhatott, ami a természetfölötti hatalommal bíró személy megnevezése volt, s csak később lett a vallási tanító és vezető megszólítása. Gyantíja Vermes, hogy az *Isten fia* elnevezés abban a szemantikában, ahogy ma értjük, szintén ingotag, de erre vonatkozóan - adatok hiányában - nem tesz pontot a mondat végére.

Röviden ennyiben lehet összefoglalni a legfontosabb gondolatokat (természetesen a bizonyítások mellőzésével). Habár a recenzens nem történész, csupán egy érdeklődő, mégis akad néhány gondolat, ami a könyv elolvasása után felötlök: a radikálisnak tűnő állítások ellenére nagyon dicsérendő Vermes Géza óvatossága és tapintatossága. Csak olyan hipotéziseket avat tézissé, melyeket több oldalról is alá tud támasztani, a felölthetetlen találgatásokat mellőzi. Ahol erre kényszerül, ott nem is állít határozottan. Ilyen kérdés például Jézus feltámadásának megtörténte is, amiről - fenntartásainak hangoztatásával - nem foglal állást. Általában is jellemző rá, hogy a hit rejtelmeibe (leginkább a csoda misztériumába) nem vág bele sebészi késével. Ezért tűnhet úgy, hogy csak bizonyos dolgokon lepődik meg, másokat természetesnek, vagy legalábbis vitára érdemtelennek tart. Munkájának hangoztatott szándéka az, hogy Jézus tevékenységét elhelyezze a korabeli viszonyok és a zsidó hagyományok tükrében; ám ezzel óhatatlanul nagyban hozzájárult Jézus hiteles portréjának megrajzolásához is. Erre azért volt szükség, mert a zsidó Jézus-képben is módosításokat kellett tenni, s a keresztényben szintúgy. Ezért fontos, hogy mi volt az, amit Vermes Géza kiemelt, és mi az, amit elhagyott a biblikus hagyományból. Sejtethetően a szerzőtől függetlenek azok a hibák, melyek a szöveg betűi közé keveredtek: jó néhány elírás keletkezett (talán a tördelésnél), de filológiai hiba is akad (pl. 183. o.: nem *Márk. 12:5-37*, hanem *Márk. 12:35-37a* helyes adat!), melyeket ilyen jellegű munkánál nem lehet elfogadni.

Provokatív könyv: s erre csak egyféle válasz adható, mégpedig az, hogy el kell olvasni. Aki hívő keresztény és komolyan veszi a hitét, azok számára ajánlott leginkább. Nem mellőzhető és nem utasítható el olvashatatlanul, mert aki így tesz, ezzel éppen azt demonstrálja, hogy mennyire merev és *kirekesztő* a gondolkodásmódja. Vitázni lehet a művel, ott, ahol lehet, mert vitatható félmondatok, mondatok természetesen lehetnek a könyvben: a vitán kívül azonban egyből nem tanácsos. Az eretnek könyvek máglyán való elégetése bebizonyította, hogy az ablakok bezárása a tűzgyújtás után nem tanácsos, mert a füst bennmarad. S a bűz mindig nevelésszerű. Gondoljunk csak azokra a hazai egyházi méltóságokra, akik épp a közelmúltban elégettek máglyát - jelképesen - Scorsese filmje alatt. Ráadásul nem is látták. Figyeljük meg, hogy a „tabu” szó folyamatos ismétlése teljesen más kifejezést eredményez...

A könyv nem egyedül a történészekhez és a hívőkhöz szól; a Messiásról szóló fejezet mutatja leginkább, hogy a kereszténység nem kifelé, hanem befelé forduló: a benső, személyes Megváltót nem csupán várja, hanem önvizsgálatra készítve saját maga építi azt fel. Erről a vizsgálódásról nem szabad lemondani, mert ez az egészséges transzcendencia létrejöttének is az alapja. Az emberfeletti Ember konstruktuma a megváltás személyességével karöltve jelenik meg, s erre épül minden etika, sőt az európai egzisztencia-fogalom is. S ma éppen annak látjuk hiányát, hogy az Embernek nincs tekintélye. Jézus emberként tekintély volt a zsidók számára is, s ezt Vermes Géza sűrűn és nyomatékkal hangsúlyozza. (Osiris Kiadó, Bp., 1995)

BAKONYI ISTVÁN

NAGY GÁSPÁR: augusztusban,
Ludvík Jahn nyomában

Mindig izgalmas, ha költő ír prózát. Persze fordítva is az. S hogy Nagy Gáspár elsősorban költő, az ma már vitathatatlan. E *legény-részlete* ugyancsak erről győzi meg az olvasót, még akkor is, ha minden tekintetben megfelel a műfaj követelményeinek. Érzékenysége, lírai háttere azonban a költőt igazolja.

1968-ról már sokat elmondtak. Ez a 28 évvel ezelőtti idő részben jelkép, mégpedig akár Párizst, akár Pestet, akár Prágát vesszük: az elszalasztott lehetőségek jelképe. Nem valósultak meg a reformok, a diáklázadások követelése, és nincs „emberarcú szocializmus”. Nagy Gáspár pályáját döntően befolyásolta az az év, a „testvéri tankok” esztendeje. Gyorsan kiderül, hogy az imént felsorolt városnevek közül ezúttal Prágát illeti az elsőbbség. A laza fűzésű öt írás mindegyike valamilyen módon kapcsolatban áll a „prágai tavasz” augusztusi követelményeivel. A kötet és műcím is erre utal, bár korántsem ez az írás a legfontosabb ebből a szempontból. Sokkal inkább a legterjedelmesebb, a kötet közel kétharmadát kitevő *{legény-részlet}*.

Itt, de a többi írásban is Nagy Gáspár viszonylag új arccát mutatja meg. Azért csak „viszonylag”, mert már jelzett történelmi érzékenysége, a 68-as (s persze 56-os) kérdéskör iránti fogékonysága már régen kiderült, ha lírai pályájának néhol zajos fordulatait vesszük (Lásd: az Új Forrás és a Tiszatáj körüli csinnadratta, a híres Nagy Imre-versek apropóján.) Az újdonságot természetesen a műfaj szolgáltatja. Modern próza ez a legjobb értelemben. Könnyed sztorival, ironiával, fintorral, s persze a szabadságvágy ezernyi megnyilvánulásával. Hangja a legújabb magyar prózával rokonítja, gondolhatunk akár a közkeletűen „Péterek”-nek titulált írók újító törekvéseire. Kissé távolabbról persze - ha már úgys a hajdani Csehszlovákiáról, közelebről a csehekről van szó - Hrabalra és Kunderára. Az ő nevük elő is kerül a kötetben.

Az önéletrajzi fogantatás kétségtelen. Írónk 1968-ban még csak 19 éves volt, a friss pannonhalmi érettségi bizonyítvánnyal s az ott szerzett szellemiséggel a birtokában. S a *{legény-részlet}* hőse ilymódon nem is gondolkozhat ettől sokkal különbözően. Élvezzük a könnyű nyári strandtörténetet, melynek másik alakja a gyönyörű fiatal lány, Klára, aki „otthon pedig rendszeren Zsuzsanna szépleány.” ízig-verig fiatalos a sztori, életteli, vérpezdítő pillanatokkal. Előbb csak egy esti rádiós híradás segítségével szüremkedik be ebbe az idillbe a történelem, a politika. S amikor a lány és a fiú egyre közelebb kerülnek egymáshoz, akkor már jóval erősebb a hatás. Hiszen Klára apja öt évvel korábban, az amnesztiát hall meg a börtönben, ahova 56-os szaválata miatt került, s a lány mintegy előre érzi a prágai bevonulást is.

A nyári szerelmes idillnek azonban hamarosan végeszaka - mind a magánéletben, mind az „egyetememben”. A történet hőse elkezd főiskolai tanulmányait, el kell búcsúznia Kláritól, s a „testvéri tankok” is bevonulnak Csehszlovákiába. Kétségtelen, hogy ezen részletek helyenként publicisztikusak, inkább a szubjektív napló jellege érvényesül, mintsem a szépirodalom. Vállalt megoldás ez: íróilag őszinte és tényszerű.

Aztán a befejezés ismét a prózaírói erényeit mutatja. Egyik fontos üzenete: bár le kell számolnunk a múlt szép és gyötrő emlékeivel, ennek ellené tudnunk kell, hogy végérvényesen életünk részeivé váltak. Akár szabadságról, akár szerelemről van szó. (Magvető, 1995)

SZEMLE

DALOS GYÖRGY: A KULCSFIGURA

A 9 éve nyugaton élő magyar író regénye - mintegy folytatván a Nagy Gáspár-kötetből ismerős folyamatot - egy másik gyászos beavatkozás, az 1979-es afgán válság idején játszódik. Pontosabban akkor kezdődik és ér véget, ám idősk-váltásaival jóval korábbi történéseket is föl idéz.

A jelzett évben Kohen Tamás, a „kulcsfigura” hirtelen eltűnik, s kiderül, hogy Nyugat-Berlinbe távozott. A zsidó származású fiatalember ekkor már túlvan számos fordulaton. Az ún. demokratikus ellenzékhez tartozik, tolmács a Szükségletkutató Intézetben. Családja és baráti körének ősei a baloldali, kommunista eszmeiség megszállottjai, számos jellegzetes 50-60-70-es évekbeli karrierrel. A Nagy Gáspár-mű élményvilágától különbözik ez a milliő: könnyű rájönnünk, hogy *A kulcsfigura* forrásvidéke az a szellemiség, melyből a szabaddemokraták, illetve a hozzájuk közelállóknak kiöttek. Ha ezt tudjuk is a regény számos utalásából, jelzéseiből, azért jegyezzük meg: jóval többről szól Dalos György, mintsem egy létező párhoz tartozó értelmiség sorsáról, harcairól, kudarcairól, és bekövetkező győzelméről.

A korabeli Magyarország rajza ez; függetlenül írói szándéktól és hovatarozástól. (Az sem vitás, hogy Dalos önéletrajzi fogantatású elemei sem lebecsülendők.) S persze a sztori itt sem nélkülözi a magánélet kiemelt pillanatait: szépen kibontakozó szerelemmel, a „mozgalmár” szülők és nagyszülők rosszallásával, a házasság tönkremenésével, egészséges erotikával, a karrier ilyen-olyan fordulataival, stb. A mese itt is fordulat: miként Nagy Gáspár, Dalos sem becsüli le a hagyományos történetet. Közös tanulság ez: arra bizonyíték, hogy a modern próza összes (s persze alapvetően pozitív) kísérlete nem teszi szükségtelemmé és divatja múltá a régi prózatechnikát. S fordulatban éppen nincs hiány; a kor jellegzetességeiből fakad mindahány. Beleértve a nehézkesen létejött házasságot az erdélyi nő és a magyarországi férfi között. A „létező szocializmussal”, az „emberarcú szocializmussal” és más effajta torzszülötkekkel. Még a marxizmus reneszánszával is... S nem véletlen, hogy Kohen éppen Erdélyben elmélkedik így: „... ha a Haza több mint földrajzi fogalom, ha testmeleg hőmérséklete, lehellete, pulzusa, emberi kisugárzása van, ... akkor Magyarországnak voltaképpen itt kellene lennie.”

A szövevényes emberi kapcsolatokat regénye is *A kulcsfigura*. Az igazi szerelmek mellett ott vannak a megcsalások, a kalandok, a néhol örült hajszába fordult szenvedélyes pillanatok. S a boldogtalanság és a beteljesületlenség pillanatai. A Nagy Gáspár-műben bemutatott tiszta érzélemmel és kapcsolattal szemben itt a teljes zűrzavar (érsük ezt tág és szűk, akár intim értelemben) uralkodik. Megjelenik a manapság oly sokat citált „másság”; Kohenék közelében akadnak homoszexuálisok is, akik bíznak benne, hogy a „demokratikus ellenzék” kormányra kerülésekor lehetőség lesz az azonos neműek házasságára is. A világ és a társadalom egyre inkább lejtőn halad lefelé. Ugyanakkor Kohenék a maguk módján (egyszerre „kin” és „ben”) megpróbálnak ellenállni, sőt az NDK-s ellenzéki csoportokkal is kapcsolatot találnak. Mai valóságunk közvetlen előzményeinek néhány szeletét tárja föl tehát Dalos. És maga Kohen jön rá egy rendkívül fontos hiányosságára: „...semmi más nem hiányzik, csak a szeretet.” Ezzel együtt arra is rádobban, hogy 34 éves korára a hazugság vezérli legtöbb mozzulatát, írónk ezt nem mély lélekelemzéssel, hanem a sztori fordulataival, s rövid frappáns önértékelésekkel tudatja az olvasóval.

Aztán a mű főhőse leszámol mindennel, s csakhamar Nyugat-Berlinben találja magát. A keretes történet véget ér. Dalos György könyve segít bennünket abban, hogy megértsük történelmi közelmúltunk és jelenünk lényegét. Azt is, hogy a romlást egy idő után - sajnos - újabb romlások követhetik. (AB OVO, 1995)

MOLNÁR MIKLÓS

AZ OLVASÓ LÉLEGZÉSE (Goncsarov: Oblomov)

Goncsarov (Németh László-magyarítással *Oblomovja*: nélkülözhetetlen könyv. Údítoen konstrukciómentes: szabadon mozgó szövege nem ismeri a történetmesélés kényszerét. (Joyce bizonyára tetszéssel olvasta.) Oblomov: a szláv Übü. Übü- lenített, elszlávósított Don Quijote. Übü - lelkipurdalással. 'Külső' eseménytörténet helyett 'belső': Oblomové és Olgáé. A lehető legkevesebb „intrika” és „válság” (de persze, mert *regényben, románban* vagyunk, sűrűsödések itt is adódnak: szakító levél, szerelmi vallomások, jelentésszerű gesztusok, motívumkapcsolódások, szimbolikus helyszínek - pl. *fasor*); a lehető legkevesebb *coup de théâtre*. A mellékalakok sematizáltak, maszkot kénytelenek viselni - és nagyon irodalomszaguk van. Maga Oblomov viszont: transliterális toposz: Jónás, Diogenész, Don Quijote, Falstaff, Pickwick úr, Übü papa, Leopold Bloom, Josef K. társa - panoptikumfigura ÉS maga az ember. „E könyv elolvasása után többé nem gyűlöljük a semmittevést, az eszképzizmust, az ábrándozást: szeretjük Oblomovot. Emberre bukkanunk olyan új emberre, akinek létezéséről korábban semmi sem volt; egy nevezetű orosz nemessel találkozunk, aki - meg kell vallanunk - hosszú ideig nem Oroszországban, hanem bennünk lakott” - írja V. S. Pritchett. Goncsarov propagandisztikus célképzetei, *tendenciái* manapság aligha érdekelhetnek bennünket, az orosz messianizmussal mindannyiunknak ki van cementezve a bendőnk; az *író*t élvezzük, a zseniális komédiázót, a metafizikai clownt, az ontológiai visszahőkölőt.

Az *Oblomov*. több regény. Például Stolz és Olga románca: könnyzacskók felé beirányzott *liebesroman*. Az oblomovi szövegvilág kulisszái; a *regény* magával sodorja szerzőjét... Stolz: kicsoda valószínűleg koholmány! Mintha Goncsarov belefeleledkezett volna Jókai olvasásába... Stolz alakja engedmény a moralizálás korabeli diktátumának, az „épületeség” ordenáré követelményének. A *literátor mesterember* itt fölébe kerekedett a szuverén *alkotónak*; Stolz machés kontrapunktja Oblomovnak. „Stolzcál szembeni ellenvetésünk: hogy egyáltalán van. Nélküle a könyv ugyanolyan jól gördülne, sőt igazából sokkal meglepőbb és fantáziadúsabb fordulatot vehetne” - állapítja meg Pritchett. A mizerábilis Tarantjev és Muhojarov például (szinte parodisztikus) ponyvaregényfigurák: Goncsarov Dickensbe (sőt talán Sue-be) is belefeleledkezett... Olga viszont egészen az oblomovizmuszig *fejlődő nőalak*. Oblomov feminin párja; nászuk a negációban. Oblomov szerencsére nem Miskin hercegbe oltott Don Quijote. „Hál Istennek nem Dosztojevskij tette rá a kezét Oblomov alakjára. Újabb orosz Krisztust formált volna belőle.” Oblomov: a létezés bojtárjára ontológiai nem-et, *'everlasting no'*-t mondó jámbor: Melville hőséhez, Barflebyhez hasonlóan ő is kitér a világ kísértelei elől: „/ *would prefer not to*”; nem tud, nem akar cinkosává lenni az élet nevezetű ocsmány komplottnak. Ciorani szavakkal: Oblomov - gígyógyulván a cselekvés illúziójából - a tértlenség szentségi állapotába emelkedik. Alkalmi cselekvéshorgadásai után mindig visszatér melankóliájához. „Sikerült olcsón megszabadulnia az élettől”, írja Goncsarov. Talán alternatív létezésért esengő korunk egyik hőse ő - és egyúttal a *man for all seasons*. Az *Oblomov* ugyan könnyzacskólyuggató *liebesroman* IS, olvasásának TEHÁT meghatódottságom reflexszerűen kiözönlő fluidumával adóztam - mindenekelőtt megejtett azonban az írás kimondhatatlan gyöngédsége. Pritchett méltán beszél a könyv „transzcendens szelídségéről”. Talán a lappangó örület könyve. Goncsarov lelkén lidércek ültek; egész élet-

ben ádáz féltékenységgel gyűlölte Turgenyevet, vaskos katalógust ábdált össze azokból a vélt plagizálásokból, melyeket szerinte Turgenyev követett el őellene. Az *Oblomov*, mint az igazán jó regények, nem mint megvalósított regény, mint műfaji „követelményeknek” avagy szokásoknak eleget tevő írásmű fontos: jelentősége, hatóereje, sugárzása abban a *másban* van, ami nem történet, nem alakok hierarchiája, nem *dénouement*, kiváltképp nem 'üzenet' és nem is 'katarzisz': hanem valami sajtószerű terjeszkedés az olvasói időben, valamiféle lélegzés és lelegeztetés; nem annyira beszéd, inkább hallgatagság, a beszéd eltömlése; ez a *más* nem-szó és nem-írás; talán valamiféle *beszivárgás*. Mintha ontikus csapok nyílnának meg valahol; mérhetetlenül sűrű köztes közegeken szivárog át - talán egy hatalmas létezés majdnem-észlelhetőségének csalóka ígérete...

(Nyugat vesztére: addig piszkáltattot az oblomovi medve, míg cselekvésre nem mozdult. A náciizmus: históriába transzponált übüség. Az orosz-szovjet rendszer: cselekvő oblomovizmus *en masse*. Mert a cselekvés küldetéses viselkedésével beoltott Oblomov: pusztító szörnyeteg. A lét pestise. Választék: amerikai kolera - avagy muszka pestis. Megdöglenni *tessék*!)

Mennyi, de mennyi nélkülözhető könyv! Kivált a kortársainkai. Jó lenne türtöztetni tudnom magamat, s tartózkodni kortársaim könyveinek olvasásától. Sőt: tartózkodni attól, hogy magam is szaporítsam a nélkülözhető könyvek garmadáját. Melyekben (lám, belegabalyodom saját hálomba - saját hálóingembe...) nyoma sincsen semmiféle 'beszivárgásnak'——

FÁY MIKLÓS

A TORTA MEG A HAB

Régi szép idők, amikor még ki lehetett úgy hozni egy lemezt, hogy csak a Fantasztikus szimfónia volt rajta! Majdnem egy óra zene - mit akarhat még a vásárló a pénzéért? Ma már többet akar. Figyelik őket, tesztelik a vevőt, és tudják, hogy lemezvásárláskor, bármilyen nevelésesnek tűnik, megnézik azt, hogy mennyi zene van a céden. Hatvan perc alatt nem jók az eladási esélyek. A Fantasztikus szimfónia azonban csak ötvenhárom, amennyiben Daniel Barenboim vezényli. Tehát kell mellette valami, kis kedvcsináló, hab a tortára. A Teldec lemezén a habot Placido Domingónak hívják, és a Marseillaise-t éneklé Berlioz feldolgozásában.

Nem is lenne ezzel semmi baj, úgy hiszem, hogy az ilyen kis helykitöltések gond nélkül belefernek a korrekt piaci politikába, olyan ez, mint a szépre tervezett borító, nem lényeges, csak kellemes, és biztos akadnak olyan elszánt Domingo-őrültek, akik a lemezt csak ezért a nyolc percért fogják megvenni. A kiadó azonban tiltakozik: szó sincs vattáról, ez az anyag azért került ide, mert ritkaság, fontos, értékes és egyedi. Lelkük rajta. Egyedinek ugyan nem egyedi, mert Domingo egyszer már lemeze énekelte a Marseillaise-t, de a franciáknak bizonyára fontos, hogy himnuszukat tenoristák énekeljék. Ám, hogy még értékes is legyen, az kissé erős. Indulózene, menetelésre való ritmusra, recsegő trombitákkal a háttérben. Alkalmi munka Berlioztól, aki az 1830-as párizsi forradalomtól annyira megrészegett, hogy elhatározta, földolgozza zenekarra és két klárusra a másodosztályú költő és sokadosztályú zeneszerző, Claude-Joseph Rouget de Lisle váratlanul nagy sikerű indulóját. Az átdolgozást a szerzőnek ajánlotta, aki levélben köszönte meg a figyelmességet, és az ügy ezzel akár le is záródhatott volna. Viszont Berlioz a partitúrába mindenféle romantikus sorokat írt, kóruszólások gyanánt például azt, hogy „mindenki, akinek hangja és lelke van, és vér csörgedez az ereiben”. Domingo pedig egyszerűen magára vette a megjelölést. Vér is csörgedez, lelke is van, hangjából is maradt annyi.

De a hangból ez már tényleg csak a maradék. Nyögve, nyomva, erőlködve szól, de szól, és még az ő hangja. A hat versszakból kettőt vállalt magára a tenorista, a többiit meghagyta az egészen kiváló Chicago Symphony Chorusnak, fenyegesse csak a kórus a zsarnokokat. Meg is teszi, becsülettel.

De ez tényleg csak a hab, ha van is kis mellékíze, ezen még nem múlik semmi, a lényeg a torta, a Fantasztikus szimfónia Barenboim vezényletével. Barenboim pedig bevallva vagy tagadva, de többnyire azért bevallva gyanús muzsikusként számít Magyarországon. Hiszen sokáig csak a lemezei jutottak el hozzánk, csak a rádióban volt hallható. Mondták kóklernak, aki se nem zongorázik, se nem vezényel annyira jól, mint amennyire hiszik róla, mondták szerencsésnek, aki az induláskor olyan karmesterekkel játszhatott együtt, mint Krips, Klempler, Stokowski, később pedig olyan partnerei voltak, mint du Pré, Perlman, Zukerman, Ashkenazy, kultúrált, rendkívül művelt ember, de nem kimondottan jó előadóművész. (Érdekes talán, hogy a Fantasztikus szimfónia bemutatója után Mendelssohn is valami hasonlót mondott Berliozról: „Milyen kellemes, kulturált ember, és mégis milyen rossz zeneszerző.”)

Daniel Barenboim tehát gyanús férfi volt a zenei előadóművészetben. De a gyanú évtizedeken át tartott, hiszen legelső lemezét még az ötvenes években készítette, és közben lassan halványodott is. Ennyi idő alatt kihalt a nagy karmesterek generációja, csak mutatóba maradt meg közülük Carlo Maria Giulini és Solti - Barenboim pedig éppen Solti megüresedett helyét vette át a Chicagói Szimfonikus Zenekar élén, sőt ezzel a zenekarral játszotta lemezre a Fantasztikus szimfóniát is. A gyanú elszendedett. Bennem végképp akkor, amikor az Erkel Színházban hallottam őt két nap egymás után, a berliniekkel. Az első koncerten még zongorázott is, Beethoven C-dúr koncertjét, a másodikon Brucknert vezényelt. És itt nem volt mese, ezek nem kulturált, unalmas előadások voltak, hanem zenék, valami régies, polgári, aranyló fényben, azzal a furcsa, és lassan végleg elvesző hittel áthatva, hogy ettől majd jobb lesz a világ, vagy legalább a hallgatókban nő meg a szeretet. Különös, különös áprilisi este volt.

A tanulság azonban nem az, hogy lám, rossznak hittünk valakit, pedig milyen jó, vagy hogy Barenboim végre utolérte a rangot, amit kivívott magának a világ zenei életében. A tanulság mindössze annyi, hogy más a jó koncert, és más a jó lemez. És ehhez hívebb illusztrációt elképzelni sem lehet, mint a Fantasztikus szimfóniát. Mert ez hibridlemez, élő felvétel, de nem egyetlen

koncerten készült, hanem hármon. A szokás az, hogy minden tételhez ilyenkor kiválasztanak egy alapvetést, és azt esetleg javítják, kiigazítják a másik előadáson jobban, pontosabban megszólaló részekkel. Ha minden sikerül, akkor a kész termék többé-kevésbé hibátlan lesz, vagy legalább a felülnő, hallható hibáktól mentes, ugyanakkor őriz valamit az élő előadás hangulatából.

Azt hiszem, itt minden sikerült. Amennyit a kritikákból elolvashattam, annak alapján a lemez pontosan tükrözi a hangversenyt. „Karmesterünkől újra előtört a forróvérű romantikus” - írta a The Chicago Tribune. A zenekar csakugyan pompás, harsog, dübörög, őrizt az a Solti által belé nevelt fegyelmet, amely a hangzást annyira egyedivé, szigorúvá, sokszor barátságatlanná tette. Ez a koncert ott, a chicagói Orchestra Hallban megdöbbentő erejű, lenyűgöző, szenzációs lehetett.

Lemezen viszont nem az. Odahaza, kis szombában az embert legfeljebb a technika nyűgözi le, hogy ilyen hangtömeget, egyszerre ennyiféle hangot egymástól jól megkülönböztethetően hogyan is lehet visszaadni két gép és két hangszóró segítségével. De olyan lemez nem lehet jó, amelyen a mű egyik tétele teljességgel feledhető, márpedig itt a harmadik, a Jelenet a mezőn, mintha el sem hangzana. Mintha könnyű pihenőre tért volna a társulat. És nem az a baj, hogy csakugyan pihentek, hiszen három estén át csak nem pihennek mindig ugyanott, hanem az, hogy Barenboim a zenekari hatásokból fölépített valamiféle koncepciót, olyat, amely egyébként Berlioztól egyáltalán nem áll távol, hiszen ő is szerette a nagy hangzást, a sok hangszert, csak hogy ebbe a koncepcióba a Fantasztikus szimfónia gyöngédebb hangzású tételei, a második és a harmadik alig, vagy egyáltalán nem illik bele.

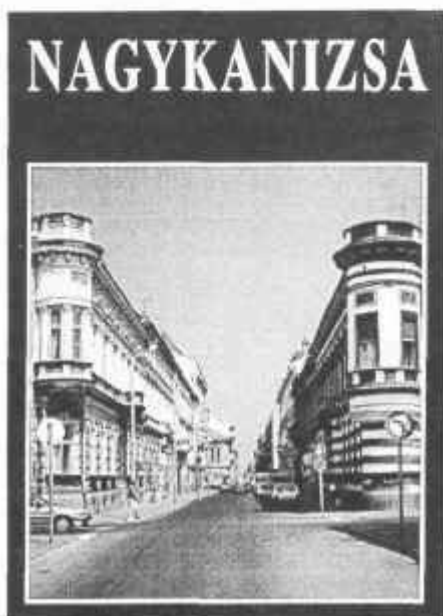
Koncerten ez nem feltétlenül zavaró. Részint a közönség figyelmé nem annyira koncentrált, részint pedig sokmindent pótolni tud a látvány, és ha a mű egészében jól szól, nagyot mond és hatásos, akkor mindenki elégedetten megy haza. Lemezen viszont ilyen nincs. Öt-hat perces szakadások vannak a történetben, és az újbóli meghallgatásokkal a szakadások egyre nagyobbak, mélyebbek lesznek. Lényeges különbség ez a kétféle, az otthoni és a hangversenytermi zenehallgatásban. Egy hangverseny, ha valami botrány vagy botrányos dolog nem zavarja meg hozzávetőlegesen olyan, amilyenek a legjobb pillanatai. Ez marad meg a hallgatóban. Lemeznél viszont nem lehet kihagyás, üresjárat. A lemez leninista. A leggyengébb láncszemnél szakad. (Berlioz: Symphonie fantastique TELDEC, 1996)

SZERZŐINK

András Sándor /1934/ költő - Washington
 Baán Tibor /1946/ költő, kritikus - Budapest
 Babits Mihály /1883-1941/
 Bayer Béla /1951/ költő - Bonyhád
 Bakonyi István /1952/ irodalomtörténész - Székesfehérvár
 Baráth Zoltán /1955/ zenetanár - Nagykanizsa
 Berentés Tamás /1926/ nyug. harv. árgy. - Nagykanizsa
 Bertók László /1935/ költő - Pécs
 Búky László /1941/ nyelvész - Szeged
 Cukor György költő - Törökbalint
 Csapó Ida /1952/ újságíró - Zalaegerszeg
 Dienes Ottó irodalomtörténész - Székesfehérvár
 Egri Zsolt kritikus - Szombathely
 Ébert Tibor /1926/ költő, drámaíró - Budapest
 Fa Ede /1935/ költő - Lissz
 Fáy Miklós /1964/ kritikus - Budapest
 Fodor András /1929/ költő - Budapest
 Fülöp Gábor /1950/ költő - Budapest
 Gelencsér Ferenc fotóművész - Székesfehérvár
 Gere István író - Budapest

Karay Lajos /1934/ költő - Keszthely
 Kelemen Lajos /1954/ költő - Kaposvár
 Keresztury Dezső /1904-1996/
 Komiss Péter /1937/ fotóművész - Budapest
 Laczkó András /1943/ irodalomtörténész - Kaposvár
 Lückner László író - Zalaegerszeg
 S. Lackovits Emőke történész - Veszprém
 P. Miklós Tamás könyvtáros - Zánka
 Malnár Miklós /1946/ író - Siklós
 Müller Márton helytörténész - Révfülöp
 Müller Róbert /1944/ régész - Keszthely
 Nagy Gáspár /1949/ költő - Budapest
 Németh J. Attila /1963/ költő - Székesfehérvár
 Pécsi Gabriella /1944/ költő - Zalaegerszeg
 Polner Zoltán /1933/ költő - Szeged
 Somogyi Győző /1942/ festőművész - Salföld
 Sobor Antal /1933/ író - Székesfehérvár
 Szabó Zoltán kritikus - Kaposvár
 Tar Ferenc /1955/ történész - Keszthely

NAGYKANIZSA MEGYEI JOGÚ VÁROS

A HELYI VÉDELEM
ALATT ÁLLÓ
ÉPÍTÉSZETI ÉRTÉKEK

A közelmúltban Nagykánizsa Megyei Jogú Város Közgyűlésének 90/1995. sz. határozata alapján a Városi Főépítészeti Iroda szerkesztésében és közreműködésével jelent meg a Városépítészeti füzetek 1. kötete.

A 92 oldalas kötött könyv A/5 formátumú. Célja, hogy „Az építészeti értékek helyi védelméről” szóló 20/1992. (XI. 23.) sz. Nagykánizsa Megyei Jogú Város Önkormányzatának rendeletét, illetve a hatálya alá tartozó védett épületeket, épületrészeket, építményeket, településrészeket és növényzeteket ismerteti meg Önökkel. A könyvben a rendelettel és képekkel kerülnek bemutatásra Nagykánizsa olyan részletei, melyek őrzik a város történelmi múltját, magukban hordozzák építészeti kultúráját. A könyv figyelemfelkeltő szerepet is betölt, hiszen az épített értékek megőrzése, védelme közös ügy, mellyel a következő nemzedékeknek pótolhatatlan emlékek maradhatnak örökül. A kiadvány 1 50 Ft-os áron Nagykánizsa Megyei Jogú Város Város Főépítészeti Irodán megvásárolható.

○

Nagykánizsa Megyei Jogú Város Önkormányzat kiadásában 1994. évben jelent meg Nagykánizsa Városi monográfia I. kötete. A 464 oldalas kemény kötésű könyv az első tudományos igényű megírt monográfia a városról. A monográfia több városismertető kiadvány megjelenését követően a kánizsai vár török uralom alóli felszabadításának 300. évfordulójának emlékére került elkészítésre.

Az első kötet tartalmazza a természeti környezet leírását, ismerteti a város történetét a kezdetektől a vár 190-ben történt visszafoglalásáig. A könyvben az egyes tanulmányok összefoglalója német és angol nyelven is olvasható. A monográfia elsősorban szakembereknek szól, de a város múltját megismerni kívánóknak is értékes információkat szolgáltat.

•

Nagykánizsa Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatal kiadásában 1992. évben jelent meg a Nagykánizsa fotóalbum. A 120 oldalas, kemény kötésű könyv három nyelven - magyarul, németül és angolul - ad rövid tájékoztatást Nagykánizsa városáról. A könyv színes fotókkal illusztráltan mutatja be a várost és környékét, annak életét, értékeit, érdekességeit, az egyes városrészek hangulatát, íx)

PANNON LÁTKÖZ

Kulturális folyóirat

AUGUSZTUSI SZÁMUNK SZERZŐI:

Aranyi László, Balázs Attila, Bíró József, Bohár András, Bujdosó Alpár (Ausztria), Elek Is, Fedor Zoltán, Fenyvesi Ottó, Géczy János, Halas István, Hegyi Lóránd, Krausz Tivadar, Kresz Albert, Lipcsey Emőke (Svédország), Mészáros Ottó (Szlovákia), Molnár Katalin (Franciaország), Nagy Pál, Perneczky Géza (Németország), Petőcz András, Székely Ákos, Szkárosi Endre, Szlankó László, Szombathy Bálint (Kis-Jugoszlávia), Szűcs Enikő (Szlovákia), Szügyi Zoltán, Tandori Dezső, Varga Imre, Váczy Jépoint Tamás, és Zámbo István.

1996

Ára: 95 Ft.